

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОРШУНОВА НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 340.114

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Н.В. Коршунова**

Науковий керівник **Завальний Андрій Миколайович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2017

АНОТАЦІЯ

Коршунова Н.В. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових аспектів поняття державної політики. Розроблено теоретичну конструкцію поняття «державна політика» з огляду на генезу наукових уявлень, досвід наукового осмислення цього поняття в контексті різних соціально-гуманітарних наук, зокрема юридичних. Державна політика є предметом регулювання міжнародного та європейського права, а імплементація відповідних міжнародних і європейських стандартів є важливим фактором практичної реалізації європейського вектору державної політики України. Обрання такого предмета наукового пошуку зумовлено вагомим значенням державної політики в системі організації суспільного життя, а також важливістю поставлених перед юридичною спільнотою завдань щодо розбудови державно-правових інститутів, забезпечення стабільності соціального життя та гармонійного розвитку суспільства.

Методологію дослідження предмета цієї праці визначено як учення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника в процесі осмислення поняття державної політики. Обґрунтовано, що необхідний і достатній для теоретичного конструювання поняття державної політики методологічний арсенал є плюралістичним, становить багаторівневу систему відповідних методологічних засобів, серед яких світоглядні й інші засади, принципи наукового пізнання, методологічні підходи та методи.

Поняття «державна політика» є пізнавальним інструментом поглиблення людських знань про державну політику як складний, багатогранний соціальний феномен, а теоретичне її конструювання – однією із форм інтелектуальної

діяльності, що спрямована на відображення закономірних відношень і властивостей державної діяльності, реалізацію завдань і функцій державного впливу.

Виокремлено й обґрунтовано такі ознаки державної політики: це правова форма організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів; вона є порівняно стабільною; формується та реалізується за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур; має свідомо-вольовий характер; є цілеспрямованою, тобто зорієнтована на розроблення стратегічного (довгострокового) курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства і тактичного (оперативного) управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів.

Таким чином, державна політика – це цілеспрямована, порівняно стабільна, свідомо-вольова, правова форма організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур формує стратегічний курс розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів.

Для комплексного висвітлення змісту поняття державної політики здійснено структурну характеристику цього соціального феномену, а саме виокремлено два види її структури – всезагальну та сумарну. Всезагальну структуру відображено за допомогою діяльнісного підходу як певну теоретичну модель, що охоплює характеристики суб'єктів, об'єктів, цілей (мети), результатів (наслідків), засобів, дій та операцій державної політики. Саме ці компоненти становлять незмінну основу тлумачення державної політики, зберігають її властивості навіть за умов зовнішніх змін, надають рис сталості. Сумарна структура зорієнтована на типологію, визначення рівнів, класів, типів, видів державної політики за різними критеріями.

Запропоновано таку класифікацію державної політики: за територією здійснення – внутрішня та зовнішня; за критерієм механізму відносин між суб'єктами розроблення й реалізації державної політики – розподільна, перерозподільна, регулятивна, адміністративна, антикризова; за регіональним виміром – центральна, регіональна та муніципальна; за запланованим періодом дії –

короткострокова, середньострокова та довгострокова; за часовим виявом або актуальністю – поточна та перспективна; за основними сферами життя суспільства – економічна, соціальна, політична, культурна та правова; за формами діяльності держави – інноваційна, антикорупційна тощо.

Визначення місця та ролі поняття «державна політика» в поняттєво-категоріальному апараті теорії держави та права, його подальшу теоретичну характеристику доречно деталізувати через співвідношення з іншими поняттями теорії держави та права, яке відображає взаємозалежність і взаємозв'язок державної політики з державною владою, державною діяльністю, державним регулюванням, державним управлінням, функціями держави, державними програмами, державною службою, об'єктивним правом тощо. Деякі із цих категорій (державна влада, державна діяльність) є первинними, вихідними або родовими стосовно державної політики, інші – знаходяться у відношенні перетину, часткового збігу (державне регулювання), решта – охоплені обсягом поняття державної політики (державне управління, функції держави, державні програми) або знаходяться у складніших зв'язках (державна служба, об'єктивне право).

Проаналізовано міжнародні та європейські стандарти формування і здійснення державної політики, стан її вітчизняного нормативно-правового регулювання. Міжнародні та європейські стандарти державної політики запропоновано тлумачити як основоположні, визначальні засади (принципи, правила, еталони тощо) формування та реалізації політики держав стосовно утвердження та забезпечення національними правовими засобами загальновизнаних цінностей, закріплених у міжнародних документах універсального та регіонального характеру. Нормативно-правові засади державної політики України – це обов'язкові, керівні положення формування та реалізації державної політики, сутністю яких є нормативна регламентація напрямів державної політики в різних сферах суспільних відносин, спеціальних засобів, форм, методів і процедур її здійснення, а також вимог до діяльності суб'єктів такої політики.

Нормативно-правові засади державної політики запропоновано класифікувати: за її видами – нормативно-правові засади внутрішньої та зовнішньої державної

політики, а також євроінтеграційної, соціальної, економічної, регіональної, молодіжної, безпекової, регуляторної, мовної, земельної тощо; за суб'єктами прийняття – нормативно-правові засади державної політики Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України; за функціональним призначенням – регулятивні й охоронні; за терміном дії – довгострокові та короткострокові; за сферою дії – загальної дії (стосуються всіх сфер державної політики), міжгалузевої (стосуються кількох суміжних сфер державної політики) та галузевої дії (стосуються однієї сфери державної політики); за формою зовнішнього вираження в національному законодавстві – закріплені в міжнародних документах, ратифікованих Верховною Радою України, і такі, що визначені в законах і підзаконних нормативно-правових актах. Перспективами правового забезпечення розвитку державної політики в умовах євроінтеграції України є забезпечення: конституційної та судової реформ, функціонування демократичних інститутів і демократичного управління, безпеки особи й держави, децентралізації та діяльності місцевого самоврядування, прав людини.

Ключові слова: державна політика, загальнотеоретична конструкція поняття державної політики, зміст поняття державної політики, структура державної політики, види державної політики, міжнародні та європейські стандарти державної політики, нормативно-правові засади державної політики.

SUMMARY

Korshunova N.V. Notion of state policy: theoretical and legal research. – Qualifying paper, the manuscript.

Ph.D. thesis in Law Sciences, in the specialty 12.00.01 «Theory and history of state and law: history of political and law studies» (081 – Law). – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The thesis focuses on the research of theoretical law aspects of the notion of state policy. A theoretical framework of the «state policy» concept is developed with regard of genesis of the relevant scientific beliefs and the experience of scientific interpretation of this notion either in social humanitarian sciences or law studies. State policy is subject to regulation in the international and European law, while implementation of the appropriate international and European standards appears an important factor of the practical implementation of the European vector in the Ukrainian politics. Cognitive interest to this subject of scientific research is explained via the role performed by state policy in the organization of the society life system alongside with the importance of the objectives the legal community has for developing of state and legal institutes, providing for the stability of social life and harmonic evolution of society.

The paper suggest to take the study of the structure, logic organization, principles, methods, devices and forms of researcher's activities in course of interpretation of the notion of state policy as the selected methodology. It is proven that the methodological set required and sufficient for theoretical construction of the «state policy» concept is of pluralistic nature and is in fact a multi-level system of the relevant methodological devices, namely worldview and other grounds, principles of scientific cognition, methodological approaches and methods.

The notion of «state policy» is a cognitive tool for deepening the human knowledge about state policy as a complex, multi-layered social phenomenon, its theoretical modeling being one of the forms of reasoning aimed at discovery of regular relations and properties of state functioning, tasks completion and functions of state impact.

The following attributes of state policy are distinguished and reasoned in the paper: state policy is a legal form of organization and implementation of functioning of the state or any other authorized subjects; state policy is relatively stable; state policy is formed and implemented with by special means, methods and procedures; state policy is of conscious and willful nature; state policy is purposeful which means it should aim at working out a strategic long-running direction of development of the vital spheres of social life and their tactical (operational) management to achieve the optimal arrangement of the interests social subjects have.

Therefore, state policy is the purposeful, relatively stable, conscious and willful, legal form of organization and implementation of functioning of the state or any other thus authorized subjects, which is formed and implemented with by special means, methods and procedures and aims at working out a strategic long-running direction of development of the vital spheres of social life and their tactical (operational) management to achieve the optimal arrangement of the interests social subjects have.

Having the objective of complex discovery of the notion of state policy, the paper performs the structural description of the phenomenon; in particular, two types of its structure are distinguished, universal and cumulative. The universal structure can be investigated by means of activity approach as a certain theoretical model, which consists of characteristics of subjects, objects, goals, results (consequences), devices, actions and operations of state policy. These components lay an integral basis for state policy understanding and preserve its properties even under conditions of permanent external changes; they also provide for some stability. The cumulative structure is focused on typology, definition of levels, classes, types, kinds of state policy based on various criteria.

The following classification of state policy is introduced in the paper: by territory of application, internal and external; by the criterion of relationship mechanism between the subjects of development and implementation of state policy, distributive, redistributive, regulatory, administrative, anti-crisis; by regional dimension, central, regional and municipal; by the scheduled term of action, short-term, medium-term and long-term; by timeframe or urgency, current and long-range; by main spheres of social life, economical,

social, political, cultural and legal; by forms of state functioning, innovative, anti-bribery, etc.

The common features and differences were determined between the notion of state policy and the affiliated notions of state and law. Finding the place and role of the notion of state policy in the body of concepts and categories of the state and law theory and its further theoretical characteristic is reasonable through specification of its relation to other concepts of state and law theory. This relation particularly characterizes the mutual correlation, interdependence and bond of state policy to state authority, state functioning, state regulation, state government, functions of a state, state programs, state service, objective law etc. Some of these categories (state government, state functioning) are primary, outcoming or genitive related to state policy, while others remain in the area of transversion and partial coincidence (state regulation); the rest of concepts are embraced by the notion of state policy (state government, functions of a state, state programs) or stay in more complicated relations (state service, objective law).

The international and European standards of formation and implementation of state policy were analyzed in the paper alongside with the state of its homeland statutory regulation. The suggestion is to take the underlying, defining basics (principles, rules, standards, etc.) of formation and implementation of policy in foreign states aimed at affirmation of universally recognized values and provision of national legal devices, which are maintained in the international documents of universal and regional character, as the international and European standards of formation and implementation of state policy. In their turn, the statutory and regulatory principles of state policy in Ukraine are the mandatory, governing provisions for formation and implementation of state policy, the essence of which is the statutory regulation of state policy vectors in various spheres of social relations, special devices, forms, methods and procedures of its implementation as well as requirements to activities of the subjects to such policy.

The following classification of statutory and regulatory principles in state policy is suggested: by its kinds, statutory and regulatory principles of internal and external state policy, as well as Euro-integrational, social, economical, regional, youth, security, regulatory, lingual, territorial, etc.; by its accepting subjects, statutory and regulatory

principles in state policy of the Verkhovna Rada of Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine; by its functional designation, regulatory and preventive; by the scheduled term of action, short-term and long-term; by the sphere of application, general effect (influences all spheres of state policy), intersectoral (influences several adjacent spheres of state policy), and specifically sectoral (influences specific spheres of state policy); by the form of external expression in national legislation, those maintained in the international documents, ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and those designed in the laws and bylaw regulations. The perspective of legal support of state policy development in terms of integration of Ukraine into European community and space consists of the following provisions: constitutional and judicial reforms, functioning of democratic institutions and democratic government, individual and state security, decentralization and performance of local governments, human rights.

Keywords: state policy, general theoretical framework of the «state policy» notion, meaning of the «state policy» notion, structure of state policy, the international and European standards of formation and implementation of state policy, statutory and regulatory principles in state policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коршунова Н.В. Класифікація видів державної політики як складова її теоретико-правової характеристики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 6-2. Т. 1. С. 52–56. (Серія «Юридичні науки»).
2. Коршунова Н.В. Державна політика як поняття теорії держави та права: змістова характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 41. Т. 3. С. 147–151. (Серія «Право»).
3. Коршунова Н.В. Євроінтеграційна державна політика: досвід Чеської та Словацької республік. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 323–334.
4. Коршунова Н.В. Міжнародні та європейські стандарти державної політики. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 360–369.
5. Коршунова Н.В. Конституційно-правові засади державної політики України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 144–154.
6. Коршунова Н.В. Понятие «государственная политика» в понятийно-категориальном аппарате теории государства и права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4. С. 101–107.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Коршунова Н.В. Реалізація євроінтеграційної державної політики: досвід Чеської Республіки. *Матеріали VI наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Конєйчикова* (Київ, 17 листоп. 2016 р.) / [редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров]. Київ, 2016. С. 72–74.
8. Коршунова Н.В. Державна політика як предмет дослідження вітчизняної юридичної науки. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 берез. 2017 р.). Харків, 2017. С. 15–19.

9. Коршунова Н.В. Методологічні підходи дослідження державної політики як поняття юридичної науки. *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Черкаси, 17 берез. 2017 р.). Черкаси, 2017. С. 65–67.

10. Коршунова Н.В. Міжнародні стандарти формування і реалізації державної політики. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф. (присвяч. пам'яті О. Ф. Граніна) (Київ, 22 берез. 2017 р.) / [редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, М.М. Пендюра та ін.]. Київ, 2017. С. 62–65.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ	22
1.1. Огляд наукової та нормативно-правової джерельної бази дослідження державної політики	22
1.2. Методологія теоретико-правового дослідження державної політики.....	43
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА».....	71
2.1. Зміст і структурна характеристика поняття «державна політика»	71
2.2. Види державної політики	94
2.3. Співвідношення поняття «державна політика» з іншими поняттями теорії держави та права.....	116
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	143
3.1. Міжнародні та європейські стандарти формування та реалізації державної політики	143
3.2. Нормативно-правові засади державної політики України.....	159
3.3. Стан і перспективи подальшого розвитку державної політики України в умовах євроінтеграції.....	178
Висновки до розділу 3	199
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ.....	236

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС	–	Європейський Союз
ЗМІ	–	засоби масової інформації
МОП	–	Міжнародна організація праці
НАТО	–	Організація Північноатлантичного договору
ОБСЄ	–	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ЮНЕСКО	–	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливою сферою діяльності суспільства та держави є політика, адже від її виваженості, обґрунтованості залежать процвітання й добробут держави, сталий розвиток і благополуччя суспільства, свобода людини й задоволення її духовних та матеріальних потреб. Становлення демократичної, соціальної та правової держави неможливе без створення і впровадження належної та ефективної політики держави, за допомогою якої вдається вчасно виявляти проблеми в суспільстві, здійснювати їх ефективний аналіз, визначати й реалізувати оптимальні шляхи розв'язання. За умов глобалізації, переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства, розвитку демократії та інститутів громадянського суспільства, інтеграції в міжнародний та європейський правовий простір в Україні набуває розповсюдження така форма організації державної діяльності, як державна політика, що набуває значення як форма взаємодії держави й різноманітних інститутів громадянського суспільства, впливу на організацію та діяльність держави демократичних інституцій, демократичного контролю за її діяльністю тощо.

Поширення державної політики у вітчизняній практиці державотворення зумовило актуалізацію її наукового забезпечення. Природа, особливості, призначення державної політики в різних сферах суспільного життя досліджують представники більшості соціальних наук, а також теорії та історії держави і права, галузевих юридичних наук. Так, філософські та філософсько-правові проблеми державної політики піддано осмисленню в працях А. Бадью, В. А. Бачиніна, Й. Ріттера; історичні та економічні її аспекти стали предметом наукових пошуків таких учених, як Л. І. Антошкіна, Л. О. Крупник, О. Ю. Осмоловська; зв'язки державної політики та державного управління вивчають О. Л. Валецький, О. О. Кучеренко, В. В. Тертичка, В. В. Цветков та ін. У юридичних науках відбувається дослідження концептуальних підходів до розуміння державної політики (Н. М. Пархоменко, В. М. Селіванов, О. В. Скрипнюк, В. Я. Тацій),

особливостей її формування та реалізації в різних сферах суспільного життя й у контексті певних галузей права (І. В. Арістова, В. І. Борисов, П. М. Рабінович, О. В. Ракул, П. Л. Фріс, М. М. Яцишин та інші вчені).

Наявність не лише широкого кола офіційно визнаних в Україні засад і напрямів державної політики, але й різних наукових позицій учених (зокрема юристів) зумовлює необхідність і доцільність загальнотеоретичного осмислення державної політики, особливостей її співвідношення з іншими державними й правовими явищами, місця поняття «державна політика» в поняттєво-категоріальному апараті загальної теорії держави та права, спільного та особливого в теоретичній і галузевих юридичних наукових інтерпретаціях державної політики, з'ясування відмінностей у юридичному та політологічному, державно-управлінському, економічному, соціологічному її розуміннях, а також нормативно-правового закріплення державної політики, визначення притаманних їй форм правової конкретизації та реалізації в умовах інтеграції України в міжнародний та європейський правовий простір. Наведеним визначено актуальність і важливість загальнотеоретичного правового осмислення поняття державної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дослідження здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29 листопада 2016 р. № 23) і включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 40 2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне конструювання поняття «державна політика», визначення його місця в поняттєво-категоріальному апараті теорії держави та права, з'ясування особливостей нормативно-правового закріплення.

Для досягнення зазначеної мети сформульовано такі *задачі*:

- охарактеризувати стан розробленості юридичних наукових досліджень державної політики та нормативно-правову базу її регулювання;
- визначити й обґрунтувати методологічні засоби дослідження поняття «державна політика»;
- розкрити зміст і надати структурну характеристику поняття «державна політика»;
- виконати класифікацію видів державної політики;
- уточнити співвідношення поняття «державна політика» з іншими поняттями теорії держави та права;
- дослідити міжнародні та європейські стандарти формування й реалізації державної політики;
- визначити нормативно-правові засади державної політики України;
- сформулювати перспективи правового забезпечення розвитку державної політики в умовах євроінтеграції України.

Об'єкт дослідження – державна політика як явище державно-правової дійсності.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти поняття «державна політика».

Методи дослідження. Методологія осмислення поняття «державна політика» охоплює світоглядні та інші засади, принципи наукового пізнання, методологічні підходи, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи дослідження.

Основоположними засадами стратегії наукового пошуку обрано та використано: світогляд інформаційного суспільства як наслідок постіндустріального етапу поступу людства; філософські підходи, властиві онтології, гносеології, аксіології, антропології, філософії права; соціологічні концепції глобалізації та катастроф; сучасні інтерпретації теорій правової, соціальної та демократичної держави, природного права, позитивізму, нормативізму, соціологічної та інтегративної юриспруденції. Осмислення проблем розуміння й теоретичного конструювання поняття «державна політика» здійснено на основі таких принципів

наукового пізнання, як усебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність тощо, а також з використанням загальнологічних методів: аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, порівняння, індукції, дедукції, сходження від абстрактного до конкретного. Визначальною для вивчення предмета дослідження визнано роль методологічних підходів, серед яких виокремлено діяльнісний, антропологічний, феноменологічний, екзистенціальний, аксіологічний, потребовий та ін.

Загальнонаукові методи використано таким чином: *історичний* – з метою розвідки генезису юридичних та інших наукових досліджень державної політики (підрозділ 1.1); *функціональний* – для обрання та використання методологічних засобів пізнання предмета дисертації (підрозділ 1.2); *структурний* – з метою здійснення структурної характеристики поняття «державна політика» (підрозділ 2.1); *класифікаційний* – задля диференціювання державної політики на види за різними критеріями (підрозділ 2.2); *порівняльний* – з метою з'ясування спільного та відмінного між поняттям «державна політика» й іншими поняттями теорії держави та права (підрозділ 2.3).

Серед спеціальнонаукових методів було обрано та застосовано: *порівняльно-правовий* – для вивчення міжнародних та європейських стандартів формування і втілення в життя державної політики (підрозділ 3.1); *формально-юридичний* – з метою дослідження нормативно-правових засад державної політики України (підрозділ 3.2); *прогностичний* – задля визначення перспектив подальшого правового забезпечення розвитку державної політики України в умовах євроінтеграції (підрозділ 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним теоретико-правовим монографічним дослідженням поняття державної політики. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

вперше:

– на основі аналізу плюралізму інтерпретацій поняття «державна політика» в різних соціально-гуманітарних і галузевих юридичних науках розроблено

теоретико-правову конструкцію цього поняття, що охоплює його необхідні та достатні властивості, структуру, класифікацію, спільне та відмінне зі спорідненими поняттями, особливості нормативно-правового визначення тощо;

– здійснено структурування поняття «державна політика» на основі діяльнісного підходу як динамічної єдності об'єктів, цілей, результатів, засобів, форм, діянь і суб'єктів формування та реалізації державної політики;

– запропоновано авторське розуміння нормативно-правових засад державної політики України як обов'язкових, керівних положень формування та здійснення державної політики, сутністю яких є нормативна регламентація напрямів державної політики в різних сферах суспільних відносин, спеціальних засобів, форм, методів і процедур її забезпечення, а також вимог до діяльності суб'єктів такої політики;

– систематизовано перспективи розвитку вітчизняної державної політики за сферами суспільного життя (економічна, соціальна, культурна, правова, національної безпеки тощо), соціальними процесами (міграція, реінтеграція окупованих територій, децентралізація державної влади, міжнародна інтеграція, формування громадянського суспільства тощо) та напрямками державної діяльності (інноваційна, податкова, митна тощо);

удосконалено:

– теоретичне уявлення про поняття державної політики на підставі виокремлення та аналізу її ознак. Уточнено дефініцію державної політики як цілеспрямованої, відносно стабільної, свідомо-вольової, правової форми організації та діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на вироблення стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства та їх тактичного управління з метою найбільш оптимального узгодження інтересів соціальних суб'єктів;

– критерії класифікації державної політики, зокрема систематизовано викладені в наукових джерелах підстави її типологізацій (територія здійснення; механізм відносин між учасниками формування та реалізації; регіональний вимір;

час існування; основні сфери суспільного життя тощо), запропоновано такі нові критерії, як правові форми здійснення державної політики, функції держави;

– методологію теоретико-правового дослідження поняття державної політики, що має плюралістичний характер і охоплює такі методологічні засоби, як світоглядні та інші засади, принципи наукового пізнання, методологічні підходи та методи в контексті їх зумовленості предметом і завданнями теоретико-правового дослідження державної політики;

– систематизацію наукових позицій учених-представників різних соціально-гуманітарних та юридичних наук щодо розуміння поняття «державна політика» в контексті виокремлення її загальнонаукових і спеціальнонаукових характеристик;

– наукові позиції стосовно змісту й видів міжнародних та європейських стандартів формування і здійснення державної політики, а також їх розуміння як основоположних, визначальних засад (принципів, правил, еталонів) формування та реалізації політики держав щодо утвердження та забезпечення національними правовими засобами загальновизнаних цінностей, закріплених у міжнародних документах універсального та регіонального характеру;

дістало подальший розвиток:

– наукове положення, що державна політика як продукт і водночас інструмент широкої соціально-історичної дії, результат багатостороннього прояву різноманітних потреб, культури, традицій, національного менталітету, державної свідомості певного народу мала і продовжує набувати різноманітних інтерпретацій, оскільки є предметом вивчення дослідників, учених, державних і політичних діячів від найдавніших часів до сучасності, але офіційне визначення отримує у відповідних нормативно-правових актах;

– система наукових знань про те, що міжнародні та європейські стандарти державної політики є об'єктивованими в джерелах міжнародного, європейського права (деклараціях, директивах, договорах, конвенціях, положеннях, пактах, регламентах, рішеннях, угодах тощо), втілюють прагнення міжнародного співтовариства якнайефективніше скоординувати політику, засоби й методи

діяльності суб'єктів міжнародного та європейського права й постають орієнтирами для формування і реалізації національної державної політики;

– наукове положення, що правова політика, з одного боку, - це вид державної політики, а з іншого, є ширшою за її межі, оскільки охоплює загальновизнані принципи й норми міжнародного та європейського права, національну правову доктрину, принцип верховенства права та інші форми недержавного права.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які дозволяють розширити теоретико-правове уявлення про державну політику, а отже сприятимуть підвищенню ефективності її формування та реалізації в Україні. Основні результати дослідження, що представлені в дисертації, можуть бути використані в:

правотворчій роботі – у процесі нормативно-правового регулювання формування та здійснення державної політики в різних сферах суспільного життя в умовах євроінтеграції та розширення міжнародних відносин України;

діяльності органів публічної влади – для вдосконалення реалізації державної політики органами виконавчої влади та місцевого самоврядування України (акт впровадження Долинської міської ради Івано-Франківської області від 22 листопада 2017 р. № 260/05-25/17в);

науково-дослідній діяльності – з метою підвищення ефективності наукового забезпечення державної політики, активізації її теоретико-правових, галузевих і міждисциплінарних досліджень;

освітньому процесі – під час підготовки навчальних і навчально-методичних матеріалів і в процесі викладання теорії держави та права, конституційного, адміністративного права, політології, а також інших соціально-гуманітарних дисциплін (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 21 листопада 2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, а також оприлюднено на чотирьох науково-практичних конференціях: «VI-ті наукові читання, присвячені пам'яті академіка

В. В. Копейчикова» (м. Київ, 17 листопада 2016 р.); «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 3–4 березня 2017 р.); «Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту» (м. Черкаси, 17 березня 2017 р.); «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (м. Київ, 22 березня 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (301 найменування на 28 сторінках) і двох додатків (на п'ятьох сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основного тексту – 207 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСМИСЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

1.1. Огляд наукової та нормативно-правової джерельної бази дослідження державної політики

Стратегічне орієнтування України на загальновизнані гуманітарні цінності, встановлення пріоритетної ролі людини як найвищої соціальної цінності, демократичні стандарти суспільного та державного життя зумовлюють головні напрями розвитку вітчизняної правової науки, яка забезпечує вагомий внесок у розбудову національної державності, формування сучасних правових інститутів [1, с. 10]. Важливого значення в такому процесі набуває дослідження в межах загальної теорії держави та права поняття державної політики.

У цьому контексті В.В. Цветков і В.М. Селіванов слушно зазначають, що ключові засади ефективного управлінського впливу Української держави на суспільство, сучасні потреби їх демократичної трансформації (кардинального перетворення) в нових історичних умовах, зокрема законодавчої бази державного управління, активізують юридичні наукові дослідження, передусім, щодо подальшого пізнання феноменів держави, права, державної політики й державного управління, їх філософії та теорії. В умовах сьогодення ці дослідження мають бути спрямовані не тільки на узагальнення наявних знань і досвіду, фіксування державно-юридичного стану, а й на майбутнє, тим самим виконуючи функцію орієнтира для практики державопраотворення в Україні [2, с. 81].

Державна політика відіграє важливе значення в суспільному житті. Адже вона має на меті своєчасно виявляти актуальні проблеми розвитку суспільства, осмислювати їх, встановлювати причини виникнення, складність, суперечливість і

знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики приймають державно-політичні рішення, зорієнтовані на розв'язання певної проблеми, розробляють відповідні програми й інструменти їх оптимальної реалізації [3, с. 1]. Вітчизняний історичний досвід і теоретичні пошуки іноземних науковців переконливо засвідчують, що початковий етап суспільного процесу, різновидом якого і є, зрештою, державна політика, розпочинається тоді, коли проблему аналізують ще на стадії зародження як гіпотетичну або можливу, щоб своєчасно розпізнати й ідентифікувати її. За цих умов варіанти розв'язання проблеми можна швидко вивчити й експериментально перевірити, а це і є предметом наукового аналізу державної політики. Водночас державну політику в широкому значенні можна трактувати як вибір державними інституціями між діяльністю та бездіяльністю стосовно вирішення суспільних питань [3, с. 7].

На сучасному етапі державу та право сприймають на рівні суспільної свідомості в іншій площині, що відрізняється від офіційно визнаної ідеології попереднього періоду й орієнтована на досягнення у сфері прав людини розвинутих країн світу. Змінюються й загальні орієнтири в праворозумінні. На зміну позитивізму, етатизму поступово утверджуються ідеї лібералізму, соціально-правової держави, відроджуються демократичні цінності, проголошені на початку ХХ століття. Однак між задекларованими цінностями та реальним рівнем їх реалізації виник суттєвий розрив, спричинений як політичними, так й економічними факторами. Значне поширення корупції, тіньової економіки, пріоритет виконавчої влади над законодавчою та судовою, виникнення бюрократичної буржуазії як панівної верстви, переважання нігілістичних настроїв свідчать про хворобливий стан суспільства, кризу державного управління, що загалом охоплено поняттям уявного конституціоналізму.

Чимало окреслених проблем пов'язано з недосконалістю державної політики [4, с. 6]. Якість суспільного життя безпосередньо залежить від державної політики, що стосується й діяльності парламенту, уряду, судів, прокуратури, поліції, антикорупційних органів, стану суспільного порядку, благополуччя окремої особи.

Цей факт підтверджує не лише соціальну значущість державної політики, а й високу відповідальність суб'єктів її здійснення перед суспільством за рівень дотримання прав і свобод людини, справедливості загалом. Крім цього, глобалізаційні виклики, військова експансія, економічна й політична кризи, вимоги громадянського суспільства, євроінтеграційні наміри влади формують попит на якісно вищий рівень обґрунтованості державної політики на засадах справедливості та ефективності в умовах прозорості процедур підготовки відповідних рішень.

Проблематику державної політики розробляли представники філософії, історії, економіки, науки державного управління, політології та юриспруденції, їхні праці стали фундаментом для подальшого розвитку цієї галузі теоретичних знань. Зазначене зумовлено тим, що політика, зокрема й державна, органічно пов'язана з іншими суспільними явищами. Так, ідеологія є своєрідним духовним ціннісним підґрунтям політики і права, політика – однією із форм реалізації влади, мораль – загальнообов'язковим нормативним засобом обґрунтування базових цінностей політики й права, об'єктивне право – загальнообов'язковим нормативним засобом закріплення та досягнення політичних цілей. Однак перетворення, що відбуваються в правовій і політичній сферах країни, спонукають до переосмислення поняття державної політики в контексті сучасності, наповнення його новим змістом відповідно до особливостей розвитку правової системи України. Визнання принципу наукового плюралізму зумовило утвердження нових поглядів на формування, реалізацію та вдосконалення поняття державної політики на підставі позитивного міжнародного досвіду.

З огляду на це, особливої актуальності набуває комплексне дослідження генези та сучасного стану юридичних наукових досліджень проблематики державної політики, тобто історіографічних надбань галузей юридичної науки, насамперед теорії держави та права, із цього предмета наукового пошуку. Водночас з метою всебічного осмислення державної політики буде окреслено концептуальні засади та ключові напрями її вивчення в межах деяких гуманітарних наук. Генеза – поняття, яке визначає виникнення, походження, формування та розвиток предметів і

явищ [5, с. 52]. У науковому пізнанні з давніх часів ефективним вважають використання гносеологічного потенціалу генетичного підходу, тобто розгляду будь-якого явища, зокрема й державної політики, через аналіз його генезису [6, с. 37]. Термін «історіографія» (від грец. *ἱστορία* – розповідь, оповідання та *γράφω* – пишу; буквально – опис, описання історії) є одним з найуживаніших в історичній науці, проте найменш точним за адресною спрямованістю. Нині цей термін застосовують у низці перехресних, подеколи суперечливих контекстах для позначення, по-перше, дисципліни (галузі), яка вивчає стан і перспективи розроблення проблематики з різних галузей, дисциплін; по-друге, сукупності історичних студій з певної проблеми, теми (у нашому випадку – державної політики) чи наукової галузі (дисципліни) у вузькому значенні, які мають спільну просторово-хронологічну локалізацію та предметну сферу дослідження [7, с. 149].

Витоки осмислення державної політики сягають давніх часів. Так, Закони Хаммурапі, трактат «Артхашастра», праці Платона «Держава», Арістотеля «Політика» й «Етика» містять поради стосовно практики розвитку держави й політики, а також прикладну спрямованість аналізу політики. Найбільш наочним прикладом свідомого культивування зв'язків між знанням і практичною діяльністю є роботи Каутільї, Платона й Арістотеля. Це результати наукових пошуків творців спеціалізованого знання, а не груп освічених осіб, які позначилися на розробленні політики в усі подальші історичні періоди в Європі й Азії [8, с. 58]. Водночас у працях Платона («Держава», «Закони»), Арістотеля («Політика»), Цицерона («Про державу», «Про закони») та інших досліджено не стільки політику як певний різновид державної діяльності, скільки сферу політичного в сучасному значенні цього слова. Вагому роль у становленні західної цивілізації відіграла й Римська держава з її державним устроєм, правовим оформленням і соціально-політичними наслідками. Цілком опанувавши римське право, правознавці підготували підґрунтя для трансформації середньовічної держави в сучасну [9, с. 13].

Унаслідок ускладнення суспільних відносин державна політика ставала органічним елементом суспільного життя. Вона перетворювалася на дієвий

інструмент владного впливу на всі сфери соціальної взаємодії, водночас, зазнаючи впливу інших соціальних чинників. Однак найвищого ступеня політизації суспільство досягає в переломні періоди свого поступу, зміни визначальних засад життя – суспільного ладу, типів влади, форм власності, типу виробничих відносин, завдяки чому трансформується духовна сфера, а головне – відбувається зміна владної еліти.

Посилаючись на висновки давніх мислителів, сучасні дослідники зазначають, що політика – це також мистецтво можливого, мистецтво компромісів, мистецтво узгодження бажаного й об'єктивно досяжного. За межами можливого політика закінчується і починаються суб'єктивізм, волюнтаризм, а нерідко – авантюризм.

Характеризуючи філософський рівень вивчення державної політики, слід акцентувати увагу на тому, що найактуальнішими для представників філософської науки виявилися питання взаємозв'язку та взаємодії політики, ідеології, культури та моралі; архетипів соціального життя й політики; істини та політики; філософії як культурної політики сучасності; філософських та інтелектуальних дискурсів політики, зокрема державної [10, с. 4].

У зв'язку із цим доречно проаналізувати низку філософських досліджень політики, які становлять світоглядне підґрунтя кожного її виду (напрямку), серед яких і державна. Феномен політики як сфери соціальної життєдіяльності вивчали представники різних епох і галузей суспільствознавства [11, с. 254]. Так, у філософських енциклопедичних словниках політику (від грец. *πολιτικά* – державна діяльність, державні та суспільні справи) у найзагальнішому значенні потлумачено як діяльність, що має на меті регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану суспільної одиниці (суспільного утворення). Переважно терміном «політика» позначають діяльність, спрямовану на значні суспільні утворення, територіальні межі яких збігаються з державними кордонами. Тому іноді визначають політику, ґрунтуючись на понятті держави чи участі в державному управлінні, домаганні такої участі та здійсненні впливу на державу. Проте держава є лише одним із типів політичних установ, а отже, поняття «політика» має бути

базовим стосовно поняття «держава», а не навпаки [12, с. 495]. Термін «політика» поширився під впливом однойменного трактату Арістотеля, який став узагальненням проблем розвитку давньогрецьких держав-полісів, правлінь та урядів. І хоча Арістотель вважав благо кінцевою метою всіх наук і мистецтв, політику він називав найважливішою з усіх наук і мистецтв, оскільки її мета – найвище благо, тобто благо державне. Державним благом є справедливість, те, що слугує загальній користі. Мислитель намагався висвітлити поняття політики через зв'язок з іншими соціальними явищами та процесами, насамперед – через зв'язок з людиною – істотою суспільною, яка здатна тільки до сприйняття таких понять, як добро і зло, справедливість і несправедливість. Тому політика для Арістотеля – це не просто форма будь-якого спілкування між людьми, а лише та, що безпосередньо пов'язана з державою, її потребами. Суб'єктами політики є індивід, мала соціальна чи професійна група, нація, клас, еліта й інші соціальні спільноти. В інституційному значенні це соціальні інститути, групи інтересів, політичні рухи, профспілки, партії, держави та їх союзи [13, с. 430].

Відповідно до позицій деяких філософів, політика постає як діяльність, спрямована на реалізацію певних соціальних інтересів у всіх сферах суспільного життя. За афористичним висловом Н. Макіавеллі, політика є протистоянням влади і закону [6, с. 123]. Політика, як і право, державна влада, держава й інші соціальні явища, за своєю сутністю є складним, багатоаспектним феноменом, а отже, ємною категорією, що не має єдиної дефініції, навіть надто широкої за змістом та обсягом. Очевидно, саме тому видатні мислителі Н. Макіавеллі, Б. Спіноза, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Г.В.Ф. Гегель не сформулювали у своїх дослідженнях визначення політики, хоча одним з головних предметів їхніх роздумів і творів була саме політика як сфера суспільної діяльності людини.

Серед наукових джерел філософського спрямування слід акцентувати увагу на монографії Й. Ріттера «Метафізика і політика» [14], дисертації А. Абдулли «Політика і подія істини: актуальність соціальної філософії А. Бадью» [15], статтях Л.М. Фоміної «Політика як соціальне явище: філософсько-методологічні

аспекти» [16], Д.В. Усова «Історико-філософські виміри взаємин політики та моралі» [17] та ін.

Філософсько-правовим дослідженням сутності державної політики притаманні узагальнювальне спрямування щодо здійснення державної політики, а також недостатній рівень уваги до галузевих і міжгалузевих проблем. Стосовно окремих питань здійснення державної політики в науковій літературі сформульовано низку філософських положень, які утворюють розмаїту палітру, що об'єднує елементи історичного, традиційного та сучасного прогресивного мислення, іноді рецептованого з інших філософсько-правових шкіл [18, с. 21].

Історична наука зорієнтована на усвідомлення змісту державної політики, розуміння її минулого й сьогодення, а також перспектив розвитку. В історичних довідкових джерелах політику інтерпретують як сферу відносин суспільних класів, націй, верств, страт та інших історичних спільнот, що визначена їхніми інтересами й цілями, спрямованими на засвоєння, утримання й використання державної влади; одну із форм суспільної свідомості; діяльність органів державної влади, державного управління, партій, громадських об'єднань, організацій, рухів [19, с. 296]. На рівні категоріального апарату історична наука оперує такими поняттями, як внутрішня, зовнішня, демографічна державна політика. Водночас історики досліджують види державної політики в певних хронологічних і географічних межах (Ю.В. Парог «Державна політика у галузі вузівської науки в Україні у 80-х – початку 90-х років» (1994) [20], Л.О. Крупник «Державна політика у сфері українського професійного мистецтва (1965–1985)» (2002) [21], О.Ю. Осмолівська «Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.)» (2004) [22] тощо).

В економічній науці державну політику розглядають крізь призму взаємозв'язку та взаємодії з економікою, економічними явищами та процесами, економічними потребами, інтересами й цілями. До поняттєвого апарату економічної науки належать такі терміни, як валютна політика, інноваційна політика, політика зайнятості, політика доходів тощо. Так, економічна політика – це комплекс

економічних цілей і заходів держави й уряду, які забезпечують вирішення довгострокових (стратегічних) і короткострокових (тактичних) завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни і втілюється в економічній програмі [23, с. 435]. Економічна політика ґрунтується на теоретико-методологічних засадах економічної теорії, насамперед політичної економії, на основі пізнання об'єктивних економічних законів розвитку окремих сегментів економіки, потреб, інтересів і цілей різних економічних суб'єктів. Зокрема, В.О. Бабенко досліджує державну політику стимулювання експорту в ринковій економіці [24], Л.І. Антошкіна – державну економічну політику [25], Н.Ю. Буга – державну політику інноваційного розвитку проблемних регіонів [26] тощо.

Винятковий інтерес становить вивчення масиву праць із проблем державної політики, підготовлених ученими-управлінцями. Так, в енциклопедичних і довідкових роботах із державного управління державну політику (англ. state policy) тлумачать як напрям дій або утримання від них, обраний органами державної влади для розв'язання проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем [27, с. 50]; діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, що відображає суспільний устрій та економічну структуру держави, а також діяльність партій, суспільних організацій, об'єднань і зумовлений їхніми цілями й інтересами [28, с. 264]. Державна політика є засобом, що надає можливість державі досягнути певної мети в конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні. Коли проблема чітко окреслена, прослідковуються й основні завдання щодо її розв'язання, а також необхідні для цього ресурси та засоби, тобто коли наявний конкретний план дій, саме він стає політикою. Загальний план дій державних органів для вирішення суспільних питань передбачає такі елементи, як розроблення політичної стратегії, цілей, оцінювання витрат з альтернативних програм, їх обговорення, консультування, прийняття рішення, моніторинг виконання тощо. Найголовнішим результатом державної політики є успіх у досягненні визначених цілей. Державну політику в сучасних умовах здійснюють відповідно до основних

напрямів діяльності держави, вона відображається в програмах діяльності уряду, державних, регіональних і галузевих програмах, концепціях, основних напрямках та сценаріях розвитку, планах законотворчої діяльності, державному бюджеті. Центральні органи виконавчої влади беруть участь у формуванні державної політики як загалом, так і за відповідними напрямами [29, с. 122–123].

Привертають увагу монографічні, навчальні та дисертаційні праці таких вітчизняних та іноземних учених-управлінців, як: О.Л. Валецький «Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження» (2001) [30]; О.О. Кучеренко «Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення» (2001) [31]; В.В. Тертичка «Державна політика: аналіз та здійснення в Україні» (2002) [9]; Б. Гогвуд, Л. Ган «Аналіз політики для реального світу» (2004) [32]; К.Л. Шкумбатюк «Державна політика України у сфері громадянства в контексті європейської інтеграції» (2004) [33]; А.О. Леонова «Державна етнокультурна політика в сучасній Україні: теорія і практика» (2005) [34]; В.М. Ляшенко «Державна політика запобігання тероризму в Україні» (2007) [35]; К.І. Козлов «Державна політика соціальної безпеки: взаємодія органів влади і громадських організацій» (2008) [36]; Л.Ф. Кривачук «Державна молодіжна політика з питань неповнолітніх в Україні (державно-управлінський аспект)» (2009) [37], «Державна політика у сфері охорони дитинства: формування та реалізація» (2012) [38]; В.Ю. Степанов «Державна інформаційна політика: проблеми та перспективи» (2011) [39] та ін. З огляду на концептуальну цінність праць теоретиків державного управління, передусім О.Л. Валецького, О.О. Кучеренка та В.В. Тертички, їхні міркування щодо конструкції поняття державної політики буде детально проаналізовано в межах другого розділу дисертації.

Як порівняно самостійна і важлива сфера життєдіяльності суспільства державна політика нині є предметом осмислення не лише науки державного управління (управлінський аспект), а й самостійним об'єктом пізнання науки політології, що посіла важливе місце в системі суспільствознавчих дисциплін і має

теоретичне та практичне значення. Якщо спершу політологія вивчала закономірності структури та функціонування державних і політичних феноменів, інститутів і процесів, то в сучасному контексті об'єктом її дослідження є сфера політичного в її тотальності, багатоманітності – сфера взаємодії інститутів політичної системи суспільства з правомірною поведінкою людини, тобто все те, що охоплене поняттям «політичне». Крім того, предметом політології стають методологічні проблеми розвитку власне науки, проблеми організації знань, а також методів їх одержання [40, с. 20]. У межах політології варто виокремити праці таких учених, як О.В. Соснін «Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України» (2005) [41], О.П. Дем'янчук «Державна політика і державне управління: політологічні аспекти» (2008) [42]. З-поміж праць міждисциплінарного змісту ґрунтовним є посібник В.Н. Данна «Державна політика: вступ до аналізу» (2005) [8].

Окремі питання державної політики, умов, сфери, принципів, форм і суб'єктів її формування та здійснення на сутнісному рівні розглядають представники теорії держави та права. На рівні останньої як загальнотеоретичної, фундаментальної юридичної науки обговорюють проблемні питання стосовно поняття державної політики, її ознак, властивостей, видів, стандартів тощо [43, с. 22–23], тобто всі ті аспекти, у яких сутність, функціональне призначення державної політики стають зрозумілішими для сприйняття та використання на практиці. Теорія держави та права іноді й сама претендує на всеосяжні узагальнення, набуваючи особливостей і рис філософського пізнання. Сфера теоретико-правових знань у контексті досліджуваного предмета відрізняється від галузевих наукових пошуків, що цілком закономірно. І якщо на загальному рівні теоретиків держави та права більше цікавлять питання обсягу, структури, змісту, поняття, механізмів взаємодії, то представники галузевих наук досліджують проблематику використання окремих форм, методів, засобів, конкретних суб'єктів здійснення державної політики, її різновидів тощо. Таке співвідношення рівнів пізнання закладено об'єктивно в

системі юридичних наукових знань, у якій кожна юридична наука має власні межі у визначенні предмета дослідження [4, с. 18].

Із цього приводу О.В. Скрипнюк стверджує, що досить незначною є кількість праць, присвячених проблемам сутнісного дослідження державної політики. Здебільшого напрацювання, наявні в цій сфері, належать ученим-управлінцям, які працюють поза юридичною галуззю [44, с. 3]. Застосування поняття «державна політика» передбачає акцентування на кількох аспектах. По-перше, змістове навантаження цього терміна вказує, передусім, на суб'єкта – реалізатора цієї політики, що не слід ототожнювати із чинниками впливу на формування державної політики, оскільки серед них першочергову роль відіграє не держава, а суспільство, а саме різноманітні суспільні потреби, інтереси, цінності, пріоритети тощо. Тобто суб'єктом державної політики є держава [44, с. 7]. По-друге, аналіз поняття «державна політика» виявляє його тісний діалектичний зв'язок з поняттям «державне управління». Така функція держави, як державне управління, наявна завжди. Без неї держава просто не є державою [44, с. 11]. Окремим є питання ефективності державного управління, його потенціалу, можливостей тощо. Такий висновок справедливий і для державної політики: її не може не бути. Вона, на жаль, може бути непрозорою, необґрунтованою, неефективною, неадекватною, некомпетентною, нормативно не визначеною, але в будь-якому разі не існує держави, яка не мала б державної політики. У цьому сенсі наявність державної політики є однією з ознак державності [44, с. 12].

Розробленню питань, пов'язаних з аналізом як поняття державної політики, так і її практичною реалізацією, присвячено праці В.В. Цветкова [45]. Це один із засновників вітчизняної традиції правових досліджень державного управління, він виходить за вузькі межі аналізу виключно процесуальних аспектів державного управління й характеризує державну політику як специфічну форму політико-управлінської діяльності держави, яка має власні закономірності, складну внутрішню структуру й відіграє важливу роль у формуванні та розвитку суспільних відносин [45, с. 321].

Однією з найбільш фундаментальних праць у межах загальнотеоретичного правознавства, у якій державну політику досліджено як актуальну проблему теорії та практики суверенної України, слід визнати монографію В.М. Селіванова «Право і влада суверенної України: методологічні аспекти». Автор висвітлює сутність державної політики та її взаємозв'язок з іншими соціальними явищами, співвідношення державної та правової політики [46, с. 303–332].

Дисертація Н.В. Чеботок «Державна етнонаціональна політика в Україні у 1917–1921 рр.» [47] спрямована на комплексне вивчення законодавчого закріплення етнонаціональної політики урядів, які діяли в Україні впродовж 1917–1921 років. У цій роботі схарактеризовано теоретико-методологічні засади державної етнонаціональної політики, сформульовано авторські визначення понять «нація», «етнонаціональна політика», «національна меншина».

Слід виокремити й дисертаційне дослідження Л.С. Клименко «Державна мовна політика в Україні (теоретико-правовий аспект)» [48]. У ньому визначено та проаналізовано основні фактори, що впливають на формування і здійснення державної мовної політики, принципи та цілі, якими керується держава під час її реалізації. Досліджено історико-правовий аспект мовного питання в контексті реалізації прав людини на українських землях, а також теоретико-правовий статус національних меншин, їхнє право користуватися рідною мовою.

Водночас Т.А. Авакян підготував цикл наукових статей, присвячених вивченню різних теоретико-правових аспектів державної політики у сфері внутрішніх справ, зокрема теоретико-методологічних засад дослідження [18] та визначення державної політики у сфері внутрішніх справ [49], принципів [50], суб'єктів і форм її здійснення [51] тощо. У цьому самому ракурсі написано наукову статтю О.І. Безпалової «Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері» [52].

Науковий інтерес у межах теорії держави та права становить проблематика правової політики як форми й різновиду державної політики. Демократичні перетворення в Україні, зокрема у правовій сфері (визнання прав людини і

громадянина, формування правової держави; судово-правова реформа; удосконалення законодавства; усвідомлення нової, гуманістичної ролі права; пошук мирних конституційних шляхів вирішення конфліктів), актуалізували питання розроблення єдиної загальнонаціональної довгострокової правової політики держави та визначення її пріоритетів [53, с. 19]. Аналізу правової політики присвячено праці як вітчизняних (Н.П. Недюха, О.В. Петришин, П.М. Рабінович [54], О.М. Руднева [55], В.М. Селіванов, В.Я. Тацій [1], О.Н. Ярмиш та інші), так і зарубіжних (А.П. Коробова, О.В. Малько, М.І. Матузов [56], І.М. Сенякін, К.В. Шундіков та інші) учених-правознавців. Сутність правової політики в теоретичному плані знаходиться на рівні *de lege ferenda* (лат. з позицій законодавчого припущення). Дискусійними залишаються власне поняття правової політики, її зміст, місце в системі інших видів державної політики тощо.

Так, на дисертаційному рівні досить вагомим здобутком є праця О.А. Левченкової, присвячена теоретичним аспектам правової політики держави та її пріоритетам у сфері правоохоронної діяльності [57]. У межах першого розділу цієї роботи досліджено правову політику як форму державної діяльності, а в другому проаналізовано основні напрями правової політики держави у сфері правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ [57, с. 2]. У дисертації Т.Ю. Цуркан «Правова політика сучасної держави у сфері міграції: теоретико-компаративістське дослідження» [58] здійснено комплексний загальнотеоретичний і компаративістський аналіз міграційно-правової політики сучасної держави в контексті глобальних змін у міграційній обстановці та міжнародного, наднаціонального й національного досвіду країн світу, а також на основі теоретичного осмислення української дійсності сформульовано концептуальне розуміння трансформації міграційно-правової політики України.

Дисертація О.В. Минькович-Слободяник зорієнтована на вивчення загальнотеоретичних аспектів правової політики [59]. З метою формування теоретичних підвалин правової політики автор аналізує походження правової політики від двох основних начал – політики та права, встановлюючи, що право є

підґрунтям правової політики, а політика – її рушійним механізмом. З огляду на зазначене, обґрунтовано поняття правової політики. Виокремлено і проаналізовано принципи та суб'єктний склад правової політики. Визначено основні форми реалізації правової політики – правотворчість і правозастосування. Правову політику осмислено як чинник, що позначається на формуванні їх та відображає якість цього процесу. Водночас А.А. Лопушанський у межах дисертаційного дослідження здійснює комплексне науково-теоретичне обґрунтовування механізмів взаємодії і тенденцій розвитку правової політики й законотворчості, розробляє рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання у сфері взаємодії законотворчості та правової політики [60].

Таким чином, аналізуючи правову політику як самостійний вид державної політики, як засаду, що об'єднує юридичну теорію і практику (зокрема законотворення й застосування, правове виховання та освіту громадян), можна оцінити ступінь скоординованості окремих видів юридичної діяльності, ефективність їх здійснення, а також ефективність формування, організації та реалізації державної політики у сфері права на основі та за допомогою права.

У межах науки господарського права досліджено засоби, фактори, напрями підвищення ефективності державної політики у сфері господарювання, що передбачає забезпечення зростання рівня ділової активності суб'єктів господарювання, розвиток підприємництва, зміцнення суспільного господарського порядку тощо [61, с. 281]. Так, дисертація І.М. Дудки присвячена аналізу правової політики у сфері державного регулювання банківської діяльності України як цілісного об'єкта правового регулювання. У цій роботі окреслено ключові ознаки й тенденції розвитку ринку банківських послуг як об'єкта господарсько-правового впливу [62].

Однак державну політику як поняття юридичної науки вивчали, здебільшого, представники наук адміністративного циклу (групи). Із 2000 р. відбулося якісне та кількісне нарощення потенціалу наукових досліджень із питань державної політики в адміністративному праві. Аналіз поняттєвого апарату науки адміністративного

права дає підстави стверджувати, що державна політика – це досить важлива теоретична й методологічна проблема, котра потребує ширшого підходу.

У контексті предмета науки адміністративного права привертають увагу наукові праці Т.О. Гуржія, у яких визначено теоретико-правові й організаційні засади (основи) державної політики безпеки дорожнього руху [63]. Зокрема, автор запропонував концептуальний підхід до розв'язання актуальних проблем формування та реалізації діяльності держави у сфері протидії дорожньо-транспортній аварійності, сформулював комплекс рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності вітчизняної системи забезпечення безпеки дорожнього руху.

У дисертації «Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики (теоретичні та практичні питання)» [64] Н.А. Железняк вивчає аспекти правових та організаційних форм діяльності Міністерства юстиції України в здійсненні державної правової політики. У контексті нашого дослідження слід акцентувати на визначенні державної правової політики як юридичної категорії, основних напрямів здійснення державної правової політики, місця та ролі Міністерства юстиції України в забезпеченні реалізації державної правової політики, його статусу в системі центральних органів виконавчої влади.

У праці «Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект)» [65] С.О. Мосьондз аналізує різні позиції дослідників щодо міграційної політики, виокремлює її функції, формулює класифікацію категорій мігрантів, ураховуючи ситуацію, що склалася в Україні у сфері міграції. Крім того, учений-адміністративіст досліджує етапи становлення державної міграційної політики та напрями й заходи її реалізації; вивчає діяльність державних органів, під юрисдикцією яких знаходиться управління міграційними процесами.

Спектр поглядів на проблематику державної політики істотно розширився завдяки монографії В.П. Печуляка «Державна податкова політика в Україні: організаційно-правові аспекти здійснення» [66]. Науковець розглядає актуальні

організаційно-правові питання здійснення державної податкової політики, акцентуючи увагу на взаємодії органів державної влади під час формування, реалізації та контролю за виконанням державної податкової політики [66, с. 135].

Водночас у дисертації В.М. Мельникович «Кадрова політика в органах внутрішніх справ України: адміністративно-правовий аспект» [67] уперше репрезентовано комплекс наукових знань, доктринальних поглядів, які формують систематизоване уявлення про становлення та розвиток інституту кадрової політики в органах внутрішніх справ України як феномену наукової парадигми; синтезовано методологічні та прагматичні підходи у сфері дослідження кадрової політики в органах внутрішніх справ України; визначено роль кадрової політики як механізму реалізації кадрового потенціалу.

У контексті вивчення предмета цієї дисертації вагомим є дослідження В.І. Олефіра «Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект)» [68], присвячене з'ясуванню основних засад державної міграційної політики України та визначенню шляхів її реалізації шляхом розроблення теоретичного підґрунтя правового регулювання й аналізу практичного здійснення державного управління в міграційній сфері [68, с. 34].

У монографія І.В. Чеховської «Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації» [69] окреслено теоретико-методологічні засади державної сімейної політики України, зокрема: висвітлено сутність, визначено мету, завдання, принципи, функції, генезу та чинники її формування. Обґрунтовано доречність виокремлення її як самостійного напрямку державної соціальної політики. З'ясовано напрями сімейної політики у світі та здійснено порівняльний аналіз із напрямками вітчизняної сімейної політики. Досліджено режими та моделі сімейної політики. Розглянуто систему суб'єктів забезпечення державної сімейної політики в Україні, сформульовано пропозиції щодо її вдосконалення. Визначено адміністративно-правові способи та засоби формування державної сімейної політики в Україні. Проаналізовано зміст адміністративно-правових заходів реалізації державної сімейної політики й адміністративно-правових заходів профілактики

правопорушень, соціального сирітства, насилля в сім'ї, розроблено рекомендації щодо вдосконалення їх правозастосування [69, с. 585].

Заслужовує на увагу й робота С.О. Мосьондза «Державна політика у сфері науки в Україні (організаційно-правові аспекти)» [70]. Монографія містить комплексне дослідження адміністративно-правових засад формування та реалізації державної політики у сфері науки на сучасному етапі розвитку українського суспільства. У контексті актуальних потреб нормотворчої та правозастосовної практики окреслено коло завдань і пріоритетів державної діяльності щодо забезпечення ефективного здійснення наукової діяльності.

Адміністративно-правові аспекти державної політики у сфері культури досліджували Ю.В. Якимець [71, с. 68], В.В. Карлова [72] та ін.

У сучасних умовах розвитку Української держави важливе значення має монографія Д.Г. Заброди, присвячена вивченню закономірностей правових відносин, що формуються у сфері запобігання та протидії корупції, їх безпосередньому вияву в адміністративно-правових засадах державної антикорупційної політики. На підставі систематизації досягнень сучасної юридичної науки, українського законодавства, вітчизняного та зарубіжного нормотворчого і правозастосовного досвіду Д.Г. Заброра вперше в адміністративно-правовій науці пропонує концептуальний підхід до формування адміністративно-правових засад державної антикорупційної політики [73].

Водночас В.К. Колпаков у монографії «Адміністративно-деліктний правовий феномен» обґрунтовує, що важливими напрямками наукового пошуку у сфері адміністративно-деліктного права й оновлення законодавства про адміністративну відповідальність є визначення адміністративно-деліктної політики та методології адміністративно-деліктного законодавства. Відповідно до позиції В.К. Колпакова, адміністративно-деліктна політика є частиною правової політики, яка утворює один із найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття [74, с. 307].

Фундаментальною з-поміж праць, присвячених проблематиці конкретного виду державної політики, слід визнати монографічне дослідження І.В. Арістової

«Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади», у якій автор аналізує інформаційні й державно-правові закономірності загалом та їх особливості в правоохоронній системі (органах внутрішніх справ України) [75, с. 9]. Державну інформаційну політику розглянуто в контексті теорії управління як державно-правове явище, динамічний двоєдиний процес – формування та реалізацію. Дослідниця пропонує визначити формування політики як розроблення стратегічного курсу держави в інформаційній сфері, а її реалізацію – як державне управління національною інформаційною сферою в його широкому значенні [75, с. 11]. У цьому контексті слід додати, що теоретичним і організаційно-правовим засадам державної інформаційної політики України також присвячено монографію І.М. Сопілки [76], дисертацію Ю.О. Мосенка [77].

Однією з основних внутрішніх функцій держави є забезпечення законності та правопорядку, зокрема запобігання та протидія злочинності. Реалізацію цієї функції вітчизняні криміналісти слушно вважають напрямом внутрішньої, а за деяких умов – і зовнішньої політики держави, причому вони зауважують, що цей вектор є одним із пріоритетних. Саме тому правова політика держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй є необхідною складовою загального напрямку державної політики. Правова політика держави в аналізованій сфері охоплює кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну політику [78], яку досліджують представники наук кримінального циклу.

Так, кримінально-правова політика є системоутворювальним елементом політики держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй, а тому посідає провідне місце серед інших її напрямів (підсистем). Пріоритет кримінально-правової політики зумовлений тим, що тільки в її межах розв'язують такі принципові для кожної держави проблеми, як встановлення підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення кола злочинних діянь, видів покарань та інших заходів кримінально-правового характеру. Кримінально-правова політика є предметом дослідження таких вітчизняних учених, як А.А. Митрофанов [79], В.І. Борисов [61,

с. 224–238], П.Л. Фріс [80] та ін. Вважаємо обґрунтованим підхід, запропонований П.Л. Фрісом, який розробляв теорію кримінально-правової політики України: він охоплює визначення її предмета, завдань, типів і принципів, місця в загальній політиці протидії злочинності, взаємозв'язку з іншими елементами (складовими) політики в цій сфері, визначення основних завдань і перспективних напрямів її реалізації та вдосконалення чинного кримінального законодавства [80]. Окрім того, на чолі з П.Л. Фрісом формується наукова школа з дослідження проблематики кримінально-правової політики. Про це свідчать підготовлені останніми роками під його керівництвом дисертації, зокрема О.М. Смушак «Кримінально-правова політика в сфері відповідальності за причетність до злочину» [81], Є.С. Мнишенко «Кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти в Україні» [82], К.Б. Марисюка «Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні» [83], Н.А. Савінової «Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні» [84], І.В. Козича «Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» [85] та ін.

Осмисленню кримінально-процесуальної політики присвячено праці В.С. Зеленецького [78, с. 239–256], кримінально-виконавчої політики – А.Х. Степанюка [78, с. 274–286], В.В. Кондратішиної [86], кримінологічної політики – В.В. Голіни [87] тощо.

Інший аспект історіографічного огляду пов'язаний з окресленням ключових нормативно-правових актів і міжнародних документів як інструментів формування та реалізації державної політики. Так, до блоку вітчизняних нормативно-правових актів, які потребують аналізу в межах теоретико-правового дослідження поняття державної політики, належать такі:

– Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV [88];

– Закон України «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005–2007 роки» від 3 березня 2005 р. № 2460-IV [89];

– Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI, яким визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України [90];

– Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI [91];

– Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р. № 5029-VI [92];

– Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII [93];

– Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII [94];

– Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію державної житлової політики» від 30 червня 1995 р. № 254/95-ВР [95];

– Постанова Верховної Ради України «Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок» від 5 березня 1999 р. № 475-XIV [96];

– Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 р. № 254/95-ВР [97];

– Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики» від 17 вересня 1999 р. № 1063-XIV [98];

– Указ Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 р. № 854/2004 [99];

– Указ Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011 [100];

– Указ Президента України «Про забезпечення впровадження єдиної державної політики реформ в Україні» від 23 липня 2014 р. № 614/2014 [101];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 [102];

– розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року» від 28 серпня 2013 р. № 735-р [103];

– розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року» від 29 березня 2017 р. № 217-р [104].

Блок міжнародних документів, які доцільно розглянути в контексті теоретико-правового осмислення поняття державної політики, формують:

– Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН) і Статут Міжнародного суду від 26 червня 1945 р. [105];

– Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [106];

– Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) про основні цілі та норми соціальної політики № 117 від 22 червня 1962 р. [107];

– Конвенція МОП про політику в галузі зайнятості від 9 липня 1964 р. № 122 [108];

– Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. [109];

– Конвенція ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 р. [110].

Отже, державна політика як складний, багатогранний соціальний феномен є об'єктом осмислення вчених, державних і політичних діячів від найдавніших часів (насамперед часів Античності) до сьогодення. Погляди мислителів на різні аспекти

сутності державної політики змінювалися, еволюціонували та диференціювалися під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних, раціональних та ірраціональних чинників. На сучасному етапі розвитку суспільних наук державна політика є предметом наукового пошуку науковців – представників філософії, історії, економіки, науки державного управління, політології та, звичайно, юридиспруденції. У межах останньої державну політику досліджують як вітчизняні, так й іноземні вчені, що спеціалізуються на теоретико-історичних (теорія держави та права, історія держави та права), галузевих (господарське право, адміністративне право, кримінальне право, кримінально-процесуальне право, кримінально-виконавче право) і прикладних (кримінологія) юридичних науках. Пізнавальний інтерес до цього предмета наукового пошуку зумовлений тією роллю, яку відіграє державна політика в системі організації суспільного життя, а також важливістю поставлених перед юридичною спільнотою завдань із розбудови державно-правових інститутів, забезпечення гармонійного розвитку суспільства та стабільності соціального життя.

1.2. Методологія теоретико-правового дослідження державної політики

Соціальні трансформації, що відбуваються в Україні, за яких система моральних координат і правова система розбалансовані, закономірно актуалізують вивчення концептуально-методологічних засад праводержавознавства [111, с. 10]. Розвиток сучасного праводержавознавства пов'язаний з інтеграційними та глобалізаційними процесами, що відбуваються в Європі та світі, переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму. Це зумовлює необхідність концептуального перегляду традиційних уявлень про державно-правові закономірності та поглибленого осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку праводержавознавства є важливим напрямом наукових

досліджень, основою ефективності яких має бути методологія праводержавознавства. Саме тому формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції [112, с. 1]. Надзвичайно актуальні ці твердження для вітчизняної юридичної науки в контексті розроблення поняття державної політики. Генезис методології науки загалом і правничої зокрема – це пріоритетний вектор діяльності науковців у контексті здійснення правового реформування в сучасній Україні [113, с. 5].

Відповідно до позиції В.М. Селіванова, єдиним засобом пошуку й упровадження сучасних соціально-правових механізмів організації та управління суспільними процесами з метою їх прогресивного розвитку залишається соціально-наукове пізнання об'єктивної дійсності. Соціальна форма дійсності, її об'єктивна нестабільність визначають відносність наукового знання, наукових (економічних, політичних, юридичних тощо) прогнозів. Водночас це зумовлює необхідність постійного переосмислення методологічних і теоретичних прийомів, засобів, покращення пізнавального інструментарію суспільних, зокрема юридичних, наук. Зазначене має сприяти утвердженню наукової об'єктивності знань, які продукують ці науки для використання в практичній діяльності [46, с. 330]. Правильне вирішення методологічних питань певної науки, удосконалення її методів є важливою умовою її подальшого генезису як наукового підґрунтя підвищення результативності предметно-практичної діяльності людини [46, с. 473].

Розв'язання будь-якої проблеми залежить від наявності та ступеня розробленості методологічних передумов. За їх браку практичні дії виявляються або марними, або небезпечними, що призводить до непередбачуваних наслідків або ж протилежних поставлених меті [114, с. 14]. Результати діяльності людей є наслідком не лише того, хто діє (суб'єкт) або на що спрямовано пізнавальну діяльність (об'єкт), а й того, яким методологічним інструментарієм здійснюють пізнавальний процес [115, с. 210].

У створенні сучасних і творчому переосмисленні одержаних у минулому юридичних знань система вітчизняної правової науки має спиратися на міцний

методологічний фундамент, розроблення та вдосконалення якого мають бути першочерговим завданням як загальної теорії цієї науки, так і теорій галузевих наук, належати до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки, вивчення яких має сприяти внутрішньодержавній стабілізації суспільних відносин, демократії в країні [116, с. 22]. Із цього приводу слушно зауважує Л.В. Петрова, що наука лише тоді рухається в правильному напрямі, коли її не розпочинають щоразу заново, а примножують здобутки попередніх поколінь, виправляючи недоліки, відкидаючи те, що виявилось хибним, заповнюючи прогалини, однак зберігаючи здорове зерно, яке перевірено розумом і досвідом. Кожний учений спроможний працювати лише на підставі того, що до нього зробили його попередники. І якщо до цього йому поталанить додати бодай крихту істини, він може вважати, що виконав свій обов'язок [117].

Будь-яке ґрунтовне дослідження у сфері праводержавознавства передбачає обов'язкове визначення його об'єкта, предмета, завдань, а також засобів, принципів, поняттєво-категоріального апарату та методів. Передусім предмет дослідження (тобто певна грань, аспект об'єкта дослідження) визначає дослідницький метод, межі його застосовуваності, придатності [118, с. 83]. Досліджувати – означає бачити те, що бачать усі, проте думати інакше, ніж інші [119, с. 221]. Водночас пізнання загалом – це процес взаємодії суб'єкта, тобто людини діяльної, творчої, такої, що пізнає, або групи людей (колективу) й об'єкта – того, на що спрямовано увагу суб'єкта. Така взаємодія є перетворенням предметного змісту в зміст мислення, отримання знань. Мета цього процесу – встановлення істини, тобто такого знання, яке є адекватним у досліджуваній дійсності, об'єктивним, не залежним від людських бажань, настроїв, ціннісних орієнтацій тощо [113, с. 230].

Необхідність розроблення методології теоретико-правового дослідження державної політики зумовлена постійною потребою всебічного опрацювання сутності цього соціального явища та перспектив його подальшого розвитку. Ступінь достовірності пізнавальної діяльності визначається як відповідність її результатів «реальному стану речей», що залежить від обрання й використання правильного

шляху та найадекватніших засобів наукового пошуку. Саме тому питання методологічного забезпечення є першочерговим для теоретичного осмислення в будь-якій предметній сфері [120, с. 20]. Лише за умови озброєності сучасною методологією вітчизняна юридична наука зможе виконати поставлені перед нею завдання стосовно реалізації державної політики.

У цьому контексті імпонує позиція, обстоювана В.В. Цветковим, згідно з якою методологічний аспект пізнання – надзвичайно важливий і значущий під час аналізу взаємозв'язку таких складних соціальних явищ, як право й управління, політика та управління, оскільки теоретичне і практичне розв'язання цих проблем безпосередньо позначається на ефективності державного управління, а отже, на якості сучасного життя та соціальному майбутньому суспільства [121, с. 268].

Витоки методології як учення про шляхи, способи практичного і теоретичного опанування об'єктивної дійсності були притаманні для практичних, а також пізнавальних форм взаємодії людей з реальною дійсністю. Практичний досвід окремих людей, народів, націй, країн доводить, що немає нічого безглуздішого, ніж із завзяттям робити те, що взагалі не треба було виконувати. Завжди слід спершу визначити проблеми, які потрібно розв'язати, і шляхи та засоби їх розв'язання. Питання ці методологічного характеру, а відповіді на них завжди вимагали й нині потребують розумових зусиль [46, с. 474-475].

Слово «методологія» (від лат. *methodus* – метод, *logos* – учення) означає вчення про метод. Протягом століть значення поняття «методологія» трансформувалося, унаслідок чого сформувалися різні підходи до його інтерпретації [122, с. 39]. У філософській енциклопедичній літературі методологію потлумачено як сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, що застосовують у процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети [12, с. 374]; складова сучасного наукового пізнання, сутність якої можна відобразити кількома значеннями: 1) учення про методи наукового пізнання; 2) метатеорія науки, завданням якої є реконструкція науки з

метою виявлення особливостей її будови й оптимізації функціонування; 3) рівень теоретичного самоусвідомлення науки [6, с. 98].

Відповідно до позиції М.Г. Братасюк, методологія пізнання в загальному значенні – це вчення про логічну організацію, структуру, форми та засоби, процедури і методи пізнавальної діяльності. У такому трактуванні методології увагу акцентовано на таких трьох аспектах: по-перше, правнича методологія ґрунтується на діяльнісному підході, який сприяє з'ясуванню її змісту, обґрунтуванню способів організації різнопредметних, міждисциплінарних та інших знань про право, його форми буття; по-друге, вона не обмежується аналізом лише усвідомлених, раціонально обраних дослідником засобів, а передбачає також апелювання до не завжди чітко визначених засад, передумов або ситуацій пізнавальної діяльності. По-третє, нинішня правнича методологія не обмежується суто науковим правничим пізнанням, вона виходить за його межі, охоплюючи весь соціокультурний світ права в його багатовимірності, конкретно-історичному часовому просторі [113, с. 50].

Водночас М.С. Кельман обґрунтовує, що методологією сучасного правознавства (юридичної науки) є вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Методологія юридичної науки забезпечує як наукове пізнання, так і наукову діяльність учених-юристів. Вона є формою самопізнання та самосвідомості юриспруденції. Методологія правознавства повинна мати чітку структуру (вертикальну та горизонтальну), що охоплює загальні компоненти лише в різних відносинах між ними: панівний світогляд, тип наукового мислення, філософські й інші підстави, загальнонаукові та спеціально-наукові парадигми, методологічні підходи, теорії та інші наукові знання, потенційно можливі й використовувані методи. Це важлива передумова формування ефективної системи правового регулювання, розвитку юридичної науки [112, с. 10]. У науці, продовжує вчений, методологію виокремлюють як конкретний підхід, учення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника в процесі пізнання ним досліджуваних явищ [112, с. 10, 18]. Таким

чином, підсумовує М.С. Кельман, методологія правознавства є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом і його теорій, концепцій, тенденції виникнення, функціонування та зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, поняттєвий апарат методології та її наукову мову, структуру, склад методологічного підходу й інших наукових методів, що застосовують у юридичній науці; формалізовані методики і процедури конкретних юридичних досліджень. Автор доводить своєрідність методології правознавства, яка адаптується до предмета науки та модифікує його для виконання властивих їй завдань. Це є підставою вважати, що саме методологія правознавства розробляє як теорію застосування різних підходів, так і ті наукові знання про предмет, які й надалі під час їх використання в інших дослідженнях набувають методологічного спрямування [112, с. 11, 23].

Методологія передбачає систему критеріїв, принципів і процедур для створення, критичного оцінювання й комунікації політико-релевантного знання. У цьому сенсі вона тісно пов'язана з тими формами інтелектуальної та практичної діяльності, які Дж. Дьюї назвав логікою дослідження, тобто механізмами людського мислення в процесі розв'язання проблем. Розв'язання проблем є ключовим елементом методології аналізу державної політики. Через формулювання «правильних» питань проблеми, які спочатку видавалися нерозв'язними, іноді можуть бути заново сформульовані так, що раніше не виявлені рішення можуть стати очевидними. За таких умов слушним є вислів: «добре сформульована проблема – напіврозв'язана проблема» [8, с. 24]. У межах критичного плюралізму методологія аналізу державної політики ґрунтується на тріангуляції як стратегії вдосконалення політико-релевантного знання. Критичний плюралізм як реакція на недоліки логічного позитивізму має переваги з огляду на використання багатоперспективності, комплексних методів, критеріїв, джерел даних і засобів обміну інформацією. Водночас нормативний аналіз політики зорієнтований на

створення, критичне оцінювання й передання теоретичних положень стосовно значення політики для минулих, сучасних і майбутніх поколінь [8, с. 50].

На переконання В.М. Селіванова, потреба в методологічних дослідженнях задовольнялася й історично розвивалася комплексом наукового знання та наукової його організації. Виникнувши в межах кожної окремої галузі науки під впливом, зокрема, її пізнавальної потреби, методологія з часом перетворилася на загальнонауковий феномен, органічно пов'язаний як із загальним процесом наукового пізнання об'єктивної дійсності загалом, так і пізнанням окремих об'єктів реальної дійсності, з-поміж яких – держава і право. Тому методологія вивчення держави та права є загальнонауковим феноменом, що охоплює сукупність пізнавальних засобів (світогляд, філософські методи пізнання та вчення про них, загально- і приватно-наукові методи та поняття), що розроблені суспільними науками та які застосовують у процесі пізнання правової дійсності (її загального й особливого), а також її практичного перетворення [46, с. 477].

Структурно методологія має кілька рівнів, основними з яких є: діалектико-світоглядний – визначає головні напрями та загальні принципи пізнання загалом (вищий рівень); загальнонауковий (міждисциплінарний) – використовуваний у процесі пізнання особливої групи однотипних об'єктів (середній рівень); конкретно-науковий – застосовуваний для пізнання специфіки окремого об'єкта (нижчий рівень); перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності – висвітлює загальні шляхи та форми впровадження результатів наукових досліджень у практику. Між цими рівнями методології наявні органічний зв'язок, залежність і взаємопроникнення [123, с. 86]. У межах цієї наукової розвідки конкретно-науковою методологією (нижчим рівнем) є методологія опрацювання поняття державної політики.

Методологія та питання, що з нею пов'язані, є однією з найважливіших і найскладніших проблем науки, зокрема юридичної. На цьому акцентують як вітчизняні, так й іноземні автори [124, с. 293]. Методологічні аспекти науки є багатоплановим утворенням, у якому переплітаються ідеологічні, гносеологічні й

онтологічні аспекти пізнавального процесу [125, с. 134]. Водночас сучасна методологічна ситуація в суспільствознавстві України, якій притаманний перехід від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» методології до різноманітних методологічних засад, парадигм, підходів, так чи інакше поширюється й на вітчизняне правознавство. Демонополізація, або «роздержавлення», методології – безперечно плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, надає можливість повно й усебічно досягнути предмет дослідження – специфічні державно-правові закономірності [118, с. 82]. Уже нині можна зафіксувати позитивні результати цієї методологічної тенденції, утілені, зокрема, у переосмисленні «класичних» і запровадженні нових понять загальнотеоретичного праводержавознавства, що стосується, передусім, державної політики.

Протягом останнього століття методологія від класичної, побудованої на раціональних та об'єктивних засадах, через некласичну (з її свободою вибору й суб'єктивністю), перейшла до посткласичної (постмодерністської), яка характеризується визнанням нераціонального та плюралістичного підходів. На зміну ідеологічним стандартам, що панували у вітчизняній методології протягом XX ст., прийшла деідеологізація [126, с. 11]. Крім того, у юридичній літературі обстоюють позицію, згідно з якою методології сучасних правових студій притаманні такі ознаки: по-перше, вона не обмежується лише власне науковими методами, а охоплює інші форми теоретичного пізнання державно-правової дійсності; по-друге, змістова наповненість та оптимальність методології теоретичних правових досліджень залежить від рівня розвитку юридичної науки, відповідних йому норм і критеріїв оцінювання науковості їх результатів; по-третє, для сучасної загальної теорії держави та права як юридичної наукової дисципліни властиве визнання її зумовленості світоглядними, філософськими та наукознавчими підвалинами юридичної науки XXI ст., новітньою науковою картиною світу права, тенденціями розвитку останнього [127, с. 248–249].

Трансформуючи й екстраполюючи окреслені вище судження стосовно предмета й завдань вивчення поняття державної політики, слід виокремити:

1) світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні й теоретичні засади дослідження, до яких належать світогляд інформаційного суспільства як постіндустріального етапу поступу людства, філософські підходи, властиві для онтології, гносеології, аксіології, антропології, філософії права, соціологічні концепції глобалізації та катастроф, теорії природного права, позитивізму, нормативізму, соціологічної, інтегративної (інтегральної) юриспруденції;

2) методологічні підходи (антропологічний, феноменологічний, екзистенціальний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний, системний тощо);

3) ключові наукові методи вивчення предмета та побудови відповідних наукових знань (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, дедукція; діалектичний, метафізичний, герменевтичний; історичний, функціональний, синергетичний, структурний, інституціональний; конкретно-соціологічний, статистичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий тощо);

4) принципи наукового пізнання предмета дослідження (усебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність тощо).

Так, деталізація світоглядних, філософських, наукознавчих, соціологічних і теоретичних засад новітніх юридичних розвідок стосовно предмета, мети та завдань осмислення поняття державної політики зумовлює доречність такої їх інтерпретації:

– сучасному світогляду притаманні плюралізм ідей і принципів, інтеграція національних правових систем і забезпечення світового порядку, глобалізація та інформатизація суспільного життя [128, с. 69]. Проблема пізнання – це питання формування, розширення, розвитку світоглядних засад людської життєдіяльності. Для будь-якої людини світогляд – це інструмент, знаряддя, використовуючи яке, вона адаптується і до світу природи, і до світу людей [113, с. 230]. Тип науково-правового мислення передбачає безапеляційний поворот юридичних досліджень до правди життя, істини, тобто до повної адекватності об'єктивним процесам; очищення праводержавознавства від нашарувань догматичного й апологетичного

характеру, абсолютизації сформованих на практиці політичних і правових форм організації суспільства [128, с. 70];

– онтологічні, гносеологічні, аксіологічні й інші філософські засади наукового пошуку сформували філософські підходи, розроблені в працях Г.Дж. Бермана, М. Хайдеггера, А. Кауфманна, І. Лакотоса та інших філософів. Філософський поняттєво-категоріальний апарат – це своєрідний загальний «інструментарій» людської діяльності. Філософські категорії як форми світогляду та цілепокладання торують шлях до практики, політики, логічно «моделюють» їхні майбутні форми. Так, будь-яка юриспруденція має своїм підґрунтям певний тип філософії. Власне право до тлумачення й опису його з позицій певного методу – це лише алогічний матеріал. Юриспруденція набуває фундаментального значення лише тоді, коли вона пов’язує свою мету з правовою філософією, філософською концепцією світу. Прагнення з позицій філософії обґрунтувати свої погляди та систематизувати вимоги притаманне зрілій юриспруденції. Є підстави стверджувати, що наука сама себе не може обґрунтувати. Вихідні основи науки вимагають іншого, філософського обґрунтування. Своім корінням наука сягає глибини, яку неможливо осмислити лише науково [117, с. 396];

– наукознавчі засади дослідження виокремлено в межах постнекласичної науки, що стосується інтеграції об’єктивного та суб’єктивного під час визначення концептуальних основ державної політики, міждисциплінарності та проблемності дослідження її сутності, спрямованості на вивчення процесів антропологізації, глобалізації, деформалізації [129, с. 6], регіоналізації, конвергенції, рецесії інформаційного та правового просторів світу, а також спеціальної наукової картини світу як єдності й диференціації матеріального та віртуального;

– соціологічні засади наукового пошуку формують концепції постіндустріального, інформаційного та громадянського суспільства, теорії глобалізації та катастроф, які визначають істотні методологічні орієнтири осмислення державної політики як складного, багатовимірного й універсального соціального феномену, а також її забезпечення під час взаємодії державних і

недержавних, національних і міжнародних форм, правового та іншого соціального регулювання суспільних відносин;

– теоретичні засади державознавства та правознавства визначають «параметри» вивчення процесів формування, реалізації та вдосконалення державної політики в сучасному світі, зокрема, до них належать панівні для пізнання державної політики теорії національної, демократичної, соціальної та правової держав, кожна з яких окреслює своє бачення співвідношення держави та політики, а також особливостей їх поєднання;

– теоретичні засади тлумачення державної політики зумовлені змістовими особливостями природного права, позитивізму, нормативізму, соціологічної та інтегративної юриспруденції. Методологія правознавства, його окремих складових знаходиться в нерозривному зв'язку з принципами правової доктрини, яка виконує функцію вихідних засад праворозуміння, закладає основи правового пізнання дійсності. За цих обставин аналіз методології правових досліджень державної політики необхідно пов'язувати, передусім, з ідеями позитивізму, антропології, соціології, аксіології права тощо, притаманних сучасному стану правничої методології [4, с. 26].

Другою складовою методології, важливою за гносеологічним потенціалом у контексті нашого дослідження, є методологічні підходи. Науковці зауважують, що, на відміну від метода науки, тлумачення методологічного підходу викладено, переважно, у методологічних працях, зокрема в контексті студіювання проблематики системного підходу [130, с. 19].

Відповідно до позиції М.Г. Братасюк, термін «наукознавчий підхід» відображає механістичність категоріального співвідношення «теорія – метод». В українському правничому методологуванні здавна вчені стали використовувати такі категорії, як «стиль мислення» «пізнавальна парадигма» чи «парадигма мислення», «інтелектуальна традиція», «наукова традиція», «пізнавальна програма», «концепція» тощо. Зазначене свідчить про складність і розмаїтість пізнавальних засобів, якими послуговуються правознавці, а також розвиток правничої

методології. У межах класичного, суто позитивістського, методологування потреби в таких засобах пізнання немає. Науковий чи філософський підходи, на думку М.Г. Братасюк, – це такий пізнавальний засіб, що становить синтез засадничих ідей і відповідних методів, тобто єдність світоглядно-філософського, науково-теоретичного та методичного знання, провідним у якому є такий порядок поєднання знання й методу, який буде визначений суб'єктом пізнання [113, с. 51].

На переконання А.О. Фальковського, підхід до методу є вищим рівнем методології. Підходи ґрунтуються на концептуальній ідеї, що безпосередньо визначає спрямованість і впливає на інтерпретацію результатів дослідження. Підхід є формою органічного поєднання світоглядно-філософської спрямованості з методичним інструментарієм, який використовують у певній галузі дослідження. Сутність підходу не вичерпується сукупністю методів, а має охоплювати також компоненти більш загального порядку (ідеї) та окремого, суб'єктивного (оцінювання). Підходом у методології юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, зумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає обрання методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї [131, с. 11].

Показником прийнятності, евристичності певного методологічного підходу є його спроможність наближувати, забезпечувати висвітлення соціальної сутності державної політики, а не її приховування. Ця сутність полягає в здатності державної політики задовольняти інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства, а подеколи – й усього суспільства.

Так, серед низки методологічних підходів опрацювання державної політики слід виокремити антропологічний (персональний) підхід. Беззаперечним є той факт, що сучасна українська юридична наука утверджується в статусі гуманітарної, переживає «антропологічний поворот». Тенденції антропологізації юридичної науки відображаються на становленні сучасної антропологічної парадигми [132, с. 460]. Основу антропологічного підходу становить осмислення правового буття людини.

Біологічна незахищеність людини зумовлює потребу в державній політиці у сфері захисту й охорони прав і свобод людини та громадянина; розглядає відносини, які виникають між людьми у зв'язку з правом або його порушеннями, юридичними конфліктами. Антропологічний підхід ставить людину як «міру всіх речей» у центр реалізації державної політики, вивчає її роль у формуванні та вдосконаленні цієї політики, життєдіяльність усередині неї, взаємний вплив (зокрема деструктивний) людини та державної політики [115, с. 210].

Висвітленню онтологічних аспектів державної політики сприяє феноменологічний підхід, якому притаманна чітка спрямованість, на протигагу позитивістсько-легістському трактуванню державно-правової дійсності. Феноменологія як методологія має тривалу історію розвитку. Уже в XVIII ст. феноменологія утвердилася як наука про предмети досвіду (І. Ламберт). Знаний мислитель І. Кант тлумачив феномени як чуттєве явище, підставою якого є «ноумени», «речі в собі». Філософ Г.В.Ф. Гегель трактує феноменологію як сходинки пізнання, які спрямовують мислення суб'єкта від безпосередності повсякденної свідомості через філософське мислення до абсолютного знання. У вченні Ф. Brentano феноменологія постає як описова психологія, у якій чітко розмежовано фізичні та психічні феномени. Якщо представники позитивістсько-легістського підходу до державної політики тлумачать її як суто об'єктивне явище, не пов'язане з людською суб'єктивною духовно-душевною наповненістю, послідовники феноменології права, навпаки, зосереджують свою увагу на аналізі державної політики як реальності, що сама себе зумовлює. Феноменологічний підхід акцентує увагу на онтології державної політики, на ідеальному бутті державної політики у формі державно-правових ейдосів (сутностей), які передують юридичним категоріям і нормам. Ці сутності не належать до об'єктивного зовнішнього світу, їхні витoki – у суб'єктивному вимірі буття людини [113, с. 52].

Методологічна програма феноменології належить до некласичної завдяки її відкритому характеру, визначенню особливого статусу суб'єкта пізнання, визнанню неодмінного впливу на пізнавальний процес й отримане знання онтогносеологічних,

соціокультурних, аксіологічних та антропологічних передумов. Значення феноменології права в подоланні обмежень традиційних типів праворозуміння зумовлене збагаченням юридичної науки поняттями «інтенційність», «інтерсуб'єктивність» і «життєвий світ» [133, с. 9]. У філософській літературі феномен трактують як результат почуттєвого споглядання будь-якого об'єкта дійсності, тобто почуттєве уявлення, сформоване шляхом відмежування, «очищення» об'єкта пізнання від усього, що не є притаманним його сутності. Феноменологічне осмислення державної політики надає можливість досягнути її в онтологічному вимірі – відокремлено від будь-яких компонентів суб'єктивного бачення, порівняння (гносеологічного виміру) – й установити її природно-правові ідеї незалежно від позитивно-правових засад.

Аналізуючи екзистенціальний підхід до державної політики, варто враховувати такі аспекти: по-перше, в екзистенціальній філософії людина мислиться як унікальна істота, яка найкраще виявляє та розкриває себе в «межових ситуаціях»: смерті, любові, самотності, відчуженості, відчаї, творчості, свободі, страхові тощо [113, с. 55]; по-друге, приваблює екзистенціалістів людська суб'єктивність, духовне наповнення, динаміка духовності в різних «межових ситуаціях»; по-третє, ця філософія наголошує на єдності об'єктивного та суб'єктивного, неможливості адекватно пізнати людину без усвідомлення невід'ємності її від світу. Однією з центральних категорій цієї філософії є категорія «буття-в-світі». Людина – це і є «буття-в-світі» [113, с. 56].

Екзистенціальний підхід до вивчення державної політики намагається захистити індивіда від формалізму позитивного права, зберегти людську унікальність від стандартних, мертвих норм, продемонструвати, що все починається з індивіда, зокрема й державна політика. Недоліки цієї позиції полягають у запереченні ортодоксальними екзистенціалістами позитивного права, замиканні правової ситуації на індивідові тощо. Проте безсумнівним здобутком екзистенціального підходу до розуміння державної політики є такі ідеї:

невідчужуваності останньої від людини; витoki державної політики у світі людської суб'єктивності; державна політика – екзистенціал людського буття [113, с. 60].

Аксіологічний (ціннісний) підхід є досить своєрідним способом пізнання сутності державної політики. Він є інтегровальним, імпліцитно наявним у кожному концептуальному дослідницькому підході, за його допомогою визначають: по-перше, цінність державної політики як соціальної діяльності; по-друге, здатність державної політики втілювати в життя певні цінності; по-третє, ціннісне наповнення державної політики в умовах формування громадянського суспільства. Ціннісний (аксіологічний) підхід у методології юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає, зокрема, розгляд державної політики крізь призму її відповідності певним цінностям, які можуть забезпечуватися державною політикою та бути її основою [131, с. 12].

Вельми цінним є використання потребового підходу під час опрацювання поняття державної політики. За твердженням П.М. Рабіновича, потребовий підхід – це методологічне підґрунтя сутнісного праворозуміння, ключ до виявлення соціальної сутності праволюдських явищ. Цей підхід ґрунтується на аксіоматичній ідеї про те, що соціальна природа, сутність явищ, зокрема державної політики, – це їх здатність слугувати засобом, інструментом задоволення потреб людини, соціальних спільнот, суспільства загалом [134, с. 19]. Сучасні юридична та політична науки мають відновити довіру пересічних людей до ідеї права й політики, довести, що право і політика не є продуктами лише сили (фізичної, державної тощо), матеріального розрахунку, акцентувати увагу на їхньому глибокому етичному вимірі як явищ, які знаходяться в просторі моралі, що не має нічого спільного з «правом і політикою сили». Базисом конструктивної ролі права і державної політики є мораль і культура, а головне призначення права та політики в людському житті – сприяти реалізації цілей, потреб людського прогресу [40, с. 22].

Важливим у контексті висвітлення особливостей державної політики є діяльнісний підхід. Ми поділяємо висловлену С.Д. Гусаревим думку, згідно з якою діяльнісний підхід – це гармонійна сукупність установок, прийомів, ансамбль

методів, серед яких метод діяльності є провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговувальну роль. Цей підхід дає змогу сконцентрувати увагу дослідника не лише на проблемі власне діяльності, а й на інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться діяльність [135, с. 165]. Завдяки використанню цього підходу державну політику можна потлумачити не як застигле, догматичне явище або набір лише законодавчо сформульованих положень, а як живий організм, який функціонує, змінюється, активізується через діяльність людей, результати якої характеризують державну політику з позицій її соціальної значущості для суспільства [49, с. 108]. Основним прийомом у діяльнісному підході слід вважати методологічний принцип, суть якого полягає в зумовленості соціальних явищ фактом існування людської діяльності. Принцип діяльності передбачає аналіз державної політики в нерозривній єдності з діяльністю людини [136, с. 64]. Водночас державна політика може бути об'єктом впливу, засобом діяльності, метою або результатом, чинником зовнішнього впливу тощо, проте в усіх випадках виявляється певне співвідношення людини та державної політики, зумовлене включенням людини у складну систему соціальних взаємодій, побудованих на державно-правових стандартах поведінки.

Окреме місце в юридичній науці посідає системний підхід до пізнання державної політики. Він надає можливість досягнути взаємодію держави та права як комплексний процес у всіх його виявах [137, с. 76]. Цей підхід припускає розгляд державних і правових явищ як цілісних сукупностей різноманітних елементів (складових), що взаємодіють між собою і з навколишнім середовищем. У методології загальнотеоретичної юридичної науки системний підхід активно використовують. Лише в поодиноких випадках науковці наголошують на застосуванні системного методу, або методу системного аналізу. Натомість системний підхід у юриспруденції враховує вимоги щодо системного способу дослідження правових явищ, проте цим не обмежується. Із цього приводу В.М.Протасов зазначає, що системний підхід – це універсальний інструмент пізнавальної діяльності: як система може бути розглянута будь-яке явище, хоча не

будь-який об'єкт цього потребує. Цей метод незамінний під час пізнання та конструювання складних динамічних цілісностей [137, с. 78], одним з яких є державна політика. Саме завдяки реалізації багатоаспектних, багатомірних можливостей системного підходу в процесі дослідження державної політики можна істотно підвищити результативність наукового пошуку.

Таким чином, сучасній юридичній науці притаманний не окремий методологічний підхід до теоретико-правового дослідження поняття державної політики, а їх система. Лише плюралізм методологічних підходів створює можливості для всебічного вивчення сутності державної політики.

Наступною важливою складовою методології опрацювання державної політики є методи вивчення предмета дисертаційного дослідження. Термін «метод» (від лат. *methodus* – прийом, спосіб), незалежно від конкретної науки, галузі знань чи навчальної дисципліни, означає спосіб (підхід), за допомогою якого з'ясовують предмет цієї науки, досягають мети й виконують відповідні завдання. Метод як засіб пізнання – це спосіб відображення та відтворення в мисленні предмета, який вивчають. На відміну від предмета дослідження, який дає відповідь на запитання, що досліджує та чи та наука, метод визначає, як саме, за допомогою яких способів, засобів і прийомів це відбувається [138, с. 27].

Історія виникнення та формування наукового методу, методології науки загалом є досить давньою [113, с. 8]. Поняття методу ввели в науковий обіг стародавні греки, інтерпретуючи його як шлях дослідження, теорію, вчення, спосіб досягнення певної мети, виконання конкретного завдання, сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Найвідоміші вчені надавали методам пізнання вагомому значення [125, с. 134].

Метод можна вважати істинним лише в тому разі, якщо він сприяє адекватному (багатоаспектному) відображенню об'єктивних закономірностей навколишнього світу, визначенню особливостей змісту об'єкта або предмета дослідження, їх сутності, внутрішніх і зовнішніх закономірностей їх розвитку, які за допомогою засобів пізнання сприймаються та відображаються у свідомості

дослідника. Метод дослідження має розвиватися паралельно як з об'єктом (предметом) вивчення, так і засобами пізнання та власне дослідником. Зміна останніх потребує вдосконалення або навіть зміни методів пізнання. Таким чином, і теорія, і мистецтво пізнання розвиваються одночасно з об'єктом (предметом), суб'єктом та методами пізнання. Будь-яка наукова теорія має орієнтуватися на такий методологічний принцип пізнання, як урахування дискретної, переривчатої та багатоаспектної сутності руху процесів і явищ навколишнього світу. Наукова теорія буде сприймати поступ певного явища об'єктивної дійсності, передусім правової, не як статичний момент або розвиток лише за висхідним напрямом, а розвиток явища в його зародженні, становленні, функціонуванні й неодмінно – у занепаді та завершенні. Така теорія може стати основою для прогнозування процесу руху явища, розроблення передумов для нових форм переходу сутності прогнозованого явища. У протилежному випадку будь-який дослідник або політик чи будь-який інший практик буде дивитися «вгору», не помічаючи «провалля» під ногами [46, с. 478].

Отже, метод – категорія ідеальна, він є результатом інтелектуальної діяльності та належить до світу знань. Переходячи зі світу знань до практики, метод виявляється не сам собою, а у вигляді певних раціональних прийомів, способів дії. Застосування науково обґрунтованих методів є важливою умовою набуття нових істинних наукових знань. Головні елементи методу такі: принципи, правила, прийоми, способи, засоби та операції. Істинність методу визначається не як річ у собі, а, насамперед, певною відповідністю знань, одержаних за допомогою конкретного методу, у процесі дослідження реального предмета, що безпосередньо не залежить від суб'єкта пізнання в реальному вимірі часу. Попри суб'єктивний, особистий характер пізнання правової дійсності та правосвідомості дослідника, результатом пізнання є цілком об'єктивне знання (хоча воно може бути неістинним) про цю об'єктивну дійсність, конкретні правові явища. Зрештою, істинність визначається відповідністю одержаних знань і методу, що застосували в процесі дослідження, об'єктивній дійсності предмета, який вивчали [46, с. 479].

Плюралізм методів у сучасному правовому пізнанні, їх взаємодоповнюваність – це запорука пізнання об'єктивної істини в праві, передумова об'єктивності осмислення державно-правових явищ, поступального розвитку юридичної науки, свободи наукової творчості. Однак необхідно враховувати проблему методологічного перенасичення. Активно пропагований методологічний плюралізм не повинен перетворюватися на методологічний анархізм. Означена ситуація (її симптоми можна спостерігати як у правознавстві, так і в інших суспільних науках) не наближає, а віддаляє від положень, адекватних предмету пізнання, гальмує формування практично корисних висновків [118, с. 83]. Плідною в цьому контексті є позиція Ю.М. Бондаря про те, що одним з важливих методологічних аспектів розвитку національної юридичної науки як засобу наукового забезпечення державної правової політики є застосування філософських підходів і методів осягнення ідей щодо правової дійсності, зокрема закономірностей юридичної науки, загальної теорії права. Ідеться про використання методів абстракції, узагальнення, класифікації закономірностей діалектики суспільного розвитку для всієї системи юридичних знань про закономірності державної організації суспільного буття на правових засадах, виокремлення в цій системі особливої світоглядної структури знань про право, його сутність, форми здійснення, логіку й методи пізнання істини правової дійсності [113, с. 22].

Трансформуючи класичну систему методів, яку висвітлюють у юридичній літературі [139, с. 19–20], стосовно предмета й завдань цієї наукової праці, слід зауважити, що сукупність методів осмислення поняття державної політики охоплює:

1. Загальні методи мислення (пізнання), тобто способи дослідження, що притаманні як науковому (теоретичному) пізнанню, так і практичній та буденній діяльності (практичному пізнанню). До загальних методів мислення, що застосовують під час пізнання державної політики, належать: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, дедукція тощо. Так, аналіз і синтез як взаємопов'язані та взаємозумовлені методи мислення використовують для з'ясування сутності державної політики, визначення чинників, які позначаються на

її формуванні та реалізації. Абстрагування застосовують під час відокремлення правових засад державної політики від політичних, економічних тощо. Узагальнення сприяє характеристиці державної політики у структурі форм діяльності сучасної держави шляхом акумуляції ознак її конкретних видів в умовах формування громадянського суспільства. Порівняння використовують з метою зіставлення позицій дослідників різних суспільних наук, зокрема юридичної, стосовно тлумачення сутності державної політики. Водночас дедукція визначає архітектуру дослідження загалом, пізнавальний рух від історичних, методологічних і концептуальних основ конструкції державної політики до перспектив подальшого розвитку останньої в умовах євроінтеграції України. Кожний із загальних методів мислення придатний для пізнання тих чи тих аспектів поняття державної політики, з огляду на специфіку дослідницьких завдань. Водночас безпідставне надання одному із загальних методів пізнання виняткового значення має негативні наслідки для результатів наукового пошуку [112, с. 19].

2. Філософські методи, тобто вищий рівень пізнання, система «м'яких» принципів, операцій, прийомів, що знаходяться на найвищих «сходинах» абстрагування. Будучи універсальними, вони визначають лише найзагальніші вектори дослідження, його генеральну стратегію. Через складність філософського знання класифікація методів його пізнання залежить від характеристики філософських теорій і концепцій, кожній з яких притаманний власний метод пізнавальної діяльності (герменевтичний, феноменологічний, аксіологічний тощо). Серед філософських методів як найбільш загальних та універсальних методів опрацювання поняття державної політики слід виокремити діалектичний, метафізичний і герменевтичний. Зокрема, діалектичний метод сприяє висвітленню особливостей державної політики в її розвитку та взаємодії з іншими правовими й суспільними явищами, а саме правовою державою, громадянським суспільством, політичною системою тощо. Застосування метафізичного методу спрямовано на вивчення державної політики як незмінного та не залежного від суспільної дійсності державно-правового явища, осмислення її як символу надособистісної енергії, що

бере участь у творенні та забезпеченні земного правопорядку. Герменевтичний метод надає можливість установити залежність тлумачення нормативно-правових актів чи положень, що викладені в наукових текстах, стосовно сутності державної політики від суб'єкта інтерпретації, висвітлення змісту норм права та наукових знань, відповідно до особливостей нормативно-правової та наукової мови.

3. Загальнонаукові методи, тобто наукові методи, якими послуговуються переважна більшість або всі науки. Вони є посередниками між філософськими методами та фундаментальними складовими юридичних наук, конкретно-науковими методами. До загальнонаукових методів, що застосовують під час пізнання державної політики, належать: історичний, функціональний, синергетичний, структурний, інституціональний тощо. Історичний метод зорієнтований на осмислення генези державної політики. Культурні й історичні надбання набувають надзвичайно важливого значення в період соціальних перетворень. Вони не лише допомагають розв'язати складні життєві проблеми, а й стимулюють інтелектуальні пошуки та виявляють нові підходи, ідеї, концепції. Так, мислителі вважають, що відповіді на запити сучасності постають саме на межі минулого із сучасністю [140, с. 238]. Не є винятком такий предмет наукового пошуку, як державна політика, вивчення якої поза межами методологічного принципу історизму є частковим. Функціональний метод застосовують для з'ясування місця та ролі державних організацій (державних органів, установ і підприємств) в забезпеченні форм реалізації державної політики. Синергетичний метод використовують з метою опрацювання специфіки трансформації державної політики в умовах формування правової держави та громадянського суспільства в Україні. У зв'язку з неоднозначністю тверджень про перспективність синергетики як постнекласичної методології в соціогуманітарних науках, цікавими видаються здійснювані окремими дослідниками спроби застосувати синергетичний підхід у дослідженні права. Однак у наявних працях або йдеться лише про перспективність застосування синергетики у вивченні теоретико-правових проблем, або проаналізовано окремі поняття синергетики. Методологічні ідеї синергетики в юридичній науці лише починають

поширюватися. Можливість застосування понять і принципів синергетики до пізнання правової дійсності пов'язують із сутністю права як надскладного системного утворення, наявністю в правовому регулюванні елементів нестійкості, імовірності, ризику, які зумовлюють нелінійний характер функціонування правових явищ, що виявляється в процесах самоорганізації. Проте застосування синергетики у сфері правової проблематики передбачає певні складнощі, що полягають, передусім, у відмінностях поняттєво-категоріального апарату та не цілком окресленому колі теоретичних проблем, до яких може бути застосована синергетика. Тобто використання синергетичних принципів і понять у юридичній науці на сучасному етапі її розвитку видається можливим і навіть доречним, проте вимагає обережності [133, с. 11]. У межах гносеологічного потенціалу синергетичного підходу державна політика є системою, що самоорганізується, виникнення та зміна її ґрунтується на випадкових процесах, насамперед у її нестабільних, кризових станах. Структурний метод як спосіб пізнання, що властивий для різноманітних теорій і досліджень, надав можливість визначити державну політику в структурі форм діяльності держави. Насамкінець, інституціональний метод зорієнтований на виокремлення суб'єктів і форм реалізації державної політики.

4. Конкретно-наукові (приватно-наукові) методи, тобто методи, що застосовують конкретні науки або їх окремі групи. Вони є сукупністю, комбінацією частини пізнавальних прийомів, набір яких залежить від сутності об'єкта й умов процесу пізнання. Конкретно-наукові методи диференціюють на дві підгрупи: неюридичні та юридичні (власні). Так, ускладнення та розширення предметного поля юридичних досліджень, нові запити практики зумовлюють необхідність використання неюридичних конкретно-наукових методів, які розроблені в межах інших наук (соціології, математики тощо). Водночас проникнення в юриспруденцію методів дослідження, притаманних іншим наукам, не є суто формальним, механічним процесом, а супроводжується їх відповідною перебудовою, трансформацією до специфіки об'єктів державно-правової дійсності. До підгрупи неюридичних конкретно-наукових методів осмислення поняття державної політики

належать: конкретно-соціологічний (на підставі реальних соціальних фактів дає змогу визначити та проаналізувати фактори, що впливають на формування та реалізацію державної політики), статистичний (передбачає опрацювання кількісних показників, що об'єктивно відображають стан, динаміку й тенденції розвитку державної політики в Україні) тощо. Підгрупа юридичних конкретно-наукових методів студіювання сутності державної політики охоплює формально-юридичний (юридико-догматичний) і порівняльно-правовий методи. Формально-юридичний метод зорієнтований на характеристику поняття державної політики за допомогою юридичної термінології, визначення нормативно-правових засад державної політики України. Вагоме позитивне значення для розвитку юридичної науки, зазначає М.В. Цвік, має реабілітація догматичного методу дослідження, який вимагає всебічного логічного опрацювання теоретичних і практичних матеріалів з метою відокремлення одне від одного різних юридичних понять, створення поняттєвих рядів, формулювання відповідних означень, проведення класифікацій юридичних явищ. Результатом застосування цього методу є розширення поняттєвого апарату юридичної науки, на який спираються всі теоретичні дослідження, та виконання завдань щодо його подальшого вдосконалення [141, с. 29]. Водночас останніми десятиліттями в усьому світі актуалізувалися проблеми порівняльного правознавства. Це зумовлено об'єктивними причинами та, передусім, розвитком економіки, різних форм господарювання, торгівлі, масштабними переміщеннями людей, фінансів і товарів, а отже, необхідністю своєчасного вивчення цих процесів та адекватного їх наукового пояснення. У цьому контексті важливу роль продукування знань про специфіку зарубіжного права має відігравати саме порівняльне правознавство, що охоплює дослідження процесу входження нашої держави до світового та європейського співтовариства, потребу врахування своєрідності правових інститутів різних країн і народів, питання адаптації вітчизняної правової системи до аналогів наднаціональних утворень на кшталт правової системи Європейського Союзу (ЄС) [113, с. 85]. Порівняльно-правовий метод надає можливість виявити загальні й особливі закономірності формування й

реалізації державної політики в зарубіжних країнах, проаналізувати міжнародні та європейські стандарти її здійснення. Таким чином, використання порівняльно-правового методу під час вивчення державної політики слід вважати продуктивним й ефективним для зіставлення різних типів праворозуміння, порівняння наукових альтернатив, швидкого та зручного «експрес-аналізу» конкретних позицій за їхніми змістовими характеристиками й методологічними особливостями [113, с. 95].

У сучасних умовах підвищуються вимоги до достовірності, точності, логічної послідовності наукового мислення [142, с. 9]. Кожен метод має власну сферу застосування та відображає певний аспект дослідження поняття державної політики. Отже, методи можуть бути ефективними лише в сукупності, натомість необґрунтоване ігнорування якогось окремого способу теоретичного пошуку здатне призвести до недостовірного наукового результату.

Проаналізовані вище методи зорієнтовані на опрацювання предмета наукового пошуку. Проте цього недостатньо для досягнення кінцевого результату, оскільки неврахованими залишаються принципи наукового пізнання державної політики. Своєю незаперечністю принципи мають забезпечити концептуальність цієї наукової праці. Принцип є критерієм оцінювання державно-правових явищ, методологічним підґрунтям їхнього подальшого розвитку й удосконалення. Тому принципи мають пізнавально-установче призначення. Слід відрізнити принцип від методу. Якщо принцип – це методологічно-пізнавальна установка, яка забезпечує відношення суб'єкта, що пізнає, до предмета пізнання, то метод – це спосіб досягнення цілі та впорядкування пізнавальної діяльності [142, с. 13]. До вихідних засад, які мають сприяти вивченню сутності державної політики, належать: 1) принцип усебічності – передбачає осмислення якомога більшої кількості властивостей державної політики на підставі її взаємозв'язків і взаємодії з іншими суспільними та правовими явищами, з огляду на різні позиції; 2) принцип науковості – визначає пріоритетність (примат) об'єктивного наукового знання над певними тимчасовими кон'юнктурними інтересами (потребами) тих або тих соціальних груп чи окремих дослідників; 3) принцип історизму – передбачає висвітлення державної політики в

розвитку й історичному взаємозв'язку, а не лише в контексті їх сучасного стану; 4) принцип об'єктивності – забезпечує істинне відображення державної політики в науковому знанні, відтворення її такою, якою вона існує реально; 5) принцип конкретності – вимагає вичерпного, детального аналізу всіх умов, у яких формується та реалізується державна політика, виокремлення головних, суттєвих ознак, зв'язків і тенденцій її розвитку. У поняттях і категоріях, які використовують під час дослідження державної політики, слід ураховувати практику функціонування цього соціального явища, а також накопичений досвід, усі притаманні для неї особливості й ознаки [143, с. 48].

Отже, сучасна юридична наука в складні часи розбудови української державності й утвердження верховенства права має розвиватися шляхом поповнення новими фактами, результатами та пропозиціями, одержаними в процесі пошуково-дослідної роботи. Саме тому головними критеріями ефективності наукових досліджень є отримання нових наукових результатів, збагачення теоретичних знань, покликаних сприяти вдосконаленню праворозуміння, розвитку системоутворювальних засад держави та права, якісному виконанню конкретних правових завдань, які постали перед нашою країною нині. Ефективність теоретико-правового дослідження поняття державної політики зумовлена застосуванням науково обґрунтованої методології. Методологія дослідження предмета цієї дисертаційної праці становить учення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника в процесі осмислення поняття державної політики.

Необхідний і достатній для теоретичного конструювання поняття державної політики методологічний арсенал є багаторівневою системою відповідних методологічних знань. Причому означена сукупність не є статичною ієрархією, що відображена в такому вигляді, передусім, для наочності, а становить динамічну органічну систему, елементи якої взаємодію між собою: фундаментальні загальнотеоретичні концепції та пізнавальні принципи пронизують світогляд, загальні філософські закони й категорії слугують основою для загальнонаукових,

приватно-наукових методів, останні є джерелом збагачення та вдосконалення змісту вищих рівнів методологічних знань. Соціальна цінність теоретико-правового дослідження поняття державної політики визначається його методологічною обґрунтованістю.

Висновки до розділу 1

На підставі проаналізованого вище можна дійти таких висновків:

1. Державна політика як продукт і водночас інструмент широкої соціально-історичної дії, результат багатостороннього вияву різноманітних потреб, культури, традицій, національного менталітету, державної свідомості певного народу, його споконвічного прагнення до власної державності, як невід'ємна ланка складного механізму взаємодії політики, економіки, ідеології в суспільній організації людського життя є предметом вивчення мислителів, учених, державних і політичних діячів від найдавніших часів і донині. На сучасному етапі поступу суспільних наук державна політика знаходиться у фокусі уваги представників філософії, історії, економіки, науки державного управління, політології та юриспруденції. У контексті останньої державну політику досліджують як вітчизняні, так й іноземні вчені теоретико-історичних (теорія держави та права, історія держави та права), галузевих (господарське право, адміністративне право, кримінальне право, кримінально-процесуальне право, кримінально-виконавче право) та прикладних (кримінологія) юридичних наук. Останніми роками дедалі частіше науковці у загальнотеоретичній галузі юридичної науки обстоюють позицію, згідно з якою подальший розвиток теорії держави та права має здійснюватися шляхом фундаменталізації цієї науки, дослідження загальнотеоретичних проблем становлення, функціонування й розвитку держави і права, розроблення загальних понять, які мали б методологічне значення для галузевих юридичних наук.

Таким чином, теорія держави та права намагається розширити горизонт наукового пізнання державно-правових явищ, охопити науковою картиною правового світу нові загальні правові категорії, серед яких одне з найважливіших місць має посісти державна політика. Опрацювання історіографічних і методологічних аспектів поняття державної політики дає підстави стверджувати, що «проблемне поле» в цьому векторі наукового пошуку досить широке. Адже в юридичній літературі недостатньо комплексно схарактеризовано різновиди державної політики, її співвідношення з іншими поняттями теорії держави та права. Недостатньо уваги приділено й осмисленню міжнародних і європейських стандартів формування та здійснення державної політики, нормативно-правових засад державної політики, а також стану й перспектив подальшого її розвитку в умовах євроінтеграції України.

2. Тенденції гуманізації, демократизації, які спостерігаються в розвитку вітчизняної та іноземної правової доктрини, зумовили необхідність переосмислення не лише понять власне держави та права, а й усіх форм їх вияву, сфер і рівнів існування, зокрема й переосмислення методологічної бази досліджень поняття державної політики. Комплексність наукового опрацювання державної політики залежить від низки чинників, серед яких ключовими є з'ясування істинних шляхів дослідження – методологічних підходів, засобів, принципів і методів. Мета наукового пошуку – отримання об'єктивних знань й оволодіння новою інформацією про поняття державної політики – зумовлює потребу групування та аналізу зібраного матеріалу. Відправним пунктом дослідження є судження, що наукові знання набувають лише за умови, якщо вивчення предмета (у нашому випадку – поняття державної політики) здійснюють відповідно до вимог теорії пізнання. Головним елементом цієї теорії є методологія, яка визначає змістовність та істинність одержаних результатів наукового пошуку.

Методологія теоретико-правового дослідження державної політики є вченням про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби та форми діяльності дослідника під час осмислення поняття державної політики. Структурно методологія опрацювання поняття державної політики охоплює кілька рівнів,

визначальними серед яких є такі: а) сучасні світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні й теоретичні засади дослідження; б) принципи наукового пізнання (усебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність); в) методологічні підходи (антропологічний, феноменологічний, екзистенціальний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний, системний); г) наукові методи вивчення предмета (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, дедукція; діалектичний, метафізичний, герменевтичний; історичний, функціональний, синергетичний, структурний, інституціональний, конкретно-соціологічний, статистичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий).

Методологічний інструментарій розроблення теоретичного образу державної політики є багаторівневою системою відповідних методологічних знань. Соціальна цінність і результативність теоретико-правового дослідження поняття державної політики зумовлені його методологічною обґрунтованістю. Формування та реалізація державної політики є важливим індикатором рівня правової культури суспільства, одним із виявів державного суверенітету, підвищення ефективності та якості правового регулювання. Від вирішення цього питання залежить розв'язання низки державно-правових проблем, пов'язаних з удосконаленням чинного законодавства, правозастосовної та правоохоронної діяльності, підвищенням рівня правової свідомості громадян, державних службовців.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА»

2.1. Зміст і структурна характеристика поняття «державна політика»

Визначальною для формування та розвитку правової системи держави, різних галузей законодавства, правових форм і напрямів її діяльності є політика, що відображає принципи, стратегію, основні напрями та форми досягнення соціальних цілей, які ставлять перед собою суспільство, політичні та владні структури, котрі його представляють [61, с. 274]. Сучасні тенденції суспільного поступу мають знайти своє усвідомлене відображення в державній політиці, законодавстві, на підставі якого вона формується, а потім і закріплюється. Актуальними нині є питання, якими мають бути державна політика в сучасних умовах, її засади, методологія і теорія формулювання тощо.

В умовах ускладнення суспільних відносин у процесі їх демократичної трансформації в пострадянських країнах, світової глобалізації соціальні проблеми потребують своєчасного й ефективного розв'язання в контексті їх сучасного наукового сутнісного усвідомлення, головне – у їхньому моральному та правовому вимірах. Сучасна державна політика в Україні, розбудова правової, соціальної держави, формування соціально спрямованої ринкової економіки, по суті, є неможливими, якщо представники владних структур і соціум загалом не будуть утверджувати моральні та правові цінності. Реальна державна політика в руках юристів – державних службовців – це один із соціально-владних регуляторів суспільних відносин, підґрунтям якого є чинний юридичний акт, що за своєю сутністю має бути неодмінно правовим [40, с. 20].

Розвиток України як демократичної, правової держави, її взаємодія із суспільством, вплив на формування складного спектру соціальних відносин неможливі без здійснення чітко визначеної, обґрунтованої державної політики. Нині поміж учених-юристів, фахівців у галузі теорії держави та права, конституційного й адміністративного права тривають дискусії стосовно того, якою має бути ця політика на сучасному етапі. Проте критика державної політики має ґрунтуватися на термінологічній виразності та чіткому окресленні її меж. За протилежного підходу вона може бути зведена до критики державних органів або навіть конкретних посадових осіб незалежно від того, яку з гілок державної влади вони репрезентують. Суто абстрактно теоретичні питання аналізу змісту й обсягу поняття «державна політика» набувають практичного значення, оскільки процес реформування в сучасній Україні передбачає обов'язкові зміни як у політичній, так і в правовій системах [44, с. 3]. З огляду на це, актуальним є здійснення структурної характеристики поняття «державна політика» шляхом відображення його основних юридично значущих ознак і сукупності предметів, мислимих у цьому понятті.

Як і кожна наука, юридична наука (або її галузі), припускаючи наявність упорядкованої системи знань про державно-правові явища, повинна мати як обов'язковий атрибут та інструментарій пізнання розвинену систему категорій і понять, тобто поняттєвий апарат, визначений предметом цієї науки. У зв'язку із цим формування понять, зокрема поняття державної політики, як і загалом поняттєвого апарату юридичної науки, є найважливішим завданням та її власним призначенням, тобто константою її буття.

У довідковій літературі з логіки поняття трактують як форму мислення, що відображає множину предметів з їхніми загальними й істотними (суттєвими) властивостями [144, с. 213]. Будь-яке поняття характеризується крізь призму його змісту й обсягу. Зміст поняття – це сукупність істотних (суттєвих) і загальних ознак, які в ньому мисляться [144, с. 111], а обсяг поняття – це множина, клас, коло предметів, що ним охоплені [144, с. 200]. Водночас математична логіка розглядає поняття як функцію, що встановлює відповідність між предметами певної галузі й

істиною або хибою. З погляду діалектичної логіки, поняття є формою абстрактного поєднання одиничного, особливого, загального в пізнанні, яке конкретизується через суб'єкт, предикат і зв'язок їх у судженні й умовиводі. Фігури такої конкретизації акумулюють досвід повторення найзагальніших відношень дійсності у свідомості людини [12, с. 497–498].

У філософських енциклопедичних працях поняття визначають як форму узагальненого абстрактного (логічного, раціонального) мислення, яка фіксує істотні ознаки (внутрішню необхідність) окремих предметів або, здебільшого, їх класу. В історії філософії розрізняють кілька типів понять: 1) формально-логічне поняття – слово або словосполучення, що позначає загальні, істотні риси цілого класу явищ (інколи – окремих явищ); 2) у методології наукового пізнання – сукупний, інтегральний зміст численних і багатогранних наукових досліджень, що закріплюється в певному терміні та розкривається цілком лише відповідною науковою теорією; у такому тлумаченні поняття – це синтез низки визначень і дискурсів (наприклад, дослідження поняття «державна політика» в юридичних науках); 3) поняття-універсали – загальні поняття, що постають результатом абстрагувань та узагальнень; 4) поняття-трансценденталії – загальні поняття, що утворюються шляхом граничних ідеалізацій [6, с. 123-124].

Формування юридичних понять, зазначає М.І. Панов, не відрізняється від універсальної або загальної процедури формування наукового знання. Ця процедура передбачає формалізацію знань у галузі державно-правових явищ. Вона полягає, по-перше, у відволіканні, абстрагуванні від несуттєвих, нетипових рис і властивостей цих явищ; по-друге, у виявленні закономірностей розвитку, незмінної їх повторюваності (алгоритму) та встановленні найбільш істотних і спільних ознак, властивих усьому класу (виду, типу) цих явищ [145, с. 54]. Юридичні поняття завжди характеризуються відносною статичністю, завершеністю тому, що вони досить чітко фіксують точно визначений рівень (зріз) знань про найбільш загальні та істотні риси і властивості державно-правових явищ певного виду (типу, класу). Однак статичність юридичних понять не абсолютна, оскільки поглиблення знань є

безперервним процесом. Як і всі наукові поняття, вони рухливі, вирізняються відносним динамізмом, мають тенденцію до розвитку й удосконалення шляхом поглиблення знань про об'єктивну дійсність [145, с. 57]. Водночас юридичні поняття, безумовно, утворюють змістову частину юридичної науки. Вони є її першоосновою, «опорним пунктом», компонентами, носіями значного обсягу юридичної та іншої інформації [145, с. 59].

На думку П.М. Рабіновича, пізнавальною особливістю власне понять – причому особливістю найціннішою – є те, що вони фіксують, «схоплюють» глибинні, суттєві властивості всіх явищ певного роду (типу, класу). І якщо такі відображення будуть точними, адекватними, то й у кожному із цих випадків істинне поняття буде лише одне [146, с. 13].

Згідно з міркуваннями В.М. Селіванова, юридична думка як результат правового мислення, щоб бути дієвою в процесі практичної різноманітної державної діяльності, має ґрунтуватися на поняттях, що відображають постійний діалектичний рух і зміну соціальної, зокрема державної, дійсності та рухливих визначень відповідних понять. Логічна форма відтворення державної дійсності завжди має відображати рух, переходи реальних державно-владних явищ. Тому й рух юридичних понять від реальної соціальної дійсності, що безпосередньо відчувається, до сутності явищ, зокрема правових і державних, є закономірним процесом правового мислення, пізнання правової та державної дійсності. Проте це не означає, що правове мислення творить конкретну правову і державну дійсність, конкретні правові та державно-владні явища. Навпаки, саме на підставі пізнавального руху від цих явищ до їх сутності, від сутності менш глибокого порядку до сутності глибшого порядку відбувається уявна побудова структури правових і державних явищ та їх форм. Це і є результатом процесу правового мислення, пізнання правової та державної дійсності [147, с. 3–4].

Кожне юридичне поняття (категорія) має бути кінцевим результатом узагальнення реальних юридичних фактів життя людини, а не початком такого узагальнення. Рух юридичних понять (категорій) – це, по суті, відтворення в

теоретичній формі руху реальних державно-владних і юридичних явищ у всій їх суперечності, що зумовлює його безперервність [147, с. 7]. Різноманітні юридичні ідеї та поняття становлять зміст юридичних знань, спрямованих на висвітлення сутності й змісту реальної правової і державної дійсності, зокрема державної політики, законодавчої діяльності, державного управління тощо, та оформлення їх у юридичних поняттях. У цьому й полягає соціальна цінність таких понять [147, с. 9]. Поняття і категорії як певний результат творчої пізнавальної діяльності людини, як «похідна реальність» широко використовують в усіх сферах суспільного життя, серед них – у сфері державно-юридичної організації суспільних відносин, насамперед, для подальшого пізнання об'єктивної реальності з метою пристосування до неї або перетворення. Саме тому наукові абстракції у формі понять і категорій відіграють у житті людини значну роль. Вони утворюють поняттєво-категоріальний апарат будь-якої науки як один з її важливих пізнавальних інструментів [147, с. 13].

Таким чином, поняття «державна політика» – це спосіб абстрактного уявлення результатів пізнання представників філософії, історії, економіки, науки державного управління, політології та юриспруденції через усвідомлення ними істотних характеристик державної політики. Утворення поняття «державна політика» – досить складний процес, у якому застосовують такі засоби пізнання, як порівняння, аналіз і синтез, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, умовиводи. Ознаки, які охоплені поняттям «державна політика», становлять його зміст. Предмети, яким притаманні ознаки, відображені в змісті поняття «державна політика», утворюють його обсяг. До обсягу поняття «державна політика» належать не лише реальні предмети, а й усі ті, які будь-коли мали ознаки, що охоплені змістом поняття «державна політика». Сталість цього поняття, незалежність від окремих змін у матеріальному світі є одним із гносеологічних коренів об'єктивного ідеалізму. Поняття «державна політика» суперечливе за своєю сутністю, абстрактне. Водночас воно поглиблює знання людини про державну політику як складний, багатогранний соціальний феномен. Поняття «державна політика» є засобом пізнання істини. Зміст

його трансформується у процесі розвитку суспільних наук (від Античності до сьогодення).

Отже, для висвітлення змісту поняття «державна політика» необхідно викристалізувати та проаналізувати систему її ознак. У наукових працях ознаку тлумачать як те, що характеризує відображуваний предмет (явище), у чому він виявляється та сприймається [130, с. 95]. Встановлення обсягу поняття «державна політика» передбачає ідентифікацію явищ (їх групи), яким притаманні ознаки останньої. З'ясування обсягу аналізованого поняття тісно пов'язане з виокремленням її різновидів, тобто їх класифікацією (цьому аспекту поняття державної політики буде присвячено наступний підрозділ дисертації). Державна політика є родовим явищем і поняттям відносно всіх інших видів політики в різноманітних сферах державної діяльності. Невизначеність поняття державної політики пов'язана, передусім, із багатоаспектністю в сприйнятті цього явища, складністю структури, поліфункціональністю та розмаїттям методологічних підходів, що використовують науковці.

Так, політику інтерпретують як сферу взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державою, владою, населенням, громадянами та їх об'єднаннями. Це найважливіший і найскладніший пласт суспільного життя. В енциклопедичній юридичній літературі політику (грец. *πολιτικά* – державні та/або суспільні справи) визначають: як систему цілей і засобів їх досягнення певної держави у сфері внутрішнього та зовнішнього життя [148, с. 672]; специфічна діяльність, спрямована на управління суспільством; сфера суспільної життєдіяльності, яка пов'язана зі здійсненням публічної влади й участю населення в управлінні державними справами [149, с. 108]. У довідковій літературі з теорії держави та права містяться схожі або дещо відмінні (за розширеними характеристиками) підходи до визначення поняття політики. Зокрема, Н.М. Оніщенко політику трактує як мистецтво управління державою; участь у справах держави, визначення форм, завдань, змісту її діяльності; сферу діяльності, що пов'язана з відносинами між різними суб'єктами стосовно здійснення державної

влади [150, с. 199-200]. На думку О.О. Іванова, політика – це мистецтво управління суспільством, яке характеризує відносини щодо влади між класами, партіями, націями; між державою та народом [151, с. 220]. Згідно з позицією О.Ф. Скакун і Д.О. Бондаренка, політика (англ. policy) – це система відносин між людьми та їхніми об'єднаннями з приводу влади, держави, демократії. Сфера політики – боротьба за владу та її утримання, участь у справах держави, формування та функціонування інститутів демократії. Політика виникла одночасно з державою. Політика держави становить стратегічний курс держави (реалізується у трьох видах діяльності – розроблення курсу політики, обрання та реалізація обраного курсу). Розроблення курсу політики – прерогатива політичних партій. Виборці, які голосують на виборах за програму певної партії, обирають курс політики держави. Реалізацію обраного курсу політики здійснює через механізм держави уряд, сформований партією (або блоком партій), яка перемогла на виборах. Держава відповідальна за реалізацію політичного курсу, який повинен відповідати інтересам суспільства [152, с. 240–241]. На завершення енциклопедично-довідкового зрізу звернемося до галузевої термінологічної літератури, наприклад, з конституційного права, у якій поняття політика інтерпретують як діяльність щодо управління суспільством на підставі публічної влади. Політика державна – це діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, що відображає суспільний устрій та економічну структуру держави, а також діяльність партій, суспільних організацій, об'єднань, визначена їхніми цілями й інтересами [153, с. 187].

Політика виражає функції держави стосовно управління зовнішніми та внутрішніми сферами й напрямками суспільного життя [78, с. 224]. Кожна суверенна незалежна держава з метою виконання завдань, що стоять перед нею, здійснює притаманну їй політику, яка диференціюється на внутрішню і зовнішню [78, с. 275–276]. Тобто політика – це процес, за допомогою якого суспільство обирає правила управління [154, с. 84]. У науковій літературі обстоюють й інші підходи до визначення поняття «політика» [155].

Політика є певним способом людського життя, однією з його різноманітних і численних соціальних форм, постійно пов'язаних із суспільним життям та в якій виявляється як дія владної сили, так і взаємодія (добра, зла або їх симбіоз) наявних соціальних сил. «Політика у вищому розумінні, – зазначав О.А. Шпенглер, – це життя, а життя – це політика. Будь-яка людина стає співучасником суперечливих подій або як суб'єкт, або ж як об'єкт: третього не існує». І не просто суперечливих подій, а конкретно-історично суперечливих [40, с. 16].

Усі визначення державної політики узгоджуються в певних ключових аспектах [156, с. 12]. У найзагальнішому контексті державну політику визначають як основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади [157, с. 23]. На переконання В.Н. Данна, державна політика – це комплексна модель взаємозалежних колективних варіантів вибору, зокрема рішення про бездіяльність, прийняті урядовими органами й посадовцями [8, с. 106].

На підставі аналізу різних дефініцій поняття «державна політика» [9, с. 80–82] В.В. Тертичка пропонує таке узагальнене його визначення: це порівняно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, що впливає на життя суспільства [3, с. 10]. На підтвердження оптимальності цього трактування державної політики вчений виокремлює такі її характерні ознаки: 1) державна політика – це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована дія/бездія, яку розробляють для досягнення поставленої мети (хоча не завжди досягає задекларованого); 2) політика охоплює не окремі абстрактні рішення, а цілеспрямовані напрями чи моделі дії/бездії державних інституцій і передбачає як розроблення політики, так і її впровадження; 3) не будь-яку політику впроваджують у життя через владні структури, досить часто її використовують приватні організації чи окремі особи; 4) державна політика є відповіддю на суспільні вимоги чи вимоги дії/бездії учасників процесу політики: законодавців, бюрократів, груп інтересів, громадян; 5) політика – це дієвість/пасивність державних інституцій, а не їхні плани

(голослівна декларація); саме таку політику аналізують, оцінюють; 6) державна політика може бути позитивною, коли певні проблеми розв'язують, і негативною – за умови дії/бездії, недосягнення поставленої мети чи досягнення протилежного; 7) державна політика ґрунтується на законі, тобто вона має бути легітимною; 8) державна політика передбачає монополію держави на законний примус чи насильство, тобто державні органи використовують певну номенклатуру інструментів для досягнення мети політики; 9) слід розрізняти просто рішення й політику. Щоденні урядові рішення, обумовлені як політикою, так й обставинами, спонукають до здійснення якоїсь політики, однак вони не є політикою [9, с. 83–84].

Фундаментальними сферами державної політики є економічний розвиток, соціальний добробут, національна безпека й оборона, зовнішнє середовище, людські ресурси, система охорони здоров'я, освіта, державний транспорт, місто- та житлове будівництво, природоохоронна сфера, міський і сільський розвиток, національні й міжнаціональні відносини, реалізація політичних і соціальних інтересів та запитів різних верств населення тощо [9, с. 86].

Відповідно до позиції В.В. Тертички, творення державної політики є тривалим процесом. Зазначене зумовлено тим, що політика постійно зазнає певних змін. Діяльність уряду в деяких сферах життя суспільства динамічніша, ніж такий вид державної політики, як зовнішня, що залишається принципово незмінною протягом тривалого часу. Державну політику слід розглядати, передусім, як неперервний потік розвитку суспільства, скерований державними інституціями в певному напрямі, а не процес, що хаотично виникає та раптово закінчується [9, с. 130].

У колективній праці «Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження» за загальною редакцією В.В. Тертички та В.А. Шахова зазначено, що державна політика – це курс дій (або утримання від дій/бездій), обраний органами влади для розв'язання певної суспільної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем [158, с. 4]. Аналіз державної політики автори трактують як комплекс процедур, що стосуються розроблення рекомендацій (порад) органам влади щодо найкращого з-поміж

можливих курсу дій – державної політики загалом та її окремих складових, а також питань оцінювання, моніторингу результатів і наслідків виконання державних рішень для підвищення показників суспільного розвитку [158, с. 5].

Дещо інші міркування із цього приводу висловлює О.Л. Валецький, який, з огляду на те, що загальноприйнятого визначення поняття державної політики немає, пропонує таку дефініцію: державна політика – це такі дії органів державної влади з розв’язання проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства [30, с. 9, 67].

Це поняття імпліцитно охоплює кілька змістових складових:

1. Визначення окреслює активний, «дієвий» характер державної політики. Утримання від активних дій з боку уряду є «зворотною» частиною чітко усвідомлених проблем і складовою прийнятої стратегії, тобто певним результатом аналітичної та прогностичної роботи [30, с. 9].

2. До обсягу поняття державної політики запропоновано відносити не всю діяльність органів державної влади. Слід чітко розмежовувати управлінську діяльність органів державної влади та власне політику, оскільки управлінська діяльність є інструментальною складовою здійснення політики.

3. Державну політику потрактовано як діяльність, спрямовану на розв’язання проблем суспільного розвитку. Державній політиці передуює аналітична робота з визначення певної проблеми (соціальної, економічної, етнічної, демографічної тощо), яка потребує втручання державних органів влади. Словосполучення «розв’язання проблем» також свідчить про необхідність з’ясування всього комплексу питань, пов’язаних із реалізацією прийнятих рішень, обранням відповідних знарядь для здійснення політики з найменшими витратами та найвищою ефективністю.

4. Вислів «найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства» є дискусійним. Фактично ця частина поєднує три складові, а саме:

а) за сучасних умов динамічного суспільного розвитку навряд чи можливо сформулювати і належно здійснити державну політику, позбавлену якихось витрат, втрат або яка не зачіпала б інтересів і цінностей певних соціальних прошарків чи окремих груп; складова «найоптимальніше» вказує на те, що творці державної політики мають дотримуватися балансу здобутків і втрат під час розроблення стратегії дій державних органів влади;

б) будь-яка політика є «реалізацією інтересів», сформованих у контексті певних цінностей і потреб; державна влада володіє безперечним правом авторитарно пропонувати суспільству цінності та примушувати визнавати їх як соціальні норми; однак інтереси, які реалізує державна політика, мають бути ідентичними інтересам суспільства; тільки тоді може бути виконано конституційну вимогу щодо того, що «ніхто не може узурпувати державну владу» (ст. 5 Конституції України) [30, с. 10].

Таким чином, О.Л. Валуєвський актуалізує важливе питання: чи не є моралізаторством вважати державною політикою лише такі дії влади, що здійснюються в «інтересах усього суспільства»? Адже є чимало прикладів, коли від рішень, що приймали як центральні, так і місцеві органи державної влади, вигравали окремі соціальні групи або навіть окремі люди, а суспільство розплачувалося за них. Наявність «адміністративного ресурсу» – безпосередня ознака того, що діяльність державних органів влади не завжди відповідає інтересам усього суспільства. Попри те, що таку політику можуть здійснювати державні органи влади, власне «державною» її не можна вважати, оскільки вона шкодить інтересам суспільства [30, с. 11].

Відображення та підтвердження плюралізму підходів до висвітлення змісту й установлення обсягу поняття державної політики містить підручник за редакцією Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко та Ю.П. Сурміна. Зокрема, автори цієї праці державною політикою вважають сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень

(поставлених державною владою цілей) та системи державного управління розвитком країни [53, с. 8]. Державна політика, порівняно з політичною діяльністю інших інститутів політичної участі (партій, рухів, профспілок), виражає загальні інтереси населення, а також є концентрованим їх відображенням. Для виконання цього призначення держава утворює відповідну систему органів влади, які здійснюють розроблення і реалізацію державної політики [53, с. 11]. Також науковці державну політику інтерпретують як практичну діяльність політичних суб'єктів та органів державної влади з реалізації розробленого політичного курсу та досягнення конкретних політичних цілей. Органи державної влади відіграють провідну роль у підготовці та виконанні державної політики. Саме в діяльності глави держави, уряду та парламенту знаходять практичне вираження сутність і роль держави в суспільстві, види цілеспрямованого впливу на нього [53, с. 12]. Таким чином, основним інститутом політичного управління завжди була й залишається держава. Її політика, порівняно з політичною діяльністю будь-якого іншого інституту політичної участі (партії, руху, профспілок), незмінно та чітко виражає загальні інтереси населення. Цим вона об'єктивно сприяє підтриманню та відтворенню соціально-політичної цілісності суспільства. Державна політика формує систему, стрижнем якої є владний спосіб організації суспільства для досягнення та підтримання його цілісності шляхом узгодження інтересів, а також управління спільними соціально-економічними та суспільно-політичними процесами [53, с. 18].

На відміну від тоталітаризму, у демократичному суспільстві, стверджує О.П. Дем'янчук, неурядовий сектор суспільного життя відіграє значну роль в ініціюванні, розробленні та впровадженні політики в інтересах окремих груп населення, регіонів чи всієї нації, тобто «публічності». Тому застосування терміна «публічна політика» замість «державна політика» є узагальненим. Водночас у посткомуністичних країнах слабкість неурядового сектору стосовно державної влади не дає змоги йому стати противагою та партнером управлінських структур, і єдиним основним актором публічної політики є державна влада, отже, цілком

логічно називати цю політику державною [42, с. 35]. З'ясовуючи зміст поняття «публічна (державна) політика», О.П. Дем'янчук керується позицією Г.К. Колбеча, який пропонує не визначати публічну політику як термін, а описати, що за цим поняттям криється [42, с. 24]. «Політика» – термін, що використовують у різний спосіб на різних рівнях. Замість того щоб на таке вживання накласти авторитарне (для нас) визначення політики, більш плідним буде визначити, що саме намагаються позначити словом «політика». Можна виокремити три центральні елементи застосування цього терміна: повноваження, експертні знання та порядок. Насамперед політика ґрунтується на повноваженнях. Політика передбачає, що її затверджує певний повноважний орган ухвалення рішень. По-друге, політика означає наявність експертного знання. Це процес посилення організації для врегулювання певної конкретної проблеми. Політика потребує знання і в сфері, яка стосується цієї проблеми, і в тому, як її можна розв'язати. Зрештою, політика пов'язана з порядком. Політика передбачає наявність системи й узгодженості. Рішення не може бути довільним чи свавільним – воно визначене відомою формулою універсального застосування. За його допомогою політика встановлює обмеження на поведінку посадових осіб, водночас, звільняє їх від необхідності вибирати. Відсутність чи недосконалість будь-якого із цих атрибутів досліджуваного явища свідчатиме, що це явище не є публічною політикою. Недостатня компетентність, брак експертних знань у процесі ухвалення управлінського рішення у відповідній галузі чи галузях може завдати шкоди не лише розв'язанню проблем, на які спрямована політика, а й іншим галузям суспільного життя, що безпосередньо стосуються політики, яку реалізують, але не враховані в ній на належному рівні. Тому таке явище не можна вважати політикою (або публічною політикою). Відсутність порядку вноситиме хаос у процес виконання політики, шкодитиме ефективному залученню й використанню ресурсів, а це суперечить уявленню про публічну політику як інструмент державного управління [42, с. 25].

З іншого боку, продовжує О.П. Дем'янчук, для публічної політики притаманні такі властивості:

- когерентність, тобто всі складові заходи в межах однієї політики пов'язані між собою, утворюючи одне організаційне ціле, систему, розвиток якої й визначає публічна політика;

- публічна політика повинна мати чітку ієрархію, за якою здійснюється весь процес її реалізації за вертикаллю та горизонталлю. Процес здійснення політики зосереджується навколо людей з вищих ешелонів влади, які віддають накази. Політику вважають визначенням на підставі наданих повноважень того, яких заходів будуть уживати в конкретній галузі. Процес здійснення політики пов'язаний з тими процесами, за допомогою яких офіційно затверджують порядок заходів;

- публічна політика повинна мати повноцінний інструментарій, це процес досягнення конкретних цілей. Має панувати певний публічний порядок, який дає змогу визначати й розв'язувати проблеми. Ці проблеми можуть формулювати досить широко або конкретно, вони змінюються в часі та просторі, однак політику розглядають у контексті проблем та їх розв'язання.

На відміну від атрибутів публічної політики, які не від'ємні від неї і відсутність яких означає, що досліджуваний предмет не є політикою, властивості публічної політики описують конкретний процес чи явище, відображають його переваги й недоліки, не заперечуючи його сутності як публічної політики. Освітня політика може бути слабко узгодженою з іншими публічними політиками, наприклад, в охороні здоров'я (збільшення навчального навантаження на дітей не сприяє поліпшенню їхнього здоров'я); в ієрархії органів управління конкретною політикою можуть виявитися зайві центри ухвалення рішень (плутанина з владними повноваженнями в українській політиці державного управління, зокрема між президентськими та прем'єрськими функціями й повноваженнями); публічна політика може мати слабкий інструментарій (наприклад, брак владних, матеріальних чи людських ресурсів може завадити здійсненню управлінських заходів, як це

відбувалося в політиці приватизації державного майна в 1990-ті роки) [42, с. 26]. Таким чином, аналіз атрибутів управлінського процесу може підтвердити чи заперечити його приналежність до того, що вважають публічною політикою, а дослідження його характеристик допоможе сформулювати пропозиції з удосконалення [42, с. 27].

На думку В.М. Селіванова, однією з основних ознак державної діяльності, зокрема політики, є її цілеспрямованість. Державна політика завжди спрямована на розв'язання певною державою конкретно-історичних суспільних проблем, обумовлених реальними загальними, корінними, публічними потребами й інтересами суспільства, суперечностями між публічним і приватним у суспільному житті, необхідністю їх розмежування та розв'язання з метою сприяння досягненню загальної користі, конкретного суспільного блага [40, с. 17].

Політика є об'єктивною функцією соціально активних громадян, яка в реальності виявляється у формі їх колективно організованої (на засадах субординації та рольової спеціалізації) діяльності. Ця діяльність детермінована як об'єктивною потребою забезпечення єдності соціуму, так і суб'єктивними цілями оволодіння, організації та реалізації державної влади, зумовленими наявністю в суспільстві різноманітних приватних інтересів окремих осіб, інтересів окремих соціальних груп, прошарків, класів, подеколи такими, що суперечать публічним інтересам. Державна політика має об'єктивно відігравати в державно організованому суспільстві інтегрувальну роль, виконуючи завдання щодо стимулювання людської поведінки та спрямування суспільних ресурсів (на підставі принципів субординації та координації). У формі державного управління політика розв'язує можливі соціальні конфлікти, спричинені, насамперед, суперечностями між приватними, зокрема приватно-владними, і публічними інтересами, приватною свободою та загальним благом. Головною метою державної політики має бути об'єднання волі та дій багатьох людей для досягнення загальних цілей, сформульованих, зокрема, державою і зумовлених як публічними потребами та

інтересами суспільного розвитку, так і приватними потребами й інтересами людей, а саме представників владних сил. У процесі формування засад політики (внутрішньої та зовнішньої) зазначені потреби й інтереси через компроміс їх узагальнення перетворюються на певні суб'єктивні стимули і мотиви сторін політичних відносин, що дістають своє закріплення в конкретних юридичних актах загального та галузевого рівнів. Саме ці акти становлять систему чинного права будь-якого цивілізованого суспільства та спрямовані на забезпечення потреби в упорядкуванні суспільних відносин, встановлення ідентичності процедурних процесів правового регулювання щоденного життя [40, с. 18]. Таким чином, підсумовує В.М. Селіванов, державна політика – це обґрунтована, послідовна та системна діяльність державних органів, спрямована на своєчасне визначення мети й засобів суспільного руху шляхом правового соціального прогресу, з огляду на внутрішньо- і зовнішньополітичні проблеми [46, с. 310].

З-поміж ознак державної політики, що містять низку важливих теоретичних і методологічних імплікацій, О.В. Скрипнюк виокремлює такі:

1. Державна політика є системою цілеспрямованих заходів, які мають на меті розв'язання суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни. Специфіка державної політики полягає в тому, що вона реалізується через владні структури, які мають повноваження щодо застосування монопольного права держави на законний примус. Унаслідок цього важливою умовою успішності державної політики є не просто її легальність, а й легітимність і авторитетність. Зазначене зумовлено тим, що у зв'язку з фундаментальним переглядом ролі та завдань держави відносно суспільства, коли державу розглядають не як самодостатній інститут панування, а як засіб обслуговування суспільних інтересів, державну політику вже не можуть оцінювати виключно а підставі критерію її відповідності законам, адже подеколи закони можуть бути неправовими, однак її мають сприймати широкі верстви суспільства як справедливу й таку, що відповідає універсальним цінностям права.

2. Державна політика як діяльність держави спрямована на розв'язання суспільних проблем і врегулювання суспільних відносин, має комплексний характер і може бути структурована відповідно до класифікації основних об'єктів її регулювання. У цьому сенсі йдеться про економічну державну політику, соціальну політику, правову політику, ще конкретніше – про державну політику в галузі розвитку агропромислового, паливно-енергетичного комплексу, галузі освіти й культури, охорони здоров'я, правоохоронну державну політику тощо. Офіційним відображенням і юридичним закріпленням основних напрямів державної політики в тій чи тій галузі є спеціальні державні програми [44, с. 7].

3. Державну політику здійснює держава від імені держави та в інтересах усієї держави. Якщо предметом аналізу є демократична, соціальна і правова держава, то її інтереси збігаються з інтересами суспільства (чи принаймні більшості його членів). Це важливо в контексті специфічних проблем, які постають у разі необхідності визначення дій, що безумовно впливають на суспільство, з огляду на їх належність чи неналежність до державно-політичних. Коли йдеться про боротьбу владних еліт, яка дається взнаки в перехідні або реформаційні періоди, про їх реальний вплив на прийняття найважливіших державних рішень, доходять цілком обґрунтованого висновку, що ці рішення спрямовані виключно на задоволення корпоративних, а не загальносуспільних інтересів. Тож слід з'ясувати, чи можна такі дії вважати частиною державної політики, якщо формально їх здійснюють органи державної влади. [44, с. 8].

З власне формальних позицій ці дії, справді, мають бути визнані частиною державної політики. Однак очевидно, що формального критерію явно недостатньо, оскільки тоді навіть шкідливі для суспільних і державних інтересів дії, які вчиняють посадовці або органи державної влади, слід вважати державною політикою. Тому, аналізуючи державну політику, украй важливо не ототожнювати її з клановою боротьбою та тіньовими домовленостями всередині «політичного бомонду». Це дає змогу провести досить чітку демаркаційну лінію між «державною політикою як

діяльністю держави та її органів», з одного боку, і «діями конкретних політичних сил, які шляхом використання державної влади обслуговують власні інтереси», – з іншого.

На рівні буденної свідомості досить часто ототожнюють дії носіїв державної влади із самою державною владою або державою загалом. Попри це, прикрі та ганебні факти заподіяння шкоди органами державної влади, посадовими особами суспільним і державним інтересам не слід окреслювати поняттям «державна політика».

4. Державна політика не може бути зведена до простої сукупності державних програм правового, культурного, економічного, соціального, екологічного розвитку. Оскільки держава є суб'єктом державної політики, то ця діяльність має позначатися на об'єктивній ситуації в тій чи тій сфері. Якщо ж цього немає, якщо не реалізується зв'язок між суб'єктом державної політики та її об'єктом, то немає й державної політики або йдеться лише про фікцію, симулятор [44, с. 9].

На суто юридичному рівні зазначене виявляється в тому, що майже всі державні програми, які є складовими державної політики, містять не лише загальні положення стосовно перспективного розвитку (або реформування) в певній сфері, а й перелік конкретних заходів, що мають бути реалізовані органами державної влади.

5. Як діяльність, здійснювана державою, хоча це не означає, що в процесі формування державної політики не можуть брати участь недержавні організації, структури громадянського суспільства, окремі громадяни, державна політика не тільки поширюється на органи державної влади, а й стосується тієї сфери, у якій ефективність дій приватних агентів, приватних корпорацій, неурядових структур тощо виявляється обмеженою. У цьому сенсі наявність змістовної та науково обґрунтованої державної політики є потребою не лише держави, а й громадянського суспільства. Формування та реалізація цілеспрямованої, соціально орієнтованої, стабільної і компетентної державної політики є однією з умов функціонування соціальної держави [44, с. 10].

6. Реалізація державної політики органами державної влади означає, що їхня діяльність відбувається згідно з тією моделлю організації державної влади, а також її відносин із суспільством, яка конституційно визнана в країні та запроваджується в практиці державного й суспільного життя. Тому державна політика правової, соціальної держави, яка визнає громадянське суспільство, завжди характеризується низкою обов'язкових властивостей і здійснюється на підставі певних принципів. Передусім з-поміж них слід виокремити дотримання й гарантування прав і свобод людини та громадянина. Унаслідок цього найвищою цінністю державної політики правової, соціальної держави, резюмує О.В. Скрипнюк, є права людини, а її головною та першочерговою метою – забезпечення цих прав, підтримання атмосфери поваги до них, гарантування принципів верховенства права та законності [44, с. 11].

Відрізняється від окресленої позиція І.І. Петренка, який спробував сформулювати комплексне визначення поняття «державна політика» як діяльності органів державної влади з управління та керівництва суспільством на підставі єдиних цілей, принципів і методів, що передбачає розроблення, законодавче закріплення та впровадження державних цільових програм у різних сферах суспільного життя з метою розв'язання нагальних проблем чи задоволення потреб суспільства. Вагоме значення в державній політиці має структурування інтересів різних груп населення та пошуку компромісу між ними, оскільки остаточне рішення має максимально наближати суспільне благо [157, с. 24].

На переконання Т.А. Авакяна, державна політика – відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади з метою визначення програми поведінки підвладних осіб, яку здійснюють шляхом використання різних засобів і методів для досягнення певних суспільно значущих цілей. Безперечною є теза про те, що державна політика реалізується за допомогою різних засобів, форм, методів і процедур, однак важливе місце серед цих елементів посідає законодавство країни [49, с. 107–108].

Автор поділяє висловлені В.І. Андріяшиним міркування, що державна політика є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи значну кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему та механізми соціально орієнтованого державного управління, оскільки спрямована на поліпшенні якості життя громадян і гарантування соціальної стабільності. Здійснений ученим аналіз вітчизняної наукової літератури засвідчив наявність широкого спектру визначень державної політики та варіантів її тлумачення, проте кожна позиція ґрунтується на відповідному критерії або висвітлює певний концептуальний аспект. Зазначене дає змогу констатувати, що питання поняття та змісту державної політики постійно знаходиться в центрі наукового інтересу, учені намагаються охопити всі аспекти державної політики: процес, акторів (суб'єктів), інститути, інструменти, моделі, розглянути переваги й недоліки наявних підходів. На думку В.І. Андріяшина, державна політика – це оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку та суб'єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві. Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних сил, навіть тих, які мають більшість у представницьких органах влади. По-перше, тому, що необхідно, щоб державна політика представляла й інтереси меншості, інакше будуть виникати труднощі під час її реалізації. По-друге, державна політика повинна бути досить стійкою, стабільною, мати історичну перспективу. По-третє, державна політика повинна відігравати об'єднавчу роль, спрямовуватися на позитивний розвиток суспільства [155].

За результатами узагальнення теоретичних конструкцій щодо характеристики змісту поняття державної політики визначимо її найістотніші ознаки:

– є правовою формою організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, серед яких органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, інститути громадянського суспільства тощо. Саме державна діяльність превалює під час формування та здійснення державної політики, у якій виявляються основні властивості державного суверенітету;

– має загальнообов’язковий характер, тобто державна політика є незаперечною, безсумнівною стосовно її формування та реалізації з боку всіх соціальних суб’єктів, незалежно від їхнього суб’єктивного ставлення до неї. Тому в державно організованому суспільстві ніхто не може перебувати поза політикою. Загальнообов’язковість забезпечують різними засобами, серед яких виокремлюють, насамперед, державний авторитет і примус;

– її формують і здійснюють за допомогою спеціальних засобів, форм, методів і процедур, тобто державна політика реалізується завдяки свідомим актам з використання цієї техніки. Під час аналізу державної політики слід урахувати умови формування та здійснення державної політики: роль соціального середовища, правових елементів, системи ресурсних, кадрових, інформаційних, технічних умов, фінансового забезпечення тощо;

– має свідомо-вольовий зміст, тобто державна політика є формою відображення суспільної свідомості й виражає волю держави та інших уповноважених нею суб’єктів. Змістом волі є приватні та публічні інтереси [159, с. 7–8], зумовлені потребами людини, держави та суспільства, соціально-економічним розвитком останнього;

– є цілеспрямованою, тобто зорієнтована на розроблення стратегічного (довгострокового) курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного (оперативного) управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб’єктів. Державна політика є одним із головних засобів організованості й порядку в суспільстві, створення умов для прогресивного розвитку різних соціальних суб’єктів (людини, народу, суспільства, держави тощо).

Таким чином, державною політикою слід вважати цілеспрямовану, порівняно стабільну, свідомо-вольову, правову форму організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб’єктів, яка за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на розроблення стратегічного курсу

розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів.

З метою комплексного висвітлення змісту поняття державної політики слід здійснити структурну характеристику феномену державної політики, що передбачає не лише встановлення складових елементів, а й з'ясування їхньої ролі стосовно один одного всередині системи. Для цього можуть бути використані два підходи, на підставі чого виокремлюють два види структури: всезагальну та сумарну. Остання полягає у виявленні типології, визначенні видів державної політики, які класифікуються за різними критеріями та характеризують сумарну структуру. У сумарній структурі визначають структурні рівні, класи, типи, види, підвиди. Проте цьому питанню присвячено наступний підрозділ роботи, у якому здійснено видову класифікацію державної політики на підставі різних критеріїв [4, с. 88]. Всезагальна структура окреслюється за допомогою певної теоретичної моделі, яка містить характеристики суб'єктів (акторів), об'єктів, цілей (мети), результатів (наслідків), засобів, дій та операцій державної політики. Ці компоненти становлять незмінну основу державної політики, зберігають її властивості навіть за умов зовнішніх змін, надають рис сталості.

Так, суб'єкти державної політики – одне з головних понять у теорії державної політики, що відображає характеристику соціального підґрунтя й інституційної бази здійснення певного виду державної політики. На загальнотеоретичному рівні суб'єкти державної політики представлені на трьох рівнях: організаційно-структурному, рівні трудового колективу, а також окремих особистостей. Іншим обов'язковим поняттям, що надає змогу висвітлити зміст категорії «державна політика», є поняття об'єкта, на який спрямована державна політика. У найзагальнішому значенні об'єктом державної політики є суспільні відносини як багатоманітні зв'язки, що виникають між соціальними групами, класами, верствами, націями, а також усередині них у процесі їх економічного, політичного, соціального або культурного життя та діяльності. Цілі є постійним фактором, обов'язковим і

необхідним елементом будь-якого виду державної політики. Наступним елементом конструкції поняття державної політики є результат, підсумок того чи того етапу, виду державної політики, за яким оцінюють соціальне призначення, ефективність державної політики. Між цілями та результатом у логічному ланцюжку з'являється наступний складник – засоби (юридичні та неюридичні – організаційні, технічні, кадрові, агітаційні, комунікативні). Теоретичне його виокремлення дає змогу пізнати те, за допомогою чого цілі перетворюються на результат. Обов'язковим елементом змісту державної політики є дії та операції, що характеризують структуру крізь призму діяльності/бездіяльності, відображають її динамізм. Багатоплановість, широкомасштабність державної політики передбачають здійснення низки спеціальних процедур як цілеспрямованих актів діяльності/бездіяльності, орієнтованих на певний результат.

Отже, державна влада, її сутність і форма виявляються в різних сферах суспільства через опосередкування певних соціальних функцій, свідому діяльність конкретних носіїв цих функцій. Однією з об'єктивних соціальних функцій суспільства, що спрямована на збереження та розвиток динамічної цілості суспільства, є державна політика. Це засіб, за допомогою якого в державно організованому бутті у формі державної діяльності співвідносяться природно зумовлені цілі забезпечення сталого розвитку суспільства й наявні матеріальні та духовні можливості, суб'єктивні бажання і цілі владних сил із реальними умовами, визначають напрями й завдання державної діяльності стосовно забезпечення досягнення цих цілей, насамперед, правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності. Державна політика фіксує за допомогою засобів державну волю щодо реалізації державної влади як в окремих сферах життєдіяльності суспільства, так і в суспільстві загалом.

2.2. Види державної політики

Важливим етапом пізнання поняття державної політики є здійснення видової класифікації, зведення різних аспектів і напрямів державної політики до типородових ознак, що, з іншого боку, можна вважати характеристикою обсягу цього поняття, його сукупної структури.

У науковій літературі з логіки класифікацію (лат. *classis* – розряд, *facete* – робити) визначають як складний, багатоступеневий поділ (система поділів), який здійснюють із метою отримання та систематизації нових знань щодо членів цього поділу [144, с. 136]. У філософському енциклопедичному словнику логічну класифікацію потрактовано як багатоступеневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань стосовно членів поділу. Результатом логічної класифікації є система співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів тощо [12, с. 283]. У довіднику з теорії держави та права класифікацію інтерпретують як розподіл об'єктів на підставі встановлення подібності або відмінності між ними [151, с. 116]; водночас, наукова класифікація – це систематизація знань про предмети, явища, процеси, що полегшує вивчення предметів, явищ і процесів, пізнання закономірностей, які визначають їх розвиток і зміну [151, с. 166].

На думку Ю.А. Шрейдера, класифікацію слід тлумачити як процес і як результат. Класифікація як процес – це приведення певної предметної області до системи, встановлення відносин спорідненості між цими об'єктами та їх згрупування в класифікаційні «чарунки» – таксони за ступенем спорідненості. Класифікація як результат – це сітка таксонів різного рівня, у якій знаходить своє місце будь-який об'єкт із предметної області, яку розглядають [4, с. 107].

Під час побудови класифікаційного дерева використовують дедуктивний та індуктивний методи, кожний з яких виконує методологічну функцію. У процесі дедуктивної побудови застосовують операцію поділу найзагальнішого поняття, на

чому ґрунтується побудова запропонованих нами класифікацій державної політики. Індуктивному методу аналізу підлягають окремі об'єкти, що об'єднуються в класи на підставі виявлення спільних і відмінних рис. Ключовим у побудові класифікації є вибір критерію, за яким здійснюють розподіл. Обрані як критерій властивості можуть бути і несуттєвими, однак такими, що корелюють із суттєвими [4, с. 109]. Водночас будь-яка класифікація є умовною і ніколи не може претендувати на абсолютну довершеність у характеристиці об'єкта пізнання.

Оскільки політика є багатоплановим і багатогранним явищем, розрізняють безліч її видів і підвидів: внутрішня, зовнішня, соціальна, національна, економічна, науково-технічна, культурна, фінансова, військова, кадрова, екологічна тощо. У повсякденному житті йдеться про «велику» та «малу» політику, публічну й закулісну («підкилимову», апаратну). Існує й «тіньова» політика. У змістовому аспекті політика може бути прогресивною та регресивною, об'єктивно зумовленою і волюнтаристською, такою, що відповідає нагальним потребам суспільного розвитку чи суперечить їм [53, с. 7].

У науковій і навчальній літературі пропонують різні підходи до класифікації державної політики та її видів. Так, державну політику поділяють за напрямками залежно від змісту питань, які необхідно вирішити органам влади та державного управління в певній сфері або галузі забезпечення суспільного розвитку чи економіки. На підставі цього критерію виокремлюють такі основні види державної політики: економічна, соціальна, фінансова, паливно-енергетична, аграрна, екологічна, культурна, науково-технічна, інформаційна, адміністративна, зовнішня, національна, військово-промислова, національної безпеки, демографічна тощо [53, с. 14]. Водночас Ю.О. Мосенко запропонував таку класифікацію державної інформаційної політики: за часовим критерієм – короткострокова, середньострокова та довгострокова; за територіальною ознакою – зовнішня та внутрішня; за об'єктами впливу – засоби масової інформації: телебачення та радіомовлення, преса, електронні засоби масової інформації; інформатизація: інфоінфраструктура, програмне забезпечення, цифрові системи; видавнича справа: поліграфія, книговидавництво, книгорозповсюдження; бібліотечна та архівна справа; інтелектуальна

власність: авторське право та суміжні права; зв'язок: телефонний, поштовий, спеціальний; реклама; Інтернет; інформаційна безпека [77, с. 13].

Одним із головних критеріїв класифікації державної політики визначають критерій її територіальної спрямованості, на підставі якого видається можливим виокремити такі види державної політики, як внутрішня та зовнішня.

Так, внутрішня політика – це владна діяльність, здійснювана органами державної влади в межах території держави та зорієнтована на забезпечення прав і свобод громадян у всіх сферах (економічній, соціальній, політичній, культурній) життєдіяльності суспільства й держави, покликана забезпечувати стан стабільності в державі шляхом зміцнення обороноздатності та національної безпеки, охорони громадського порядку, протидії злочинності тощо [150, с. 72]. Окрім того, внутрішня політика – це система цілей і засобів їх досягнення певної держави в різних сферах суспільного життя всередині країни. Зміст і характер внутрішньої політики зумовлені інтересами населення загалом, а також інтересами класів, верств, груп, політичних партій тощо. Внутрішню політику здійснюють, переважно, через органи держави, закони й інші правові акти. Вона є визначальною для зовнішньої політики держави, водночас, знаходиться під впливом останньої. Здійснення внутрішньої політики – суверенне право держави. В Україні правові засади внутрішньої політики закріплені в Конституції. Відповідно до ст. 3 Основного Закону, права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Внутрішня політика України, крім того, має на меті розвиток і зміцнення демократичної, соціальної та правової держави. Визначення принципових засад внутрішньої політики віднесено до повноважень Верховної Ради України (ст. 85). Президент України здійснює керівництво внутрішньою політичною діяльністю держави, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання її Конституції, прав і свобод людини та громадянина. Він звертається з посланням до народу та зі щорічним і позачерговим посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України (ст. 106). Кабінет Міністрів України забезпечує здійснення

внутрішньої політики держави, виконання Конституції та законів України й актів Президента України з відповідних питань (ст. 116) [160, с. 496].

Зовнішня політика – це вид державної політики, згідно з яким регулюють відносини між державами та народами на міжнародній арені. Зовнішня політика тісно пов'язана з внутрішньою та відображає державний і суспільний лад, економічні та політичні цілі держави [161, с. 144]. Зовнішня політика є продовженням внутрішньої політики. Її здійснюють, переважно, через органи держави, зокрема спеціального призначення. В Україні правові засади зовнішньої політики визначено в Конституції. Відповідно до ст. 18 Основного Закону, зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права. Визначення засад зовнішньої політики віднесено до повноважень Верховної Ради України (ст. 85 Конституції України). Президент України представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво її зовнішньополітичною діяльністю, веде переговори та укладає міжнародні договори України; приймає рішення про визнання іноземних держав; призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі та відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав (ст. 106). Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет й економічну самостійність України, здійснення зовнішньої політики держави (ст. 116). Спеціальним органом, який здійснює зовнішню політику України, є Міністерство закордонних справ України [162, с. 638–639].

Розширеною є класифікація за критерієм механізму відносин між учасниками розроблення та реалізації державної політики, а також визначення рівня її конфліктності. За такого підходу слід визначити специфічні види державної політики: розподільну, перерозподільну, регулятивну, адміністративну, антикризову тощо. На підставі рівнів, напрямів і видів державної політики можна запропонувати структуру системи державної політики. Так, розподільна політика пов'язана з

діяльністю органів влади щодо розподілу наявних матеріальних ресурсів (вигод) серед усіх груп населення (соціальні програми, освіта, наука тощо). Перерозподільна політика передбачає, що певні ресурси передають від однієї групи населення до іншої шляхом встановлення податків, тарифів, трансфертів, штрафів тощо. Наприклад, у процесі складання планів соціально-економічного та соціально-культурного розвитку держави розробляють заходи за напрямками: фінансова, грошова та цінова політики; структурна політика; аграрна політика; соціальна політика; регіональна економічна політика; зовнішньоекономічна політика тощо. У межах кожного напрямку можна виокремити декілька піднапрямів державної політики. Зокрема, у межах державної соціальної політики планують заходи щодо зайнятості населення, пенсійного забезпечення населення, охорони здоров'я тощо. Державна економічна політика також поділяється за напрямками: промислова, тарифна, інвестиційна, митна тощо. Регуляторна політика передбачає дії органів державного управління з упорядкування різних видів діяльності: економічне регулювання, захист споживчого ринку тощо. Адміністративна політика пов'язана з нормотворчою діяльністю та функціонуванням держави. Антикризову політику проводить державна влада у зв'язку з виникненням надзвичайних обставин, що потребують спеціальних (непопулярних, радикальних) дій. Найгостріші суперечності виникають під час проведення перерозподільної політики: коли фінансові, матеріальні й інші ресурси вилучають в однієї соціальної групи для передання іншій. Проте за умов проведення справедливої розподільної, стратегічної та антикризової державної політики, здебільшого, вдається досягнути порозуміння й налагодити співробітництво та підтримання обраного курсу серед різних соціально-політичних груп [53, с. 14].

Важливим критерієм класифікації державної політики є її регіональний вимір, що співвідноситься з відповідною територією. Так, виокремлюють центральну, регіональну та муніципальну політику. Проте кожна з них має досить специфічну сутність [53, с. 17]. Зокрема, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р., державна регіональна політика – це система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і

місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [94].

Державну політику класифікують також залежно від періоду, на який вона запланована. На підставі застосування цього критерію виокремлюють короткострокову (до трьох років), середньострокову (п'ять–сім років) і довгострокову (понад 10 років) державну політику. За часовим виявом або актуальністю виокремлюють поточну та перспективну державну політику. У контексті характеристики цих видів державної політики в юридичній літературі зазначають, що успіхи в управлінні процесами демократичної трансформації українського суспільства, здійсненні політичної та економічної реформ залежать від спроможності Української держави, передусім Уряду України, перебрати на себе нові, в умовах політичної незалежності, функції управління: моделювання і прогнозування, стратегічного програмування та планування. Стратегічне планування передбачає, по-перше, аналіз можливих варіантів дій щодо реалізації державної політики, визначення засад якої належить згідно з п. 5 ст. 85 Конституції України до компетенції Верховної Ради України; по-друге, оцінювання ризиків і сприятливих чинників. Розвиток стратегічної ролі Уряду стосовно реалізації державних політичних рішень потребує його аналітичної спроможності. Нездатність державних інституцій до переконливого обґрунтування варіантів політичних рішень, їх своєчасної реалізації та прогнозів наслідків їх утілення в суспільну практику є однією з головних причин повільного просування реформ в Україні [46, с. 311].

Найпоширенішою є класифікація державної політики, яку здійснюють відповідно до сфери діяльності або змісту об'єкта управління. З огляду на це, політичний процес управлінського впливу держави на економіку є економічною політикою, на соціальну сферу – соціальною політикою, на культурну сферу – культурною політикою тощо. Ці види державної політики тісно пов'язані. Кількість

сфер людської діяльності, які можуть бути використані як підстава класифікації, досить значна, що надає широкі можливості для всебічного осмислення сутності державної політики.

Критерій класифікації державної політики за сферою діяльності може бути ускладнений горизонтальною спрямованістю певної галузі управління суспільними відносинами. Ідеться про те, що суб'єкти й інститути влади чинять управлінський вплив на конкретніші об'єкти в межах основних видів державної політики. У межах державної економічної політики функціонують промислова, аграрна, будівельна, торговельна, господарська політики тощо; у контексті державної соціальної політики – демографічна, сімейна, житлова, транспортна, медична, кадрова, міграційна та інші політики; у межах державної культурної політики – освітня, наукова, мовна, етнонаціональна, бібліотечна, музейна, кінематографічна політики тощо.

У цьому контексті слід акцентувати увагу на державній регуляторній політиці у сфері господарської діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р., державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності – це напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних і неефективних регуляторних актів, обмеження втручання держави в діяльність суб'єктів господарювання й усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюють у межах, порядку та в спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [88]. Спеціально вповноваженим центральним органом виконавчої влади в цій сфері є Державна регуляторна служба України, що функціонує на підставі Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 р. № 727.

Соціальну політику розглядають як форму свідомого впливу на соціальну сферу життєдіяльності людей для її зміни в інтересах учасників цих відносин.

Соціальна сфера життєдіяльності відображає відношення між умовами життя людей та їхніми потребами. Так формується інтерес людей, потреби яких залежать від розподільної політики держави. Соціальна політика позначається на умовах життя людей. Межі цього впливу полягають в установленні таких відносин між двома елементами соціальної сфери, за яких в індивідів не виникає відчуття нужденності [53, с. 18].

Важливе місце в соціальній політиці належить сімейній. На думку І.В. Чеховської, за своїм змістом державна сімейна політика є комплексною та відображає відносини держави й інституту сім'ї в основних сферах життєдіяльності суспільства. Водночас вона зосереджена на специфічних проблемах сім'ї, пов'язаних із реалізацією її основних соціальних функцій [69, с. 587]. Державна сімейна політика – це самостійний напрям соціальної політики, система комплексної діяльності держави, яка спрямована на соціальний інститут сім'ї з метою формування, збереження, укріплення та розвитку, захисту інституційних прав й інтересів, активізації суб'єктної ролі, забезпечення суверенітету та добробуту сім'ї на підставі правового регулювання її відносин з державою [69, с. 588].

До державної соціальної політики часто відносять і кадрову політику, оскільки її цілі, пріоритети і принципи безпосередньо залежать від цивілізованості суспільства, характеру та ролі держави. Державна кадрова політика – це державна стратегія у сфері формування, розвитку та раціонального використання трудових ресурсів країни. Це система офіційно визнаних цілей, завдань, пріоритетів і принципів регулювання кадрових відносин у конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [163, с. 10]. Кадровою політикою в правоохоронних органах України вважають свідомо регульований і стратегічно побудований процес, пов'язаний із перспективним плануванням та прогнозуванням, професійного навчання, ефективного використання кадрового потенціалу, визначенням мети і завдань, пріоритетів кадрової діяльності [67, с. 13].

Слід також акцентувати увагу на державній міграційній політиці. У юридичній літературі її визначають як самостійну диференційовану частину соціальної політики України. Нині державна міграційна політика є комплексом

правових, фінансових, адміністративних та організаційних заходів, шляхом використання яких держава цілеспрямовано впливає на регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного складу міграційних потоків та їх структури у сфері державного управління [65, с. 12]. У цьому контексті В.І. Олефір слушно зауважує, що державна міграційна політика України – це сукупність заходів, які здійснює держава з метою регулювання міграційних процесів, створення умов для реалізації інтелектуального та трудового потенціалу мігрантів, побудови демократичного правового суспільства, забезпечення належного соціально-економічного й демографічного потенціалу, дотримання національної безпеки, територіальної цілісності України [68, с. 8].

Державна культурна політика – це специфічна царина публічного політичного процесу, яка відображає головні принципи та цінності в культурному житті на міждержавному, національному та місцевому рівнях. Оскільки культура є явищем всеосяжним і стосується більшості сфер суспільного буття, вона акумулює вагомий пласт заходів, спрямованих на відтворення культурного життя. Користувачами цього інструменту є будь-які особи й організації, задіяні у творенні, виробництві, розповсюдженні та збереженні естетичних здобутків суспільства, а також ті, що опікуються освітою, наукою тощо. Імпонує підхід С.О. Мосьондза, який пропонує визначати державну політику у сфері науки як окремий структурний напрям державної культурної політики. На його думку, державна політика у сфері науки – це цілеспрямована та скоординована діяльність органів публічної адміністрації щодо впровадження комплексу заходів, спрямованих на створення в межах їх повноважень аксіологічних, гносеологічних, інституціональних, онтологічних і праксеологічних засад науки, а також запровадження відповідних механізмів їх реалізації через залучення інвестиційних, інтелектуальних, інформаційних, людських, організаційних, матеріально-технічних та інших ресурсів [70, с. 309-310].

У контексті державної культурної політики слід окреслити зміст державної мовної та державної етнонаціональної політики. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 р., державна мовна політика в Україні має своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері

всебічного розвитку та вживання української як державної, регіональних мов або мов меншин та інших мов, якими користується населення країни в державному, економічному, політичному і громадському житті, міжособистісному та міжнародному спілкуванні, охорону конституційних прав громадян у цій сфері, виховання шанобливого ставлення до національної гідності людини, її мови і культури, зміцнення єдності українського суспільства [92]. Із цього приводу Л.С. Клименко зазначає, що державна мовна політика – це сукупність заходів з боку державних і місцевих органів, які спрямовані на відстоювання мовних інтересів суспільства, збереження або зміну умов і норм функціонування мови або мов та запобігання мовним конфліктам у державі. Науковець виокремлює державну мовну політику у сфері освіти та у сфері судочинства й діловодства України [48, с. 13]. Водночас державна етнонаціональна політика – це законодавчо закріплені політико-правові напрями державного курсу в галузі міжнаціональних (міжетнічних) відносин, що виявляється в системі відносин між «центром» і суб'єктами цієї політики; між національностями, державою та національностями [47, с. 4].

До міжгалузевих різновидів державної політики належать державна інноваційна політика, державна антикорупційна політика тощо. Зокрема, Ю.Є. Атаманова державну інноваційну політику визначає як комплексну систему заходів державного регулювання щодо стимулювання, розроблення, супроводу, управління, планування та контролю процесів інноваційної діяльності у сфері науки, техніки і матеріального виробництва, які мають бути узгодженими, продовжуваними й доповненими заходами в найважливіших сферах життєдіяльності суспільства [164, с. 140]. Привертає увагу позиція Д.Г. Заброди щодо тлумачення державної антикорупційної політики як передбаченого законами та підзаконними актами комплексу науково обґрунтованих правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, що формують і реалізують органи державної влади, місцевого самоврядування та громадськість з метою виявлення, припинення фактів корупції, усунення детермінант, що її опосередковують, відновлення порушених прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб і

держави. Дослідник розмежовує державну антикорупційну політику й антикорупційну політику суб'єктів господарювання [73, с. 303].

Соціальні мікросистеми є найконкретнішим і найменш масштабним рівнем. Вони формуються в межах горизонтальних і вертикальних мезосистем. Саме на цьому рівні структурної організації соціального життя видається можливим виокремити правову сферу. Ураховуючи соціальну роль права, його широкі регулятивні можливості, правову сферу життя суспільства слід віднести до групи великих мікросистем. Визначаючи існування правової сфери життя суспільства, ми визначаємо окрему групу, вид суспільних відносин, а водночас – і окремий вид соціальної політики, що відбувається в умовах правової сфери життя та має назву «правова політика». Сфера правової політики, правового життя суспільства не є однопорядковою з такими макросистемними утвореннями, як сфера економічного життя або культурна сфера. З огляду на поліфункціональний зміст права, його широкі регулятивні можливості, необхідно акцентувати увагу на тому, що правовими можуть стати й економічні, і культурні суспільні відносини, а правову політику можна здійснювати в будь-якій із зазначених вище основних сфер життя суспільства. Серед інших видів соціальної політики та щодо інших сфер суспільного життя правова набуває ознак інтегративного фактора [4, с. 75]. Правова політика – це певна форма безпосереднього правового вираження державної політики в будь-якій загальнозначущій сфері суспільного життя, що впорядковують та яким управляють органи державної влади. Це процес формування таких, що ґрунтуються на праві (на принципі верховенства права), і здійснення за допомогою правових засобів державою ідей, цілей, принципів, програм, заходів тощо реалізації державної влади в різних сферах життєдіяльності суспільства. Тобто правова політика в широкому значенні – це державна політика організації та управління сукупністю сфер суспільних відносин задля досягнення на підставі права легітимними засобами загального блага, задоволення публічних інтересів (з урахуванням приватних інтересів), виконання певних конкретних завдань, зумовлених реальними актуальними загальносуспільними, публічними (властивими і державі, і народу) потребами й інтересами [46, с. 321].

Проте правова основа державної політики та правове «оформлення» окремих заходів її реалізації не спростовує її багатоаспектного характеру та правової сфери суспільної життєдіяльності як окремої самостійної сфери політичного впливу й державного управління. Тобто йдеться про правову політику як порівняно самостійний різновид державної політики в безпосередній сфері правової дійсності суспільства, тобто у сфері юридичних відносин, побудови та функціонування правової системи. Термін «правова політика» означає певний напрям державної діяльності, спрямованої на управління процесом правового розвитку країни, підтримання та подальше впорядкування правового буття. Тобто йдеться про політику у вузькому (спеціальному) значенні слова [46, с. 322].

У загальному контексті правову політику можна визначити як комплекс ідей, заходів, завдань, цілей, програм, принципів, установок, що реалізуються у сфері дії права та за допомогою права; тобто правова політика – це сфера відносин, зв'язків та інтересів, які охоплені поняттям «правовий простір» й об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкування) з боку публічної влади, щоб забезпечити їх «від просто випадку та сваволі». Без правової політики не можуть бути успішно реалізовані інші види та різновиди політики. Правова політика – особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур. Будучи усвідомленою, консолідованою, ця політика втілюється, насамперед, у конституціях, законах, кодексах, інших основоположних нормативно-правових актах, спрямована на охорону та захист певного соціального ладу, розвиток суспільних відносин в обраному напрямі. Правова політика є потужним засобом перетворення суспільства [56, с. 8]. Основними та найзагальнішими пріоритетами сучасної вітчизняної правової політики є: побудова правової держави та громадянського суспільства; захист прав людини; розроблення стратегії (концепції) законотворчості; удосконалення правозастосовної, а в ширшому значенні – правовиконавчої практики, механізму правового регулювання; зміцнення законності та правопорядку; правове забезпечення реформ; виховання законослухняного населення, подолання правового нігілізму тощо [53, с. 22].

У юридичній енциклопедичній літературі правову політику пропонують трактувати, по-перше, у широкому значенні як політику держави, що ґрунтується на праві; по-друге, у вузькому значенні – як державну політику в правовій сфері суспільного життя. Її метою в Україні є побудова громадянського суспільства та правової держави. Основоположними для неї є принципи і норми Конституції України. Розробляють її Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд, Міністерство юстиції України та деякі інші державні органи України. Вона втілюється в законах, указах, постановах та інших нормативно-правових актах, діяльності відповідних державних органів щодо їх реалізації. Теоретичні засади правової політики є предметом досліджень юридичної науки. Правова політика – особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та здійснення політичного курсу країни, реформування різних галузей суспільного життя. Ця політика має державно-владний характер і спрямована на створення ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин, якомога повніше забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення дисципліни, законності й правопорядку, формування правової свідомості та правової культури населення тощо. Правова політика має різні види та форми виявлення. Зокрема, залежно від форми вона може бути правотворчою, правозастосовною та правоохоронною, за змістом – конституційно-правовою, адміністративно-правовою, кримінально-правовою тощо. Щоб правова політика була ефективною, вона має ґрунтуватися на розроблених теорією і практикою принципах: соціальної зумовленості, наукової обґрунтованості, стабільності, демократичності й гуманності, справедливості, узгодженості інтересів особи та держави, пріоритетності прав людини, відповідності міжнародним стандартам, прозорості й гласності [165, с. 38].

Таким чином, правова політика – це особлива (юридична) форма державної політики в галузі регулювання суспільно-політичних і соціально-економічних відносин. Найважливішими властивостями такої політики є цілеспрямованість,

державно-вольовий характер і владно-імперативний зміст. Правова політика ґрунтується на праві та пов'язана з правом, здійснюється правовими методами. Вона охоплює, переважно, правову сферу життєдіяльності суспільства; об'єктивно є публічною, потребує регулятивного упорядкування з боку держави, яка в разі доцільності підкріплює необхідні для цього заходи легальним примусом. Правова політика втілюється через сукупність притаманних їй атрибутивних рис і властивостей. Будучи сформованою вповноваженими на це органами державної влади, вона суттєво впливає на зміст і сутність функцій та рішень усіх державних органів, визначає межі й основні напрями їх можливої діяльності, порушення яких має переслідуватися законом. Залежно від напрямів державної діяльності можна виокремити нормотворчу, правозастосовну, правоохоронну, наглядову, кримінально-правову й інші види правової політики [166, с. 273–274].

На переконання О.Ф. Скакун і Д.О. Бондаренка, правова політика держави (англ. *legal policy of the state*) – це система правових принципів, теорій, концепції, ідей, на яких ґрунтується правова діяльність держави та які визначають ступінь взаємних обов'язків і відповідальності держави й особи. Правова політика держави є різновидом і складовою єдиної соціальної політики держави поряд з економічною, зовнішньоекономічною, бюджетною, податковою, митною, монетарною, антиінфляційною, інноваційною тощо. Без такого зв'язку неможливо реалізувати різноманітні завдання та функції держави. Як стратегія діяльності держави у сфері правового регулювання, правова політика держави є особливою формою вираження державної політики. Вона спрямована на забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства та його політичної системи, є способом узаконення, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів, владних структур. Інші види політики можуть бути успішно здійснені лише спільно з правовою політикою. Правова політика держави реалізується в трьох основних напрямках: 1) правотворчості; 2) застосування права; 3) розвитку правосвідомості та правової культури населення. Елементи цих напрямів різноманітні: удосконалення

стратегії і практики законотворчості, чітке встановлення сфер правового регулювання, реформування судової системи, спеціалізація юридичної практичної діяльності, розроблення та затвердження державного стандарту підготовки юриста, підвищення рівня правової обізнаності населення, забезпечення механізму притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб у судовому порядку тощо. Правова політика держави знаходиться в постійному русі, динаміці під впливом низки чинників об'єктивного (економічних, політичних тощо) і суб'єктивного характеру (імідж президента тощо). Можливі нові аспекти її розвитку або зміна пріоритетів на якомусь етапі. Однак вона має прагнути до стабільності, ґрунтуючись на демократичних, гуманістичних принципах. Така стабільність політики, попри її рухливість, забезпечує за допомогою права надійність формування та функціонування правової системи держави [152, с. 261].

3-поміж принципів правової політики виокремлюють такі: наукова обґрунтованість; реалістичність; передбачуваність; легітимність; демократичний характер; справедливість; соціальна спрямованість; гуманізм; законність; гласність; поєднання інтересів особи, суспільства й держави; пріоритетність прав людини; відповідність міжнародним правовим стандартам [55, с. 10]. Правова політика – це своєрідний соціальний феномен, який виникає в суспільстві за умови розвитку останнього демократичним, правовим шляхом. У період тоталітарного політичного режиму про зазначене явище не йшлося, оскільки і держава, і державна політика ґрунтувалися на принципі права сили, заперечуючи принцип сили права. І влада, і народ не мали поваги до права, а отже, і до закону [46, с. 318].

На переконання О.В. Минькович-Слободяник, правова політика – це цілеспрямована, постійна, стабільна діяльність, що відображає співпрацю держави, політичних і громадських об'єднань та окремих громадян задля розроблення політико-правового компромісу й досягнення стратегічних ідей та цілей, спрямованих на певний об'єкт [59, с. 3]. Правова політика як основа юридичного закріплення політичного курсу повинна мати наукове підґрунтя, вирізнятися

стабільністю й послідовністю, уникати хаотичності, непродуманості [59, с. 15]. Правова політика сучасної Української держави має бути зорієнтована на три основні взаємозумовлені пріоритети: дотримання прав людини, розвиток приватного права, забезпечення сильного правосуддя. Правова політика має спрямовувати свою діяльність у сфері правового регулювання на захист найважливіших цінностей суспільства та держави. Такою цінністю є захист невід'ємних прав і свобод особи [59, с. 17].

У юридичній літературі обстоюють також думку, що правова політика є формою державної політики, яка охоплює комплекс принципів, цілей і методів, які реалізуються за допомогою права, визначають стратегію і тактику розвитку суспільства та держави, спрямовані на реалізацію й захист прав і свобод людини та громадянина, зміцнення законності, правопорядку, реалізацію принципу верховенства права в державному й суспільному житті тощо [60, с. 12].

У цьому контексті О.А. Левченкова зазначає, що правова політика – це управління суспільством за допомогою права в межах встановлених правом процедур. Основними елементами правової політики є: по-перше, встановлення загальнообов'язкових правил поведінки, які в сукупності становлять правову систему; по-друге, забезпечення реалізації цієї системи; по-третє, вирішення за допомогою права конфліктних ситуацій, а також притягнення до відповідальності за порушення норм права [57, с. 10].

Розроблення різних аспектів правової політики передбачає, насамперед, урахування двох чинників: принципу історизму у формуванні правової бази державності та ролі держави в будівництві соціально орієнтованої ринкової економіки [1, с. 5]. Правову політику необхідно розглядати як єдину, що має підсистеми, які об'єднуються єдиними цілями та завданнями у сфері правотворчості, правореалізації, правовиховання і профілактики правопорушень, юридичної освіти [1, с. 8]. Поставлене завдання побудови незалежної правової держави в Україні передбачає розроблення й реалізацію державної правової

політики за чотирма основними напрямками: 1) законотворчість; 2) політика у сфері правозастосовної діяльності та нагляду за виконанням законів та інших нормативних актів; 3) політика у сфері правового виховання; 4) політика у сфері кадрового забезпечення правових реформ і, передусім, правоохоронних органів, юстиції, структур судової влади [1, с. 9].

Проблема ефективності державної, зокрема правової, політики – це проблема її результативності, тобто практичного досягнення цілей, що були закріплені законодавцем, співвідношення їх матеріалізації в конкретних результатах відповідно до затрачених зусиль. Будь-яка державна політика охоплює не лише певну конкретну мету, а й засоби, за допомогою яких її має бути досягнуто, і власне процес досягнення. Оцінювання результату – це самостійний етап технології здійснення політики. Водночас основою державної політики, усіх її різновидів, зокрема правової політики, як стратегічно осмисленої діяльності є людська сутність. Державна політика, як і державне управління, у процесі якого реалізується політика, завжди здійснює людина і для людини. Проблема ефективності правової політики органічно пов'язана з проблемами свободи демократії. В аспекті взаємодії демократії та правової політики важливим є не лише питання мети – «що робити», а й технології – «як робити», якими методами, засобами досягти намічених і юридично закріплених цілей, щоб це було не на шкоду людям [46, с. 323].

Таким чином, правова політика як форма й різновид державної політики є вираженням обумовленої комбінацією матеріальних умов і суб'єктивних факторів політичної волі владних соціальних сил, має ґрунтуватися на правових засадах, здійснюватися за допомогою юридичних засобів як у державно організованому суспільстві загалом, так і окремо в його правовій сфері (системі). Зміст правової політики пов'язаний із цілеспрямуванням, обранням пріоритетів, формуванням моделей розвитку правової системи, правового розвитку держави та суспільства відповідно до об'єктивних потреб соціального прогресу та суб'єктивних інтересів владних сил. Об'єктивною суспільною потребою, що зумовлює необхідність

розроблення та здійснення правової політики, є обмеження свавілля державної влади у формі її практичних заходів, рішень тощо правом, тобто потреба в спрямуванні державної діяльності відповідно до принципу соціальної справедливості щодо вирішення загальних справ суспільства [46, с. 324].

У наукових і навчальних юридичних працях виокремлюють різні види державної правової політики, зокрема конституційно-правову, адміністративно-правову, у межах якої – адміністративно-деліктну [74, с. 308], міграційно-правову [58, с. 16], правову політику держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй, а також правову політику у сфері державного регулювання банківської діяльності [62, с. 3] тощо.

Так, правова політика у сфері протидії злочинності – це: частина внутрішньої правової політики держави, що спрямована на протидію злочинності [79, с. 20]; розроблена Українською державою генеральна лінія, що визначає основні напрями, цілі та засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розроблення та реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів [80, с. 12]. На думку Ю.В. Бауліна, правова політика держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй охоплює широкий комплекс правових засобів, що здійснюють у різних галузях права так званого кримінального циклу, а також кримінологічних засобів, спрямованих на обмеження кількості вчинюваних злочинів й адекватне державне реагування на вже вчинені. Іноді цей напрям державної правової політики називають кримінальною (або кримінально-правовою) політикою [167, с. 397]. Проте ототожнювати весь комплекс правових заходів, спрямованих на протидію злочинності, з кримінально-правовою політикою не слід. Кримінально-правова політика хоч і є однією з вагомих складових політики держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй, однак не вичерпує всього обсягу останньої. У зв'язку із цим зазначені два поняття необхідно послідовно розмежовувати.

Правова політика держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй – це досить широке поняття, яке охоплює сукупність правових засобів, спрямованих на визначення злочинності діяння, притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка його вчинила, засудження такої особи та призначення їй покарання, відбування особою призначеного покарання, попередження вчинення нових злочинів тощо. Вочевидь, ці засоби містяться в різних галузях права, які хоч і є генетично спільними, однак мають певні, досить істотні відмінності. Це кримінальне право (галузь матеріального права), кримінально-процесуальне право, кримінально-виконавче право. Важливу роль у запобіганні злочинності відіграє також кримінологічна політика [78, с. 222].

Таким чином, правова політика держави у сфері запобігання злочинності та протидії їй має такі складові: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну політику [78, с. 223].

Кримінально-правова політика, стверджує П.Л. Фріс, є системоутворювальним елементом політики держави у сфері протидії злочинності, що визначає основні завдання, принципи, напрями та цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і втілена в Конституції України, нормах кримінального права, практиці їх застосування, актах тлумачення кримінально-правових норм і постановах Пленуму Верховного Суду України (складові кримінально-правової політики) [168, с. 11]. Предмет кримінально-правової політики утворюють: принципи кримінально-правового впливу на злочинність; діяльність із визначення кола суспільно небезпечних діянь, що визнані злочинними (криміналізація), і виключення певних діянь з-поміж злочинів (декриміналізація); питання пеналізації та депеналізації; визначення альтернативних покаранню заходів кримінального характеру, а також заходів, які застосовують одночасно з покаранням; тлумачення кримінального законодавства; діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм кримінального права, з'ясування

їх ефективності, а також визначення шляхів посилення впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення [80, с. 17–18].

Відповідно до позиції В.І. Борисова, кримінально-правова політика – це комплекс керівних дій і певних заходів, спрямованих на формування кримінально-правових норм та інститутів, їх застосування, визначення найактуальніших напрямів діяльності державних структур і правоохоронних органів з протидії злочинності [78, с. 231]. Водночас А.Х. Степанюк вважає, що кримінально-правова політика – це напрям діяльності законодавчих і правозастосовних органів щодо розроблення кримінального законодавства, криміналізації та декриміналізації, педалізації, депеналізації, диференціації кримінальної відповідальності [78, с. 277]. На доктринальному рівні виокремлюють такі різновиди кримінально-правової політики: у сфері відповідальності за причетність до злочину [81, с. 4, 9]; у сфері права на отримання освіти [82, с. 12]; у сфері майнових покарань [169, с. 18]; забезпечення інформаційного суспільства [84, с. 25]; у сфері протидії злочинам, що вчиняють із застосуванням насильства [85, с. 4–5], тощо.

Кримінально-процесуальну політику визначають як напрям діяльності правотворчих і правозастосовних органів зі створення, застосування форм реалізації закону про кримінальну відповідальність на всіх етапах його дії [78, с. 277]. Водночас кримінально-виконавча є обов’язковою складовою державної політики в протидії злочинності шляхом застосування чинної в Україні системи кримінальних покарань. Кримінально-виконавча політика виявляється в позбавленні засуджених певних прав і свобод на підставі обвинувального вироку. Гуманістичний зміст кримінально-виконавчої політики полягає в тому, що покарання має на меті не лише покарання, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинних діянь як засудженими, так й іншими особами з антигромадськими нахилами [167, с. 405].

Ми поділяємо підхід В.В. Кондратішиної, згідно з яким кримінально-виконавчою політикою слід вважати основні напрями, форми, методи та засоби

правотворчої і правозастосовної діяльності державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання кримінальних покарань [86, с. 6]. Таким чином, кримінально-виконавча політика – це складова політики держави у сфері протидії злочинності, яка передбачає сукупність концептуальних ідей, напрямів у галузях правотворчості та правозастосування на стадії виконання і відбування кримінальних покарань [78, с. 279].

У контексті висвітлення змісту кримінологічної політики привертає увагу позиція В.В. Голіни, відповідно до якої кримінологічна політика – це складова державної соціальної політики, яка на підставі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань визначає основні методологічні засади та шляхи, якими керується держава та її інституції під час здійснення нерепресивної протидії злочинності та її виявам. За цих умов кримінологічна політика становить єдність: 1) державної концепції протидії злочинності, яка втілена у відповідних директивних актах (законах, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, планах, програмах); 2) наукової кримінологічної теорії загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, що є панівною в сучасній українській кримінології; 3) особливого виду діяльності держави, її органів, громадськості, спрямованої на ефективне здійснення загального концептуального замислу протидії злочинності як соціального явища, притаманного суспільству, та окремим її різновидам і виявам. Кримінологічна політика є не лише сукупністю впорядкованих заходів, а й ідеологічним генератором, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей, сприяє накопиченню в суспільних відносинах «соціального капіталу» (правопорядок, довіра, чесність, порядність тощо) [87, с. 184].

До форм державної правової політики належать правотворча, правозастосовна, правоохоронна, контрольно-наглядова тощо. Детальніше слід проаналізувати одну із цих форм, зокрема правоохоронну. Так, на думку О.І. Безпалової, державна політика у правоохоронній сфері – це цілеспрямована

державно-владна діяльність тактичного та стратегічного спрямування органів державної влади та громадськості, що регламентована нормами чинного національного законодавства та спрямована на охорону й захист прав, свобод і законних інтересів особи, власності, природного середовища, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, охорону державного кордону, забезпечення пожежної безпеки, розроблення та реалізацію державної міграційної політики, проведення досудового слідства в кримінальних справах, формування правової свідомості та правової культури населення, позитивного іміджу правоохоронних органів. Основною метою державної політики у правоохоронній сфері є узгодження діяльності органів державної влади, що функціонують у правоохоронній сфері, зі світовими стандартами та внутрішньодержавними потребами, забезпечення соціально-сервісного характеру діяльності цих органів шляхом оптимізації їх завдань і функцій, структури й чисельності, удосконалення правового, кадрового, соціального, матеріально-технічного та фінансового потенціалу [52, с. 88].

Науковець Т.А. Авакян виокремлює державну політику у сфері внутрішніх справ, яку пропонує тлумачити як певний вид або напрям державної діяльності, що здійснюють виключно вповноважені на те суб'єкти на засадах верховенства права, законності, відповідальності, ідеалах справедливості, гуманізму з метою захисту прав і свобод людини та громадянина, власності, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань та у спосіб, передбачений законом [49, с. 112].

Отже, за результатами здійснення класифікацій державної політики можна дійти таких висновків. Класифікація як процес є необхідним та ефективним етапом будь-якої наукової пізнавальної діяльності, під час якого за допомогою спеціальних способів і прийомів здійснюють різноаспектну характеристику предметів, що вивчають, шляхом виявлення в них спільних і відмінних рис або поділу певного поняття на групи. Під час осмислення державної політики класифікація є умовою, засобом здійснення глибшого теоретичного аналізу явища з позицій його територіальної, регіональної спрямованості, сфери діяльності, періоду планування, актуальності тощо. На цій підставі класифікацію державної політики слід тлумачити як складову теорії державної політики.

2.3. Співвідношення поняття «державна політика» з іншими поняттями теорії держави та права

У процесі генезису української державності та національної правової системи, розвитку теорії держави та права як фундаментальної юридичної науки досить складно відбувається формування вітчизняної моделі державної політики, що суттєво відрізняється від моделей інших пострадянських країн чіткими демократичними принципами та вимірами. Модель державної політики сучасної України тяжіє до європейської парадигми державного врядування, до того, що європейські фахівці й експерти позначають словосполученнями «нова ефективна політика», «нове демократичне врядування». Вітчизняна модель державної політики зумовлена європейським вибором та інтеграційними прагненнями України.

Для аналізу тенденцій та особливостей державної політики вітчизняної і зарубіжної теорії та практики важливим є висвітлення її сутності, стратегічних пріоритетів і складових як системи. Розроблення теоретичних засад державної політики, формування поняттєво-категоріального апарату мають створити передумови досягнення порозуміння та взаємоузгодженості дій різного рівня суб'єктів державної політики в ієрархічній і галузевих структурах, а також чіткої визначеності та змістовності прямих і зворотних суб'єкт-об'єктних відносин. Нині мисленнєві операції з поняттями та категоріями є важливим напрямом наукової рефлексії, від якого залежить ментальність науковців, державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Саме поняттєво-категоріальний апарат надає визначеності науково-теоретичному мисленню, фіксує структуру фундаментальних знань конкретної галузі науки. Володіння державно-правовими категоріями є також вагомим показником культури особистості. Формування та систематизація понять і категорій закладає своєрідну матрицю на перспективу для державно-управлінського національного інтелекту [170, с. 7].

Мислення загалом, а наукове мислення і поготів, має поняттєвий характер. Наука відображає об'єкт пізнання ідеально, абстрактно, у системі понять і категорій.

Наукові поняття та категорії – інструмент теоретичного пізнання, засіб і результат мислення, що досягає [171, с. 44]. Не лише кожна галузь законодавства, а й кожна галузь права має власні поняттєвий і термінологічний апарати, які визначають її самобутність і самостійність. Наявність поняттєвого апарату юридичної науки визнають чимало науковців [172, с. 25]. Будь-яка наука отримує відповідний статус тоді, коли сформувався її поняттєво-категоріальний апарат, який становить основу, фундамент науки. Він формується поступово, протягом тривалого часу [173, с. 3].

Кожна наука, осмислюючи свій предмет у своєрідних поняттях, виконує роль специфічної логіки теорії цього предмета. Поняттєвий апарат теорії держави та права є теоретичним відображенням діалектики державно-правової дійсності та її виявів. Категоріальний апарат теорії держави та права не може бути незмінним, остаточно сконструйованим. Він не лише дедалі глибше відображає діалектику власного предмета, а трансформується, охоплюючи нові правові категорії; змінюючи зміст понять, що виникли раніше, нівелюючи ті, які себе вичерпали [171, с. 138]. Водночас поняття і категорії теорії держави та права, які відображають явища державно-правової матерії, що характеризують її внутрішню організацію, є різноплановими, різноманітними за ступенем узагальнення та логічним рівнем. Тому постає потреба в їх логічному групуванні та координації так, щоб відобразити внутрішню організацію державно-правової форми. Результатом такого групування є структурні ряди понять і категорій теорії держави та права [171, с. 150].

У цьому контексті важливим є з'ясування співвідношення поняття «державна політика» як порівняно нового поняття загальнотеоретичної юридичної науки з іншими, більш традиційними, поняттями теорії держави та права. Так, державна політика органічно пов'язана з іншими суспільними явищами. Наприклад, ідеологія є своєрідним духовним ціннісним підґрунтям політики і права, політика – однією з форм реалізації влади (насамперед державної), мораль – загальнообов'язковим нормативним засобом обґрунтування базових цінностей політики і права, об'єктивне право – загальнообов'язковим нормативним засобом закріплення та досягнення політичних цілей тощо. Необхідним етапом на шляху загальнотеоретичної характеристики поняття «державна політика» є встановлення

його співвідношення з такими поняттями, як «державна влада», «державна діяльність», «державне регулювання», «державне управління», «функції держави», «державна програма» тощо. Саме теоретичні розбіжності у визначенні цих категорій спричиняють у юридичній літературі та формах (джерелах) права, передусім нормативно-правових актах, «хаос понять». Подолати його можна, зокрема, шляхом чіткого визначення місця поняття «державна політика» в системі окреслених вище понять теорії держави та права.

Сутність державної політики, зазначає В.М. Селіванов, не може бути висвітлена без аналізу державної влади. Влада – це осердя і державної політики, і позитивного права. Влада визначає їх взаємодію, її якість [46, с. 320]. Феномен влади має дуалістичний зміст: з одного боку, вона є об'єктом трансформацій під впливом суспільних змін, з іншого – важливим чинником ефективного розвитку суспільства, адекватності відповідей на нові виклики [174, с. 287]. Державну владу визначають як різновид соціальної влади, яку здійснюють держава та її органи. Вона полягає в здатності й можливості державних органів управляти (або впливати) політичними, економічними, правовими процесами та подіями, контролювати соціально небезпечні явища, що виникають у суспільстві, а також регулювати поведінку громадян [161, с. 93–94]. Державна влада функціонує за принципом розподілу повноважень між владними органами; реалізується через державу, тобто через спеціально створені органи; поширює повноваження на всю територію; забезпечує власні рішення примусовою силою; має публічний характер, оскільки функціонує в межах усього суспільства; здійснюється професійним апаратом і забезпечує компроміс суспільних інтересів; є суверенною владою, тому що має верховенство всередині країни та незалежність поза її межами; має монополію на прийняття норм права, що забезпечує не лише обов'язковість владних рішень, а й їх гарантування примусовими засобами [150, с. 63].

Державна влада є різновидом соціальної влади. Від інших (громадської, сімейної, корпоративної влади тощо) відрізняється низкою ознак: у кожній країні є лише одна державна влада, а інших різновидів соціальної влади чимало; державна влада поширюється на всіх членів суспільства, інші влади – лише на певну його

частину; тільки державна влада може розв’язувати загальносуспільні проблеми, інші ж – вирішують справи, що стосуються, переважно, лише частини суспільства; державна влада має у своєму розпорядженні такий специфічний апарат (механізм) для здійснення своїх завдань і функцій, якого не мають інші влади; лише державна влада встановлює формально обов’язкові для всього населення загальні правила поведінки – норми права. Зрештою, лише державна влада характеризується суверенністю (суверенітетом), тобто верховенством, повнотою, неподільністю, самостійністю, формальною незалежністю від влади будь-якої організації (або особи) як у певній країні, так і за її межами.

Здатність державної влади виражати й задовольняти певні інтереси відображена в понятті соціальної сутності державної влади. Причому тією мірою, якою держава є виразником і реалізатором інтересів тієї частини населення, що домінує в соціально неоднорідному суспільстві, державна влада є, передусім, владою цієї частини населення, засобом, інструментом задоволення її специфічних групових потреб. Тією мірою, якою державна влада є виразником і реалізатором спільних інтересів усіх суб’єктів суспільства (забезпечує цілісність та безпеку суспільства як першопочаткову, фундаментальну передумову його виживання), вона є і засобом задоволення загальносоціальних потреб.

Будучи здебільшого виразником інтересів частини населення, що домінує, а з певних питань – населення загалом, державна влада, однак, вирізняється відносною самостійністю. Ця властивість зумовлена тим, що державна влада: організаційно відокремлена від суспільства, від будь-яких груп і верств (що стосується й тих, які домінують); має власну внутрішню будову й особливі, специфічні інтереси; залежить не лише від панівної частини населення, а й від інших соціальних груп суспільства, і не тільки від впливовості різних соціальних угруповань усередині країни, а й від зовнішньополітичних умов [162, с. 85–86].

Таким чином, державна влада є первинним, вихідним стосовно державної політики явищем і, відповідно, поняттям. Наявність державної влади надає можливість і здатність державі чи іншим уповноваженим нею суб’єктам

здійснювати державну політику, характеризує останню як потенційну та реальну, належну і допустиму, формально закріплену та фактично наявну.

З огляду на те, що державна політика є формою діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, слід схарактеризувати поняття «державна діяльність». У наукових джерелах державною діяльністю вважають складову соціальної діяльності, яку здійснюють органи державної влади та їх представники з метою виконання внутрішніх і зовнішніх функцій держави. Державна діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, пріоритетності прав людини, розподілу владних повноважень, законності, ефективності тощо. Зміст і характер державної діяльності визначені призначенням і повноваженнями відповідних державних органів. Правовою підставою цієї діяльності є Конституція України, закони й інші нормативно-правові акти. Державну діяльність здійснюють у розроблених практикою та закріплених у законодавстві формах. Діяльність посадових осіб, які очолюють державні інституції, реалізується в межах відповідної компетенції. Порушення встановлених правил державної діяльності тягне за собою юридичну відповідальність винних [166, с. 70]. Отже, державна діяльність і державна політика як поняття теорії держави та права співвідносяться між собою як родові і видові поняття відповідно.

Особливий науковий інтерес становить з'ясування взаємозв'язку та взаємодії державної політики та державного регулювання й державного управління. У юридичній енциклопедичній літературі державне регулювання визначено як здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві. Найвиразніше ця функція держави виявляється в регулюванні економіки в умовах ринкового господарювання шляхом забезпечення правового підґрунтя економічних рішень, захисту національних економічних інтересів тощо.

За своєю сутністю державне регулювання ширше, ніж державне управління, оскільки останнє для досягнення своїх цілей застосовує, насамперед,

адміністративні методи. Державне регулювання слід здійснювати в інтересах усього суспільства як для стимулювання та активізації необхідних видів діяльності, так і для обмеження або заборони нелегітимних форм і видів господарювання. Його мета – впливати на розвиток суспільного виробництва всіх форм власності та розв’язання соціальних проблем, законодавчо гарантувати рівні умови господарської діяльності, стабільність правил економічної поведінки, сприяти запровадженню ефективних елементів ринкових відносин і мінімізувати їхні негативні наслідки. У сфері економіки державне регулювання передбачає встановлення загальних правил і порядку господарювання, відповідальності за дотримання цих правил, виключає пряме втручання держави та її органів у діяльність економічних структур. Воно ґрунтується на законодавчо визначеній стратегії суспільного розвитку, державних соціально-економічних програмах, механізмі правового примусу, економічних інтересах суб’єктів господарювання. Основу реалізації механізму державного регулювання економіки становлять законодавчо визначені податкова, бюджетна, кредитна, структурно-інвестиційна, валютно-фінансова, митна, науково-технічна державна політика. У процесі державного регулювання активно використовують прогнозування, планування на макроекономічному рівні, облік, контроль та інші функції управління [150, с. 67].

Водночас у підрозділі 1.1 дисертації зазначено, що аналіз поняття державної політики виявляє його тісний діалектичний зв’язок з поняттям державного управління. Специфіку цього зв’язку В.А. Ребкало та В.В. Тертичка окреслюють так: державна політика необхідна не тільки як форма державного управління, а як його найміцніший організаційний потенціал. І, навпаки, державне управління є своєрідною формою державної політики та засобом її практичного втілення в життя. В англо-американській політико-правовій традиції поняття «державна (публічна) політика» (public policy) застосовують, здебільшого, як складову поняття «державне управління» (public management). На підставі аналізу численних визначень державного управління, виключивши з них адміністративну діяльність, спрямовану на забезпечення ефективної організації та оптимізацію функціонування державного апарату, ми фактично отримуємо дефініцію державної політики [175, с. 39].

Державна політика безпосередньо пов'язана з державним управлінням. На жаль, наукова й навчальна література не містить аналізу теоретико-методологічних, концептуальних засад їх взаємозв'язку [176, с. 268]. Його, переважно, тлумачать як причиново-наслідкову залежність управління від політики, ігноруючи фактори та центри її формування, а отже, факт впливу управління на політику. Складне суспільство вимагає розмежування сфери діяльності політики й управління. Коли ж політику розглядають у єдності з чиновницькою владою, то вона нібито зникає як діяльність і замінюється бюрократією – «політикою як апаратом». Нинішня теорія і методологія юриспруденції та частково політологія керуються ідеєю органічного зв'язку держави, права, політики, управління [176, с. 269].

У сучасній юридичній науці виокремлюють два основні підходи до використання терміна «державне управління». З одного боку, його застосовують у спеціальному (чи вузькому) значенні, коли державним управлінням вважають власне управлінську діяльність уповноважених органів державної влади та компетентних посадових осіб у сфері реалізації виконавчої влади. У цьому сенсі сфера управлінської діяльності чітко корелює зі сферою реалізації виконавчої влади, а суб'єктами її є органи виконавчої влади. У межах іншого підходу поняття державного управління може бути витлумачено в широкому значенні через системну модель управління та зв'язків, які виникають між різними державними органами в процесі реалізації державної влади [177, с. 190–191].

Так, державне управління – це певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер; організаційна, виконавча та розпорядча діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських і недержавних формувань, наділених відповідними державно-владними повноваженнями, що здійснюють на підставі законів та інших нормативних актів. Полягає в організаційному впливі на суспільні відносини в економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній сферах шляхом застосування державно-владних повноважень. Державному управлінню притаманні всі основні ознаки виконавчої влади, яка й є відображенням поділу державної влади на окремі гілки. Воно спрямоване на виконання законів та інших нормативно-правових актів;

пов'язане з використанням методів нормотворчості й розпорядчої діяльності; має підзаконний характер, передбачає можливість судового захисту громадянами своїх прав і свобод у разі їх порушення органами та посадовими особами виконавчої влади. Водночас державне управління здійснюють і за межами функціонування виконавчої влади – у внутрішньоорганізаційній діяльності органів інших гілок державної влади, на рівні державних підприємств, установ, організацій. Тому термін «державне управління» за змістом ширший за поняття «виконавча влада». Зміст першого охоплює сукупність елементів, що становлять систему державного управління: суб'єкти управління, переважно органи виконавчої влади, об'єкти управління – сфери та галузі суспільного життя, на які спрямовано організаційний вплив держави; власне процес управлінського впливу, тобто управлінська діяльність як вид суспільних відносин, де реалізуються різноманітні зв'язки і взаємодії між суб'єктами й об'єктами управління [162, с. 119–120].

Сутність державного управління полягає в здійсненні організаційного управлінського впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання заходів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їхніх прав і свобод. Державне управління має державно-владний характер, є безпосередньою та публічною діяльністю, оскільки втілює в життя владні правила, що містяться в законодавчих актах, здійснює функції поточного управління, забезпечуючи державну діяльність з управління справами суспільства. За змістом поняття є вужчим, ніж категорія «державне регулювання», оскільки досягнення його цілей пов'язано із застосуванням адміністративних методів [150, с. 67].

Сучасні погляди на державу, право, політику пропонують широкий спектр напрямів і підходів, проте їх об'єднують загальні принципи, на яких вони ґрунтуються: у центрі суспільного буття – людина, мобільна активна особистість; всеосяжна, усепроникна, усепронизна демократія; правова, соціальна держава; право як засіб організації суспільного життя; політичний плюралізм, що є основою

досягнення таких соціальних цінностей, як свобода, рівність і справедливість. Слід акцентувати увагу на зв'язку теорії і практики в державній політиці. Теорія має бути підґрунтям практичної державної політики [176, с. 269].

Державна політика як феномен соціальної дійсності об'єктивується, передусім, у державі, правовій системі, державному управлінні. Право, опосередковуючи важливіші елементи державної політики, тим самим утворює її правову основу. Водночас не кожний правовий акт має політичний зміст: політизація права суперечить принципам демократичної правової держави. Політичні формули та принципи відображаються в чинному законодавстві, зокрема, у Конституції, а отже, опосередковано впливають і на державне управління, для якого визначальним є правовий фактор, що не тільки фіксує структуру форми, методи, стиль управління, а й позначається на формуванні життєвої позиції, світогляду людей. Хоча позитивне право зумовлене державною політикою, проте воно активно та цілеспрямовано впливає на політичні процеси й інститути, істотно впливаючи на процес прийняття політичних рішень. Правове опосередкування елементів державної політики забезпечує досягнення її мети й ідеалів.

Отже, діалектика відношення державної політики та державного управління припускає не тільки і не стільки їх безпосередній зв'язок. Опосередковувальною ланкою в їхньому взаємозв'язку є право, через нього державна політика в процесі державно-управлінської діяльності втілюється в реальність. Власне, за допомогою права і державного управління державна політика досягає своїх цілей. Верховенство права має бути основним принципом політичної та управлінської діяльності.

Важливим у відношенні політики – права – управління є моральний фактор, який стає для цих соціальних категорій головним принципом, а в правовому контексті підвищує силу його впливу на суспільні процеси. Утвердження пріоритету прав і свобод громадянина, коректність, стриманість, увічливість, неупередженість у ставленні до громадян – вияви сутності державної політики в напрямі демократизації відносин між владою і суспільством, зростання рівня громадської довіри до влади [176, с. 270]. Водночас процес взаємодії державної політики, права та державного управління не завжди протікає без суперечностей, джерелом яких є

розбіжності інтересів різних політичних і соціальних груп у суспільстві, неузгодженість дій елементів політичної системи, що призводить до уповільнення соціального розвитку чи кризових явищ у багатьох сферах суспільства, що спостерігається у процесі трансформації українського суспільства [176, с. 271]. Прикладом багатоаспектної взаємодії державної політики та державного управління є питання розмежування функцій політичного й адміністративного керівництва у сфері виконавчої влади. У широкому контексті це проблема співвідношення політики й управління (адміністрування). Складність цієї проблеми полягає в тому, щоб чітко визначити зміст політики й межі, які відділяють її від управління. Практична актуалізація зазначеної проблеми зумовлена заснуванням 2002 року з подальшим відновленням 2017 року в системі виконавчої влади України інституту державних секретарів [178, с. 60]. Концептуальною засадою запровадження інституту державних секретарів є усвідомлення необхідності розмежування у сфері виконавчої влади політики й управління з метою забезпечити, з одного боку, пріоритет політики, а з іншого – певну незалежність від політичної кон'юнктури і стабільність професійних кадрів управління. Уведення посад державних секретарів є дієвим засобом досягнення зазначеної мети [178, с. 61].

Таким чином, поняття «державна політика» знаходиться у відношенні перетину (часткового збігу) з поняттям «державне регулювання», оскільки вони мають елементи спільного обсягу, зокрема в аспекті розроблення (регулювання) стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства, проте різний зміст. Державна політика охоплює державне управління як у його вузькому, так і широкому значеннях, остання фактично відповідає ключовій стадії державної політики, а саме – реалізації.

Визначення нових завдань і зміна політичною курсу на шляху розбудови України як правової, демократичної та соціальної держави, оптимізація діяльності державно-правових інститутів у пошуку ефективної моделі регулювання життя вітчизняного суспільства зумовлюють важливість і необхідність сучасного теоретичного узагальнення та переосмислення накопичених у теорії держави та права поглядів щодо таких категорій, як функції сучасної держави та державна

політика. Актуальним це питання постає нині, коли українське суспільство перебуває в стані кардинального реформування всіх сфер життя й становлення нової європейської моделі Української держави [179, с. 21].

Питання співвідношення державної політики та функцій держави має не лише теоретичне, а й практичне значення, тому що створюються передумови аналізу держави не тільки з погляду її форми, внутрішньої будови та змісту, а й з позицій різнобічної діяльності. Це надає можливість із досить високою точністю визначити характер діяльності держави, правильність вибору пріоритетів, а також рівень її організованості й ефективності.

У загальній теорії держави та права питання функцій розглядають, переважно, через поняття основних напрямів, що загалом відображає стан і рівень наукових уявлень стосовно пізнання соціальної ролі, функціонального призначення явища, правового інституту, державної установи тощо. Категорія «функція» є однією із центральних категорій теоретичної науки, за допомогою якої висвітлюють питання сутності та соціального призначення явищ, спрямованість впливу [4, с. 175].

Функція не є власне юридичним чи політичним поняттям. Його було запозичено з інших наук. Термін «функція» походить від латинського слова «functio», означаючи «здійснення», «виконання». Категорія «функція» може бути застосована до будь-яких систем: соціальних, технічних, біологічних тощо. Саме тому в енциклопедичній літературі застосовують розширене тлумачення цього терміна. Це поняття ввів у науковий обіг Г.В. Лейбніц. Згодом інтерес до функцій як однієї з фундаментальних категорій посилювався паралельно з поширенням в інших галузях науки функціональних методів дослідження. Найповніше функціональний підхід був реалізований Е. Кассирером, який розробив теорію понять чи «функцій». У фізиці, математиці поняття функції виражає залежність однієї величини від іншої, у філософії – це зовнішнє виявлення якостей об'єкта в певній системі відносин. На сучасному етапі в традиційному філософському значенні «функція» – це відношення двох (груп) об'єктів, у якому зміна одного з них призводить до зміни іншого [180, с. 783]. У юридичній науці цей термін набуває іншого сенсу. Із цього

приводу А.Б. Венгеров слушно зауважує, що однією з властивостей юридичної мови є запозичення понять з інших сфер знань і наповнення їх специфічним змістом, причому часто таким, який майже втрачає зв'язок з початковим. Саме це спостерігаємо з визначенням поняття «функція», коли воно долучається до юридичного поняттєвого апарату [181, с. 178].

У юридичній (як загальнотеоретичній, так і галузевій) енциклопедичній літературі функції держави потлумачено як основні напрями або види діяльності держави, які виражають її суть і призначення, роль та місце в суспільстві. Функції держави мають об'єктивний характер, кожна держава здійснює, зазвичай, систему основних функцій. Критеріями їх класифікації є суб'єкти, об'єкти (сфери), способи, засоби й умови діяльності держави. Ефективність здійснення функцій державою залежить від різних внутрішніх, національних, і зовнішніх, міжнародних, чинників [182, с. 502]. Розмежовують проблематику статичної та динамічної держави. Статика сучасної держави характеризує державно організоване суспільство, соціальне призначення й устрій держави, її якісні характеристики як політичної, територіальної та структурної організації суспільства, форми держави. Динаміка сучасної держави – це показник того, як держава діє, змінюється, розвивається, виконує своє соціальне призначення. Тобто статичними властивостями сучасної держави є ознаки, сутність і форма держави, а до динамічних належать функції держави, їх предметний зміст, способи їх реалізації тощо.

На думку В.В. Волинця, функції держави як предмет дослідження юридичної науки – це динамічна характеристика держави, об'єктивно необхідні, юридично визначені, забезпечені правом і наповнені соціально значущим змістом основні напрями діяльності держави, у яких конкретизуються її цілі та завдання, відображаються її сутнісні характеристики [183, с. 454].

На переконання П.В. Онопенка, функції держави – це об'єктивно зумовлені її потребами й сутністю державної влади однорідні, стійкі напрями її діяльності із

задоволення цих потреб [184, с. 14]. У функціях держави відображається динаміка розвитку соціального життя. Функції сучасної держави характеризують її класову, національну та загальнолюдську сутність [184, с. 16]. Інакше інтерпретує поняття функцій держави О.О. Джураєва, стверджуючи, що це об'єктивно необхідні, основні, найзагальніші напрями її діяльності, призначені виконувати головні завдання в спеціальних формах за допомогою специфічних методів [185, с. 10]. Під впливом глобалізації та персоналізації відбувається зміна характеру та змісту державної діяльності. Держави дедалі частіше розв'язують глобальні проблеми – злочинності, зміни клімату, викидами вуглекислого газу, епідеміями, бідністю. Суспільство початку ХХІ ст. характеризується, з одного боку, стійким ускладненням економічних процесів, а з іншого – виразною фрагментарністю людського існування [185, с. 4].

Водночас М.Ф. Головченко констатує збереження етатистського тлумачення сутності функцій держави у вітчизняній юридичній науці, що не відповідає концепції сучасної держави, у якій основною соціальною цінністю визнано людину, її права та свободи, яка призначена забезпечити нормальне функціонування громадянського суспільства – організації вільних, самостійних, відповідальних людей. На підставі концепції демократичної, правової, соціальної держави вчений функціями сучасної держави пропонує вважати сукупність обов'язків держави та предметно-окреслену діяльність із забезпечення певної групи міжнародно визнаних і конституційно закріплених прав людини в межах сталого розвитку громадянського суспільства [186, с. 9].

На переконання О.М. Лощихіна, сучасний етап розвитку вітчизняного державознавства під впливом низки факторів характеризується визначеними змінами у використанні функціонального підходу до держави. Так, по-перше, значно розширено та поглиблено розуміння соціального призначення держави; по-друге, заперечено проголошуваний раніше жорсткий зв'язок між змінами класових характеристик держави і відповідно її функцій [187, с. 226].

Між функціями держави та конкретними заходами її органів щодо їх реалізації в певних умовах суспільного розвитку знаходиться надзвичайно важливий трансформаційно-адаптаційний механізм – державна політика щодо визначеного об'єкта управлінського впливу. І це логічно, адже реалізувати функцію держави можна лише чітко визначивши такий об'єкт, баланс суспільних інтересів стосовно мети управління, якісні та кількісні параметри в складі такого об'єкта, що їх бажано досягти в процесі здійснення впливу, систему заходів і засобів впливу, інтенсивність і порядок їх застосування, системно-структурні наслідки управлінської діяльності щодо суміжних об'єктів тощо. Саме тому досконалість спеціально створених правових механізмів реалізації державної політики з певних її напрямів є, по-перше, свідченням реального прагнення політичної еліти проводити таку політику та нести відповідальність за її наслідки, а не імітувати її, а по-друге, є запорукою ефективності державного впливу на суспільні відносини [188, с. 71].

З огляду на зазначене вище, є підстави стверджувати, що категорія «державна політика» є ширшою, тому що її зміст висвітлюється не лише через напрями діяльності держави (функції) та її інститутів, а й охоплює засоби, форми та процедури організації суспільного життя, узгодження різних інтересів, подолання конфліктів і криз, реалізацію спільного інтересу. Також її учасниками можуть бути і реально є, окрім держави, ще й окремі громадяни, громадські об'єднання, організації громадян, громадські рухи, суспільство загалом. Державна політика за своєю сутністю стосується політичної спільноти. Постійне зростання ролі державної політики приводить до того, що вона перетворюється на своєрідний центр, який об'єднує всі елементи соціальної системи та не обмежується тільки державою.

З іншого боку, державна політика – це не завжди дії, це також й утримання від певних дій. Адже не всі сфери суспільного життя потребують активного втручання з боку держави, також це може бути пов'язано з певним історичним періодом. Іноді від державної політики вимагають роботи над помилками, що виявляється через процедури моніторингу й оцінювання тієї чи тієї сфери суспільного життя.

Історичний досвід свідчить, що на функції держави впливають не стільки класові характеристики держави, скільки нові умови та проблеми життєдіяльності суспільства, існування цивілізації. У функціях держави виражається її сутність і призначення, а структура держави, тобто її внутрішня побудова, визначається, передусім, її призначенням і напрямом діяльності, яку вона здійснює. Отже, виконання суспільно корисної, соціально зумовленої діяльності втілюється у функціях держави. Форми та методи здійснення функцій можуть змінюватися, а основні напрями діяльності держави залишаються незмінними впродовж тривалого часу. Функції держави мають предметний, об'єктивний характер, оскільки вони виникають у суспільстві через об'єктивну необхідність на певному етапі його розвитку та мають високий ступінь стабільності.

Водночас державна політика є динамічнішою, ніж функції держави, і змінюється частіше. Це відбувається, коли на зміну державної влади приходять нові сили, що мають інший геополітичний вектор, що зумовлює зміни також в інших сферах внутрішньої та зовнішньої політики. Чимало політичних партій формують свої передвиборні програми, керуючись власним баченням способів реалізації державної політики. Крім того, державна політика передбачає курс дій, тобто не одне певне рішення, дію чи реакцію, а ретельно розроблений підхід або стратегію. Державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка.

Державну політику, зазвичай, розробляють у межах п'яти етапів: 1) ініціювання політики – визначення й аналіз суспільних проблем, формування цілей і пріоритетів державної політики. Виокремлюють два види суспільних проблем: ті, що знаходяться під контролем влади та які вона розв'язує, і ті, що виникають у суспільстві, однак поки що не охоплені політичною увагою; 2) формування політики – розроблення державної політики, що передбачає узгодження інтересів, цілей і засобів їх досягнення; 3) ухвалення політики – легітимізація та фінансування, закріплення розробленої політики в низці рішень і програм; 4) реалізація – здійснення та моніторинг державної політики, що

передбачає комплекс заходів з упровадження прийнятих рішень і програм; 5) оцінювання політики – перевірка її ефективності, якості, регулювання державної політики, унаслідок чого може відбутися коригування або й відмова від упровадженої політики [157, с. 24].

Функції держави багатопланові, вони формуються під час становлення та розвитку держави. Послідовність виникнення функцій залежить від черговості завдань, які постають перед суспільством у його історичному розвитку, і цілей, які воно формулює. Такі завдання та цілі залежать від реальних умов. У різні історичні періоди пріоритетного значення набувають різні завдання, цілі держави, а отже, і різні її функції. На одних етапах пріоритетною стає сфера економіки, тому в діяльності держави ключове місце посідає економічна функція, в інших – сфера політики, відповідно – посилена увага до реалізації функцій державної влади тощо. Функції держави безпосередньо пов'язані між собою і з тими суспільними відносинами, на які держава намагається активно впливати відповідно до власних потреб своєю політикою. Саме функції характеризують сутність державного впливу на суспільні відносини [179, с. 23].

Таким чином, правильне здійснення державної політики виражається через функції, у чому виявляється їх тісна взаємодія, водночас, поняття «державна політика» є ширшим за обсягом, ніж «функція держави». Видається недоречним охоплювати функціями держави поряд з основними напрямками й зміст цієї діяльності, оскільки це призведе до підміни, змішування понять. Зміст функцій держави, як і зміст державної політики, відображає, яких заходів уживає держава, її органи, які питання вони вирішують. На різних етапах розвитку суспільства й держави така діяльність зазнає змін. Зважаючи на ці факти, видається слушним, характеризуючи сучасну державу, ширше використовувати поняття «державна політика», оскільки поняття функцій держави втілює лише одну зі складових державної політики [179, с. 24].

Окрім того, у юридичній літературі поряд з поняттям «державна політика» досить часто оперують такими термінами, як «державна програма» або «державна цільова програма». Державною програмою є один з основних способів упровадження державних рішень у життя. Державна програма – це державно-правовий документ, спрямований на досягнення конкретної мети та розв’язання найважливіших для країни і суспільства проблем; комплекс пов’язаних завдань і заходів, спрямованих на вирішення пріоритетних питань розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, які здійснюють з використанням коштів державного бюджету й узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням [150, с. 65].

Державні програми формують, переважно, за структурою, що передбачає: опис соціальної (економічної, наукової, технічної, соціально-культурної тощо) проблеми, яка підлягає розв’язанню на загальнодержавному рівні; мету, цілі та завдання програми («дерево цілей»); засоби досягнення мети і цілей (організаційні, фінансові, інформаційні, технологічні тощо); послідовність застосування форм, методів реалізації програми; відповідальні особи або органи, що забезпечують виконання окремих етапів програми; опис результатів реалізації програми та їх оцінювання. Залежно від цілей програм їх структура може змінюватися. Державні програми визначають також механізм забезпечення їх виконання. Це комплекс організаційних, технічних, економічних, юридичних, соціально-психологічних та інших заходів залежно від змісту програми. Стрижневим елементом механізму є його юридичне забезпечення, яке охоплює механізм правового регулювання відносин (зокрема нормативні акти), що виникають під час реалізації державної програми [162, с. 101]. Водночас державна цільова програма – це законодавчо закріплений план дій органів державної влади, який передбачає здійснення управлінської діяльності, спрямованої на досягнення поставлених цілей державної політики в тій чи тій сфері суспільного життя. Статус, зміст і процес розроблення цільових програм визначені відповідними нормативно-правовими актами. У цьому

процесі беруть участь органи виконавчої та законодавчої влади, а також наукові установи й громадські організації [157, с. 24].

На думку І.І. Петренка, до принципів державних цільових програм, дотримання яких забезпечує їх успішність, належать: орієнтування програми на кінцевий результат, який формується у вигляді сукупності цілей і завдань; побудова програми за окремими блоками, пов'язаними із взаємозалежними видами діяльності, що становлять програмну структуру; сприйняття програми як цілісного об'єкта управління незалежно від відомчої належності елементів, що її утворюють; системний підхід до управління програмою на всіх етапах її реалізації; забезпечення програми як єдиного об'єкта управління необхідними кадровими, матеріальними, фінансовими й іншими ресурсами. Виокремлюють також різновиди державних цільових програм: а) за державним статусом: міждержавні, загальнонаціональні, регіональні, місцеві; б) за функціональною орієнтацією: соціальні, економічні, науково-технічні тощо; в) за строками реалізації: короткострокові, середньострокові, довгострокові.

Важливим є поєднання загальнонаціональних цільових програм із регіональними та місцевими, налагодження співпраці між центральними, місцевими органами управління й місцевим самоврядуванням. Це передбачає: визначення управлінських структур, що відповідають за зв'язок із регіональними; планування державної політики на регіональному рівні; формування управлінських структур на регіональному та місцевому рівнях; створення ефективної комунікації з регіонами. Будь-яка державна програма буде ефективнішою, якщо до її розроблення та реалізації долучаться громадські організації та рухи, а також приватні структури, які мають кваліфікований персонал і фінансові ресурси. Однак не слід ігнорувати загрозу використання державних засобів у вузькогрупових інтересах. Важливо враховувати, що етапи розроблення й упровадження державних цільових програм теж мають певні особливості й порядок реалізації – від виявлення проблеми до моніторингу та оцінювання результатів упровадження програми.

На жаль, в Україні ефективність низки державних програм є досить низькою через недостатнє їх фінансування, слабкий контроль, невмілу реалізацію, брак механізмів моніторингу, оцінювання та аналізу соціального ефекту від їх реалізації. Проте сутність державної політики полягає саме в тому, що остання є діяльністю органів державної влади для досягнення певних цілей і розв'язання суспільних проблем. Таким чином, державна, зокрема цільова, програма передбачає комплекс заходів (науково-дослідних, організаційно-господарських, соціально-економічних, виробничих тощо), пов'язаних із конкретними виконавцями та строками, за допомогою яких реалізується державна політика.

Держава тісно пов'язана з іншими складовими суспільства, і саме у відносинах із ними – особою, різними колективами, суспільством загалом – виявляє свої риси. Усі ці відносини реалізуються через державну службу як ланку в системі відносин «державна – орган державної влади – державний службовець – громадянин». Тому державна служба має важливе значення під час характеристики державної політики. Необхідність державної служби зумовлена існуванням держави з її діяльністю, політикою та функціями, а також потребою у формуванні персонального складу органів державної влади, нормативно-правовому врегулюванні державно-службових відносин державних службовців із зазначеними органами. Державна служба – це один з інститутів організації майже всіх сучасних суспільств незалежно від їх політичного устрою. Водночас характер державної служби безпосередньо залежить від характеру держави. Державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави й отримують заробітну плату за рахунок державних коштів. Інститут державної служби врегульований Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. [150, с. 66]. Державна служба є складним соціальним явищем. Вона охоплює низку аспектів, з-поміж яких економічний, політичний, правовий, соціальний, організаційний, кадровий. Усі вони відображають багатогранність державної

служби як сфери професійної діяльності державних службовців із забезпечення реалізації завдань і функцій держави [189, с. 9].

Державну службу в контексті загальнотеоретичного аналізу проблеми слід кваліфікувати як таку, що відображає суспільний розподіл праці, виникнення державного апарату, його функціонування та розвиток, а тому – серцевину державності як органу управління суспільством [190, с. 9]. Державна служба, з одного боку, є важливим інструментом формулювання та реалізації державної політики, а з іншого – об'єктом впливу такого різновиду останньої, як кадрова державна політика.

Право є унікальним і багатовимірним, складним і багатогранним, суспільно необхідним і багатозначним феноменом, у якому тісно переплітаються духовні, культурні й етичні засади, внутрішньодержавні та міжнародні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина та цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеали, інституційно-нормативні утворення й правові відносини [191, с. 67]. Теорія держави та права як юридична наука вивчає зміст як позитивного (юридичного), так і природного (загальносоціального) права. Позитивне право розглядають у двох значеннях – як об'єктивне та суб'єктивне право [120, с. 115]. З огляду на те, що в теорії держави та права саме об'єктивне право має виключно юридичний (регулятивно-охоронний) зміст, необхідно дослідити його співвідношення з державною політикою.

Актуальність осмислення взаємозв'язку та взаємодії державної політики й об'єктивного права може бути посилена міркуваннями Папи Бенедикта XVI із цього приводу, висловленими Понтифіком під час промови в Рейхстазі в м. Берлін 22 вересня 2011 р. На його переконання, політика має працювати задля справедливості та створювати умови для утвердження миру. Зазвичай політик шукає успіху, який уможливило б йому ефективнішу політичну діяльність. Однак успіх має бути підпорядкований критеріям справедливості, бажанням реалізувати закон і

розуміти закон. Успіх може бути також спокусою, а отже, стати причиною протистояння законові, знищення справедливості. «“Забери закон – тоді чим відрізнятиметься держава від великої банди?”», – запитував св. Августин. Ми, німці, з нашої історії знаємо, що ці слова – не лише порожнє залякування. Ми пережили період відокремлення влади від закону, коли влада йшла проти закону, розтоптала закон, коли держава була інструментом знищення закону – стала добре організованою бандою, яка погрожувала всьому світу скинути його у прірву. Служити законові й боротися з несправедливістю – й надалі фундаментальні обов’язки політика. У той історичний момент, коли людина отримала необмежену владу, це завдання стає нагальним. Людина у змозі знищити світ. Вона може маніпулювати сама собою. Може, скажімо так, створювати людей і позбавляти інших людей права бути людьми. Як зрозуміти, де тут добро? Як можна відрізнити добро від зла, справжній закон або закон, який тільки таким видається? Запитання Соломона залишається вирішальним запитанням, перед яким сьогодні постали і політичні діячі, і сама політика» [192, с. 7–8].

Взаємозв’язок будь-яких явищ, речей передбачає наявність між ними як спільних, так і відмінних рис, що здатні доповнювати ці явища, посилювати їх вплив на той чи той об’єкт, який, водночас, є елементом ширшої цілості, взаємодії, системи. Державна політика й об’єктивне право – явища, які так чи інакше мають підґрунтям реальні потреби й інтереси людей, суспільства, державних структур (представників цих структур). Політичні та юридичні норми можуть бути як істинними, так і хибними. Політика і закон – це засоби легітимації та виправдовування державної влади, її цілей, функцій тощо. Юридичний елемент має бути наявним уже на стадії формування державної політики, а не лише тоді, коли вона вже оформлюється в законодавчі акти. Відмінність між державною політикою й об’єктивним правом проглядається, зокрема, у площині їх динамічної дотичності до влади. Можна стверджувати, що політика – то влада в рухові, а об’єктивне право, законодавство – статика влади. Політика – засіб підкорення поведінки багатьох

єдиній волі; об'єктивне право, зокрема форми його зовнішнього вираження, – загальна міра оцінювання стану цього підкорення. Тому закон є мірою політичною. Державна політика – явище завжди публічне, а право може бути публічним, тобто захищати інтереси чогось загального, або приватним, тобто захищати інтереси окремого тощо.

Безумовно, взаємодія соціальних явищ, їх комбінація в реальній діяльності значно складніша, різноманітніша. У процесі взаємодії соціальні явища можуть сприяти або гальмувати утворення певної соціальної цілості як динамічної форми, засобу задоволення певних суспільних публічних і приватних потреб та інтересів. У цьому контексті політику, як і ідеологію, можна трактувати як певну провідну ланку, що опосередковує зв'язок права, передусім його юридичну форму – об'єктивне право як з матеріальними, так і владно-вольовими відносинами. Як «концентрований вияв економіки» та інших суспільних явищ, політика пронизує всі сфери життя державно організованого суспільства (водночас інші суспільні явища також пронизують політику). Перш ніж отримати загальне визнання у формі юридичних законів, економічно зумовлені об'єктивні потреби суспільного розвитку, що вимагають правового регулювання, мають пройти через волю держави, зазнати певного партійно-політичного осмислення. Усе юридичне має політичну сутність, а об'єктивне право є концентрованим вираженням політики, політичної волі певних соціальних сил при владі [46, с. 316].

Водночас законодавство, опосередковане державною політикою, ніби перетворює політичні інтереси, виражені в певних вимогах законодавців, представників тих чи тих партій, піддаючи їх певній трансформації крізь призму специфічно юридичних механізмів і забезпечує проведення політики (як певного компромісу інтересів між владними силами чи окремими партіями) у життя властивими тільки йому засобами. Законодавство знаходиться під впливом не лише державної політики, а й класово-соціальних і національних відносин. Зв'язок з останніми чітко проглядається в державах з багатонаціональною структурою.

Національні відносини тут неминуче позначаються на законодавстві. Залежно від характеру цих відносин юридичні норми, що регулюють їх, набувають або прогресивної, демократичної, або реакційної, антидемократичної спрямованості. Крайнім вираження останньої є законодавство в країнах із расистськими політичними режимами. Якщо державна політика й ідеологія в процесі державного управління йдуть попереду, то законодавство покликане забезпечувати чергову політичну кампанію. За сучасних умов демократичної трансформації українського суспільства, формування його соціальної, правової державності гостро постає проблема співвідношення державної ідеології, політики і права. Вони здатні не лише сприяти забезпеченню легітимації державної влади, а й претендувати на неї, гіперболізуючи можливості як права (правовий ідеалізм), так і влади, перетворюючи, завдяки зазіханням певних соціальних груп, владу права на право влади чи право свавілля. Відомо, що право, яке не забезпечене владою, – безсиле, а влада, не обмежена правом, – небезпечна [46, с. 317].

Об'єктивне право є основним інструментом, засобом реалізації державної політики. Воно відображає зміст політики держави на певному етапі її розвитку, закріплюючи у своїх нормах її основні положення та надаючи їм загальновизнаного значення. Таким чином, об'єктивне право – ефективний і гнучкий інструмент державної політики. Норми права мають відображати зміст державної політики, бути чітко структурованими й ефективними. Державна політика змінюється, а норми права мають удосконалюватися. Тому законодавець повинен виконувати одразу ж два завдання: перше – відображати зміни державної політики; друге – удосконалювати чинне законодавство [78, с. 286]. Формування та реалізація цілеспрямованої, соціально орієнтованої, стабільної, компетентної державної політики є однією з умов існування правової, соціальної, демократичної держави. Успішність державної політики залежить від сприйняття її широкими верствами суспільства як справедливої, адекватної суспільним потребам і відповідної універсальним цінностям права – ідеалам справедливості, свободи та рівності [179,

с. 23]. Причому правові форми діяльності в демократичній, правовій, соціальній державі мають відповідати вимогам ціннісно-правової раціональної організації та функціонування державних органів на правових засадах. За ігнорування ціннісного компонента у формально-правовій раціоналізації державних структур суспільство завжди розплачувалося високою соціальною ціною [193, с. 32].

Проблема співвідношення політики та права акумулює низку інших проблем. Зокрема, це стосується зв'язку між державою та правом. Виокремлюють два основні методологічні підходи до з'ясування цього зв'язку. Школа юридичного позитивізму трактує право як похідне від держави, отже, налаштовує на думку про пріоритет політики й навіть адміністрування над правом. Держава є головним інститутом політичної системи, і саме вона забезпечує не лише прийняття правових актів, а й дотримання норм законодавства завдяки державному примусу та наявності в її арсеналі особливих механізмів для виховання та переконання громадян. Це обумовлює залежність процесу становлення правової системи від розвитку «нижчих ступенів» суспільного життя. Розвиток економіки, еволюція соціальних відносин завдяки посередництву політичної системи, зокрема держави, впливають на становлення права. У структурі науки ці процеси відображаються й у посиленні ролі такої підгалузі, як соціологія права, у тісному взаємозв'язку правової та політичної наук [175, с. 13].

Ані позитивістська теорія, ані школа природного права не можуть пояснити діалектику політики і права на етапі масштабних трансформацій усіх сфер суспільного життя, на якому знаходиться більшість країн світу. Розвиток глобалізаційних процесів зумовив становлення міжнародного співтовариства як ключового суб'єкта правотворчості. Нерівномірність суспільного поступу різних країн і регіонів призводить до істотних суперечностей, зокрема конкуренції між різними системами права, які претендують на статус глобальних, між міжнародним правом і національними правовими системами, законом і правом, правотворчістю та праворозумінням, а також між правотворчістю і правореалізацією. Ці суперечності

об'єктивуються в суперечностях між різними суб'єктами міжнародної політики, між ними та національними державами, окремими національними політичними силами, а отже, шляхи розв'язання цих суперечностей лежать у сфері політичних відносин і поширення сучасних, серед яких й інформаційні, технологій [175, с. 28].

В умовах стрибкоподібних трансформацій суспільств в низці країн право спочатку постає як зовнішнє щодо держави, суспільства, національного законодавства явище. Вибір на користь тих чи тих принципів права має ідеологічний характер, а самі ці принципи є ідеологічними цінностями, а не конкретними нормами права. Діалектика взаємозв'язку політики, права та закону на першому етапі модернізації зумовлена суперечностями, по-перше, між ідеологічним вибором суспільства та неготовністю останнього до негайного впровадження правових норм, по-друге, між проголошеними правовими нормами та роллю закону як інструменту реалізації корпоративних інтересів політичних еліт. Розв'язання цих суперечностей є поліваріантним, його можуть здійснювати через: розпад суспільства як суб'єкта, зокрема правової та політичної систем; зміну ідеології розвитку цих систем; поступовий розвиток економічної, соціальної та інших сфер суспільного життя в напрямі посилення готовності суспільства до впровадження проголошених правових принципів (відбувається реінтеграція суспільства, виникають нові загальносуспільні інтереси й перетворення закону з інструменту політичної бюрократії на продукт діяльності суспільства) тощо. Вибір певного сценарію розв'язання суперечностей залежить від особливостей розвитку суспільства [175, с. 29].

Отже, співвідношення поняття «державна політика» з іншими поняттями теорії держави та права характеризує відношення, зв'язок і залежність державної політики з державною владою, державною діяльністю, державним регулюванням, державним управлінням, функціями держави, державними програмами, державною службою тощо. Для теорії держави та права поняття «державна політика» є в порівняно новим, не досить поширеним, однак воно має власний зміст та обсяг, що не перекриваються іншими поняттями загальнотеоретичного правознавства.

Висновки до розділу 2

На підставі проаналізованого вище можна дійти таких висновків:

1. Поняття «державна політика» є пізнавальним інструментом поглиблення людських знань про державну політику як складний, багатогранний соціальний феномен. Це форма мислення, що характеризується відображенням закономірних відношень і властивостей державної політики у вигляді міркувань про її загальні та специфічні ознаки. Державній політиці притаманні такі ознаки: а) є формою діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів; б) порівняно стабільна; в) формується та здійснюється за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур; г) має свідомо-вольовий характер; д) є цілеспрямованою, тобто зорієнтована на розроблення стратегічного (довгострокового) курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства і тактичного (оперативного) управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів. Таким чином, державну політику слід тлумачити як цілеспрямовану, порівняно стабільну, свідомо-вольову форму діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на розроблення стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства і тактичного управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів.

2. Класифікація державної політики як процес є необхідним та ефективним етапом наукової пізнавальної діяльності, під час якого за допомогою спеціальних способів і прийомів формулюють різноаспектну характеристику видів державної політики шляхом виявлення в них спільних і відмінних рис або шляхом поділу державної політики на групи. Під час вивчення державної політики класифікація є умовою, засобом здійснення глибшого теоретичного її аналізу. На цій підставі класифікацію видів державної політики варто розглядати як складову її загальнотеоретичної характеристики. Запропоновано класифікацію державної політики за такими критеріями: за територією здійснення (сферою державного

впливу) – внутрішня та зовнішня; за механізмом відносин між учасниками розроблення та реалізації державної політики – розподільна, перерозподільна, регулятивна, адміністративна, антикризова; за регіональним виміром – центральна, регіональна й муніципальна; за запланованим періодом – короткострокова, середньострокова та довгострокова; за часовим виявом або актуальністю – поточна і перспективна; за сферою життєдіяльності суспільства – економічна, соціальна, культурна та правова; за формами діяльності держави – інноваційна, антикорупційна тощо.

3. Теорія держави та права на сучасному етапі свого розвитку намагається розширити горизонт наукового пізнання державно-правових явищ, охопити науковою картиною державно-правового світу нові загальні державно-правові категорії, серед яких одне з важливих місць має посісти поняття «державна політика». У поняттєво-категоріальному апараті теорії держави та права його визначають шляхом співвідношення останнього з іншими поняттями загальнотеоретичної юридичної науки, характеризуючи зв'язок і залежність державної політики з державною владою, державною діяльністю, державним регулюванням, державним управлінням, функціями держави, державними програмами, державною службою, об'єктивним правом тощо. Деякі із цих категорій (державна влада, державна діяльність) є первинними, вихідними або родовими стосовно державної політики, інші – знаходяться у відношенні перетину, часткового збігу (державне регулювання), решта – охоплені обсягом поняття державної політики (державне управління, функції держави, державні програми) або передбачають складніші зв'язки (державна служба). Для сучасної теорії держави та права поняття «державна політика» є порівняно новим, таким, не досить поширеним, однак воно має власний зміст та обсяг, що не перекривають інші поняття загальнотеоретичного правознавства, і належить до такого схематичного поняттєвого ряду: державна влада – державна діяльність – державна політика – державне регулювання – державне управління – функції держави – державні програми – державна служба.

РОЗДІЛ 3

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1. Міжнародні та європейські стандарти формування та реалізації державної політики

Реалізації євроінтеграційного вектору державного розвитку охоплює соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки та гуманітарно-цивілізаційну взаємодію. Формування та реалізація державної політики в зазначених напрямках передбачають щонайменше три аспекти: правовий, економічний і політичний. Для України ці аспекти мають важливе значення. Правовий аспект – це зміцнення суверенітету та державності, економічний – досягнення загального добробуту народу, політичний – забезпечення стійкого, прогресивного розвитку українського суспільства [194].

Передумовою набуття країною членства в ЄС слід вважати масштабне впровадження міжнародних і європейських загальновизнаних засад до системи державної політики, сутністю яких є утвердження загальнодемократичних принципів та інститутів демократії в механізмі здійснення державної влади, подолання суспільних суперечностей не шляхом насильства або придушення, а шляхом досягнення громадського компромісу, створення умов для розвитку громадянського суспільства, утілення на міжнародній арені політики, що сприяє досягненню домовленостей з іншими державами, тощо [171, с. 33–35].

У контексті державної політики інтеграцію слід трактувати не тільки як партнерство та взаємовигідне співробітництво, а як процес, що не обмежується зовнішньополітичними аспектами, оскільки передбачає істотні внутрішні перетворення в державно-політичній сфері згідно з прийнятими міжнародним співтовариством правовими засадами, стандартами тощо [194].

Таким чином, ключовим аспектом інтеграції України до міжнародного

співтовариства можна вважати формування та реалізацію державної політики відповідно до міжнародних і європейських стандартів.

Сформулювати загальну конструкцію доктринального бачення міжнародних і європейських стандартів державної політики можливо, визначивши родове поняття «стандарт». Так, академічне визначення поняття «стандарт» (англ. standard – норма, зразок, модель, від франк. standhard – твердо стояти) означає документ, який приймають в установленому порядку шляхом консенсусу, що встановлює для загального та багаторазового застосування загальні принципи, правила або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимізації ступеня впорядкованості в певній галузі [165].

У законодавстві України поняття «стандарт» визначено як нормативний документ, що ґрунтується на консенсусі, прийнятий визнаним органом, який встановлює для загального й неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів і спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [196].

Міжнародні стандарти тлумачать як сукупність принципів і норм, що встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав і свобод людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так й у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини [173, с. 95–103].

Міжнародні та європейські стандарти також можна розглядати як загальні деонтологічні засади й норми, що можуть дозволяти, забороняти, зобов'язувати чи рекомендувати і призначені для гуманізації суспільних відносин, зміцнення законності та правопорядку в кожній державі світу [174].

Стандарти міжнародні та європейські – це міжнародно-правові принципи і норми, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права в тих чи тих сферах міждержавного співробітництва, зокрема в галузі охорони та захисту прав людини, охорони навколишнього середовища, місцевого самоврядування, попередження правопорушень тощо. Стандарти встановлюють

певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких повинні всі держави, що надали згоду на обов'язковість міжнародного договору [165].

На підставі цих визначень можна дійти висновку, що міжнародні та європейські стандарти формалізуються в джерелах міжнародного, європейського права (деклараціях, директивах, договорах, конвенціях, положеннях, пактах, регламентах, рішеннях, угодах тощо) на рівні принципів, норм, характеристик тощо. Стандарти виражають прагнення міжнародного співтовариства максимально скоординувати політику, засоби й методи діяльності суб'єктів міжнародного права.

Міжнародні та європейські стандарти мають такі ознаки: їх розробляють і приймають держави світу в межах міжнародних та європейських міждержавних організацій; вони регламентують міжнародне співробітництво держав загалом і визначених ними окремих суб'єктів (конкретних органів держави, місцевої влади, профспілкових організацій, громадських об'єднань, фізичних осіб тощо); містять спільно розроблені державами принципові підходи й міжнародно-легальні принципи становлення, формування та функціонування певних публічних і приватних інститутів на території конкретних держав; за своєю сутністю належать до міжнародних та європейських документів спеціального порядку; здійснюють вплив на загальносвітовий правовий розвиток, тому що не тільки стандартизують підходи держав до регламентації важливих соціальних проблем, а й сприяють розвитку їхнього національного законодавства [175].

Вимога відповідності державної політики України міжнародно-правовим і європейським стандартам встановлена ст. 18 Конституції України, згідно з якою зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів та безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права. У статті 9 Конституції України зазначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною законодавства України [200].

Поняття «міжнародний договір України» визначено як укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, що

регульований міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [177].

Як член Ради Європи Україна взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, а також здійснювати державну політику в напрямі створення внутрішньодержавних гарантій їх реалізації. Із цією метою Україна ратифікувала низку міжнародних документів, що встановлюють правила, настанови чи характеристики щодо діяльності суб'єктів державної політики та її результатів, зокрема у сфері: забезпечення прав і свобод людини, національної безпеки й оборони, соціальної та економічної політики, розвитку місцевого самоврядування, здійснення правосуддя, формування інститутів громадянського суспільства, екологічної та техногенної безпеки тощо.

Одним з найвагоміших міжнародних і європейських документів, що встановлює правила, настанови чи характеристики діяльності суб'єктів державної політики та її результатів, є Статут ООН (1945). У ньому задекларовано загальновизнані принципи й норми міжнародного права, тобто визначено принципи та норми поведінки держав й інших суб'єктів міжнародного права на світовій арені [105]. З огляду на ст. 104 Статуту, у якій зазначено, що ООН користується на території кожного зі своїх членів такою правосуб'єктністю, яка може виявитися необхідною для виконання її функцій і досягнення її цілей, значення положень Статуту ООН для формування та реалізації державної політики можна схарактеризувати через сформульовані в ньому цілі, а саме: підтримання міжнародного миру й безпеки шляхом забезпечення принципу справедливості, рівноправності та самовизначення народів, а також здійснення міжнародного співробітництва у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру, заохочуючи та розвиваючи повагу до прав і основних свобод людини незалежно від її раси, статі, мови, релігії тощо [105].

Важливим міжнародним документом, що має значення для світового правопорядку, є Загальна декларація прав людини (1948), у якій уперше на світовому рівні юридично закріплено природні права людини. Із цього моменту

почався принципово новий етап розвитку правових систем: ідея природних прав людини перейшла з рівня уможлядних філософських конструкцій на рівень забезпечених державою та світовою спільнотою юридичних норм [178]. З 1948 р. вона була і правомірно залишається найважливішою та всеохопною з-поміж усіх декларацій ООН, а також основним джерелом, яке спрямовує національні й міжнародні зусилля для заохочення і захисту прав людини й основних свобод. У ній визначено напрями діяльності в галузі прав людини, що є ідеологічною основою для демократичних держав світу [179].

У Зверненні Тегеранської конференції, прийнятому Міжнародною конференцією з прав людини (Іран, 1968), було зазначено, що: «Загальна декларація прав людини відображає спільну домовленість народів світу щодо невід'ємних і непорушних прав кожної людини та є зобов'язанням для членів міжнародного співтовариства» [179, с. 8]. Конференція підтвердила пріоритет принципів Загальної декларації прав людини та закликала народи й уряди: «віддати всі сили справі здійснення цих принципів, посилити свої зусилля з метою забезпечення всім людям життя, яке відповідало б вимогам свободи й гідності та сприяло б розквіту фізичних, розумових і духовних здібностей людини, її соціальному добробуту» [179, с. 8].

Відповідно до положень Загальної декларації прав людини, формування та реалізацію державної політики слід здійснювати з огляду на те, що воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля має виявлятися в періодичних і нефальсифікованих виборах, які слід провадити в умовах загального й рівного виборчого права шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування; людина має зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення гідного визнання й поважання прав, свобод і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві [179].

Таким чином, зазначене дає підстави стверджувати, що в Загальній декларації прав людини закріплено міжнародні стандарти прав та основоположних свобод людини, що є найбільш необхідними та бажаними для суспільства і визначальними під час формування й реалізації державної політики.

Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) та Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966) у сукупності утворюють Міжнародний білль про права людини. Забезпечення, захист і реалізація прав та свобод людини є важливим чинником подальшого мирного, демократичного розвитку людства, забезпечення співіснування різних ідеологій, релігій, світоглядних концепцій на місцевому, національному, регіональному й універсальному рівнях, а також чинником розбудови громадянського суспільства, утвердження верховенства права [180].

У преамбулах до кожного пакту визнано, що згідно із Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особистості, яка користується громадянською і політичною свободою та свободою від страху й нестатків, може бути втіленим у життя тільки в разі, якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, як і своїми громадянськими і політичними правами [179].

Україна також надала згоду на обов'язковість низки інших міжнародних документів, що прийняті в межах ООН та інших міжнародних співтовариств. Систематизацію цих документів здійснено за хронологічним критерієм їх прийняття. Так, до цих міжнародних документів належать: Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (1950), мета якої – забезпечити загальне й ефективне визнання та додержання проголошених у ній прав, розвиток прав людини, основоположних свобод, визначаючи обов'язок держав, що ратифікували цю Конвенцію, провадити дієву демократичну політику, підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі, виявляти рішучість у забезпеченні верховенства права та колективного гарантування прав, проголошених у Загальній декларації прав людини [181].

Мінімальні стандартні правила поведінки із в'язнями (1955) визначають напрями державної політики на підставі правил, зазначених у цій Конвенції, зокрема недопущення упередженого прийняття рішень, дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших переконань,

національного або соціального походження, майнового стану, сімейного становища або соціального стану; забезпечення поваги до честі й гідності в'язнів тощо [182]. Договір про створення Європейської Спільноти (1957) закріплює положення, що стосуються заборони між державами-членами мита та кількісних обмежень на імпорт й експорт товарів і на всі заходи еквівалентної дії, а також запровадження державами-членами та державами, що бажають набути членства, економічної політики на підґрунті внутрішнього ринку, визначення спільної мети, близької координації економічних політик держав-членів, що їх належить провадити згідно з принципами економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією, зокрема стабільність цін, міцні національні фінансові системи та валютні умови, стабільний баланс платежів [183].

Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики (1962) засвідчує необхідність формування та реалізацію державної політики, що, передусім, має спрямовуватися на досягнення добробуту й розвитку населення, а також заохочення його прагнення до соціального прогресу. Ефективність політики визначають її фактичним впливом на добробут населення [184].

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965) закликає до здійснення державної політики, що осуджує расову дискримінацію та зобов'язує невідкладно всіма можливими способами ліквідовувати всі форми расової дискримінації, сприяти взаєморозумінню між усіма расами; зобов'язує держав-учасниць не чинити щодо осіб, груп або установ будь-яких актів чи дій, пов'язаних із расовою дискримінацією, і гарантувати, що всі державні органи й державні установи, як національні, так і місцеві, діятимуть відповідно до цього зобов'язання; не заохочувати, не захищати та не підтримувати расову дискримінацію, здійснювану будь-якими особами чи організаціями; ужити ефективних заходів для перегляду політики уряду в національному і місцевому масштабах, а також для виправлення, скасування або анулювання будь-яких законів і постанов, що ведуть до виникнення або увічнення расової дискримінації скрізь, де вона є [185].

Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної

спадщини (1972) закріплює такі стандарти державної політики: держави – сторони цієї Конвенції, щоб забезпечити якомога ефективнішу охорону і збереження та якомога активнішу популяризацію культурної і природної спадщини, розміщеної на її території, прагнуть в умовах, властивих кожній країні, проводити загальну політику, спрямовану на надання культурній і природній спадщині певних функцій у громадському житті та на включення охорони цієї спадщини до програм загального планування; створювати, якщо вони ще не створені, на своїй території одну чи кілька служб з охорони, збереження й популяризації культурної та природної спадщини, які мають у своєму розпорядженні відповідний персонал і засоби, що дають змогу виконувати покладені на них завдання; розвивати наукові й технічні опрацювання та дослідження, удосконалювати методи роботи, які дають змогу державі усувати небезпеку, що загрожує її культурній і природній спадщині; уживати відповідних правових, адміністративних, фінансових заходів щодо виявлення, охорони, збереження, популяризації й відновлення цієї спадщини тощо [186].

Декларація Ради Європи про поліцію (1979) у правовому порядку підтвердила та закріпила статус й етичні принципи роботи поліції. Передбачені європейськими стандартами правоохоронної діяльності функції поліцейського охоплюють, насамперед, виконання їхніх обов'язків щодо захисту співгромадян і суспільства від насилля, грабежу, інших суспільно небезпечних діянь, як це встановлено законом. Прийшовши на службу, поліцейський повинен пройти в повному обсязі загальну та службову підготовку, а також отримати відповідний інструктаж із соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини, зокрема – Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [187].

Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979) констатує, що норми не можуть мати практичного значення доти, доки їх зміст і значення не стануть частиною кредо кожної посадової особи з підтримання порядку, що досягається відповідним навчанням і підготовкою персоналу. Під час виконання своїх обов'язків посадові особи для підтримання правопорядку мають зберігати міжнародні норми в галузі прав людини, захищати людську гідність, що національні

законодавства повинні закріплювати відповідними положеннями [188].

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) визначає засади державної політики та зобов'язує держав-учасниць включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше законодавство, забезпечити за допомогою закону практичне здійснення цього принципу; уживати відповідних законодавчих та інших заходів, зокрема санкції, там, де це необхідно, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок; установити юридичний захист прав жінок на рівних засадах із чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів й інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації; утримуватися від учинення будь-яких дискримінаційних актів або дій щодо жінок і гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання; уживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок з боку будь-якої особи, організації або підприємства [189].

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або органами влади (1980) закріплює за місцевим самоврядуванням і регіональними органами влади право на співпрацю поза національними кордонами в межах їхніх внутрішньодержавних повноважень з питань створення уповноважених суб'єктів транскордонного співробітництва між громадами, регіонального, міського та сільського розвитку, охорони довкілля, поліпшення діяльності підприємств громадського користування та комунального обслуговування, а також взаємної допомоги в надзвичайних ситуаціях, а держави – члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, зобов'язуються підтримувати й заохочувати транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, які знаходяться під її юрисдикцією, і територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією інших договірних сторін [190].

Конвенція ООН про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (1981) містить вимоги, яких слід дотримуватися під час автоматизованої обробки персональних даних, зокрема: персональні дані слід отримувати й опрацьовувати сумлінно та законно; зберігати для визначених і

законних цілей та не використовувати в спосіб, не сумісний із цими цілями; бути адекватними, відповідними та ненадмірними стосовно цілей, для яких вони зберігаються; бути точними й у разі необхідності оновлюватися; зберігати у формі, яка дозволяє ідентифікацію суб'єктів даних не довше, ніж це необхідно для мети, для якої такі дані зберігаються [191]. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984) закріплює обов'язок, щодо якого кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань і недопущення видів поводження та покарання, що принижують гідність людини на будь-якій території під її юрисдикцією [216].

Європейська хартія місцевого самоврядування (1985) містить європейські стандарти формування та реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування, що зводяться до забезпечення органів місцевого самоврядування відповідними адміністративними інститутами і ресурсами для виконання своїх завдань; можливість органів місцевого самоврядування самостійно визначати власні внутрішні адміністративні структури відповідно до місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління без шкоди для загальніших законодавчих положень; умови служби найманих працівників органів місцевого самоврядування, за яких вони повинні мати можливість самостійно здійснювати добір висококваліфікованого персоналу з огляду на особисті якості й компетентності, вільно виконувати свої функції, а також передбачати відповідне фінансове відшкодування витрат, що виникають під час такої діяльності, відшкодування втрачених доходів або винагороди за виконану роботу й відповідний захист соціального забезпечення; головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначають конституція або закон; органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції та вирішення якого не доручено жодному іншому органу; повноваження, якими наділяють органи місцевого самоврядування, зазвичай, мають бути повними й виключними [217].

Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Наради з безпеки

і співробітництва в Європі (1989) закріплює принципи державної політики у сфері безпеки та співробітництва європейських держав. Такими принципами є суверенна рівність, повага прав, властивих суверенітету; незастосування сили або загрози силою; непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; мирне врегулювання спорів; невтручання у внутрішні справи; повага прав людини й основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; рівноправність і право народів розпоряджатися власною долею; співробітництво між державами; сумлінне виконання зобов'язань за міжнародним правом [218].

Конвенція ООН про права дітей (1989) містить засади державної політики, що зобов'язують держав-учасниць забезпечувати дитині такий захист і піклування, що необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають усіх відповідних законодавчих й адміністративних заходів; першочергово приділяти увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини незалежно від того, хто здійснює політику в цій сфері (державні чи приватні установи, що здійснюють соціальне забезпечення); відповідності діяльності установ, служб і органів, що забезпечують піклування про дітей або їх захист, нормам, установленим компетентними органами, зокрема в галузі безпеки й охорони здоров'я [219].

Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку прийнято під час VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками 1990 року. У цьому міжнародному документі закріплено завдання та рекомендації щодо формування і реалізації політики держав-учасниць, що стосуються: актуалізації необхідності врахування етичного питання під час встановлення норм, що визначають умови, підстави й порядок застосування посадовими особами з підтримання правопорядку сили, вогнепальної зброї та боєприпасів проти людей [220].

Паризька хартія для нової Європи (1990) містить положення, у яких обґрунтовано необхідність створення нової епохи світової демократії та єдності в Європі шляхом незмінної відданості демократії, що ґрунтується на правах людини й основоположних свободах; процвітання через економічну свободу і соціальну

справедливість та однакову безпеку для всіх країн. У Паризькій хартії закріплено загальні принципи формування і реалізації політики держав, у яких вона стала частиною національного законодавства. Такими принципами є права людини й основні свободи, що з народження належать усім людям, вони невід'ємні та гарантовані законом, їх захист і сприяння їм – головний обов'язок державних органів, повага їх – істотна гарантія проти надмірної влади держави, їх дотримання і повне здійснення – основа свободи, справедливості й миру; повага до людської особистості та верховенства закону, оскільки ніхто не може перебувати над законом; забезпечення кожної людини можливістю мати доступ до ефективних засобів правового захисту, національного або міжнародного, за умови будь-якого порушення її прав; захист етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин, а також забезпечення осіб, що належать до них, правом вільно висловлювати, зберігати і розвивати цю самобутність без будь-якої дискримінації та в умовах повної рівності перед законом; захист і розвиток культурної, духовної спадщини в усій її різноманітності; економічна свобода, соціальна справедливість і відповідальне ставлення до навколишнього середовища; зміцнення безпеки особи як необхідної умови розвитку демократії [221].

Договір «Про Європейський Союз» (1992) закріплює цінності, на яких заснований ЄС, зокрема повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, принципи правової держави, дотримання прав людини, серед яких права осіб, що належать до меншин. Зазначені цінності є спільними для формування та реалізації політики держав-членів у межах суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю [222].

Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995) містить положення, що засвідчують необхідність формування та реалізації державної політики в напрямі забезпечення захисту національних меншин і прав та свобод осіб, які входять до цих меншин, як невід'ємної частини міжнародного захисту прав людини. Положення цієї Рамкової конвенції застосовують сумлінно, в дусі взаєморозуміння, терпимості та згідно з принципами добросусідства, дружніх відносин і співробітництва між державами [223]. Європейська соціальна

хартія (1996) визначає стандарти державної політики стосовно досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися права та принципи, що в ній закріплені. Також ідеться про те, що уряди, які підписали цю хартію, повинні формувати та реалізовувати політику, що сприяє економічному і соціальному прогресу всіх учасників міжнародного документа, зокрема шляхом збереження й подальшого здійснення прав людини та основних свобод, що закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколах до неї [224].

Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (1997) окреслює напрями державної політики у сфері освіти, закріплюючи право на освіту як одне з прав людини й те, що вища освіта, яка відіграє визначальну роль у здобуванні й поглибленні знань, є багатим культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства загалом, вона має бути спрямована на утвердження миру, взаєморозуміння й терпимості, формування взаємної довіри між народами та країнами. Державна політика в цій сфері повинна сприяти всім мешканцям регіону користуватися цим багатим розмаїттям шляхом полегшення громадянам кожної з держав і студентам закладів освіти кожної зі сторін доступу до освітніх ресурсів інших сторін, зокрема шляхом сприяння їхнім зусиллям, спрямованим на продовження освіти чи на закінчення певного періоду навчання у вищих закладах освіти на території інших сторін, сприяння академічній мобільності між сторонами, надаючи важливого значення принципу самостійності закладів освіти [225]. Декларація тисячоліття ООН (2000) закріплює та описує фундаментальні цінності XXI ст., що для країн – учасниць цього міжнародного документа є визначальними під час формування та реалізації державної політики в усіх сферах суспільного життя. Такими цінностями є свобода, рівність, солідарність, соціальна справедливість, терпимість, повага до природи, спільний обов'язок [226].

Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2000) містить положення, що визначають напрями державної політики, а саме: сприяння стабільному миру, розв'язанню конфліктів, активізації участі жінок у миротворчих процесах, забезпеченню захисту жінок і дівчат, які постраждали внаслідок конфлікту, а також запобіганню та протидії гендерно зумовленому насильству [227].

Хартія основних прав ЄС (2000) в узагальненому вигляді визначає цінності (права, свободи та принципи), необхідні для досягнення загального добробуту, мирного співжиття людей у сучасному демократичному суспільстві. Такими цінностями є повага та захист людської гідності, право на життя, право на свободу й особисту недоторканність, свобода від рабства і підневільного становища, повага приватного й сімейного життя, захист відомостей особистого характеру, право на вступ до шлюбу і право на створення сім'ї, свобода думки, совісті та релігії, свобода вираження власної думки, свобода інформації, свобода зібрань та асоціацій, свобода художньої творчості, науково-дослідної діяльності, право на освіту, свобода професійної діяльності та право на працю, свобода підприємництва, право власності, право на притулок, рівність у правах недопущення дискримінації, право на належне врядування, право на доступ до документації, право на подачу петиції, свобода пересування та проживання, право на ефективний засіб правового захисту і доступ до неупередженого суду, презумпція невинуватості та право на захист тощо [228].

Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО (2003) містить стандарти формування та реалізації державної політики, основними з-поміж яких є: забезпечення охорони нематеріальної культурної спадщини; поваги до нематеріальної культурної спадщини відповідних спільнот, груп та окремих осіб; підвищення рівня знань на місцевому, національному й міжнародному рівнях про важливість нематеріальної культурної спадщини та забезпечення її взаємного визнання; здійснення міжнародного співробітництва, надання допомоги [110].

Паризька угода (2015) об'єднує міжнародні стандарти щодо формування та реалізації державної політики, спрямованої на зміцнення глобального реагування на загрозу зміни клімату в контексті сталого розвитку та зусиль з викорінення бідності, а саме шляхом: утримання зростання глобальної середньої температури значно нижче за 2 °C понад доіндустріальні рівні та докладання зусиль з метою обмеження зростання температури до 1,5 °C понад доіндустріальні рівні, оскільки це суттєво знизить ризики та наслідки зміни клімату; підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, а також сприяння опірності до зміни

клімату та низьковуглецевому розвитку так, щоб не ставити під загрозу виробництво продовольства; забезпечення узгодженості фінансових потоків із напрямом низьковуглецевого й опірною до зміни клімату розвитку тощо [229].

Отже, зміст міжнародних документів свідчить, що міжнародні та європейські стандарти формування і реалізації державної політики не мають загального уніфікованого вигляду. Це принципи, правила, еталони, характеристики, що закріплені в міжнародних документах (конвенціях, деклараціях, резолюціях тощо) та прийняті як на універсальному рівні – ООН, так і на регіональному – Рада Європи.

Виокремлення цих стандартів державної політики дає можливість дійти висновку, що вони формувалися, ґрунтуючись на правовому досвіді народів, націй, їх національній правосвідомості, менталітеті, світогляді, юридичній практиці тощо. Існування світового правового простору як єдиного масштабу реалізації загальної мети – регулювання (упорядкування) суспільних відносин є як потребою, так і всесвітнім благом для людського соціуму, ґрунтується на різних політичних, правових, економічних, культурних, моральних і релігійних цінностях [230]. Синтез цінностей, ідей, поглядів, традицій, підходів сприяє утворенню універсальних регуляторів суспільних відносин, навколо яких об'єднуються держави [231].

Міжнародні та європейські стандарти державної політики спрямовані, передусім, на забезпечення державами-учасницями основоположних прав і свобод людини, що закріплені в міжнародних договорах та інших міжнародних документах і зумовлюють здійснення дієвих заходів щодо впорядкування національного законодавства, усуваючи протиріччя з нормами міжнародного права шляхом скасування або зміни неефективних норм і створення нових формально визначених правил поведінки; забезпечення стабільного й ефективного функціонування органів держави, що здійснюють охорону, захист прав і свобод людини тощо. Реалізація міжнародних стандартів стосовно державної політики конкретної країни передбачає такі форми: правотворчу, правозастосовну, правоохоронну, організаційну і виховну.

Зміст правотворчої форми полягає в діяльності вповноважених державних органів зі створення або зміни чи скасування норм права, що закріплюють,

розширюють, гарантують права і свободи людини. Правозастосовна форма полягає у винесенні компетентними органами індивідуально-конкретних рішень у вигляді правозастосовних актів, спрямованих на забезпечення реалізації закріплених у нормах права суб'єктивних юридичних прав і свобод людини.

Правоохоронна форма зорієнтована на охорону та захист прав і свобод людини, а також створення найсприятливіших умов для їх реалізації шляхом запобігання вчиненню правопорушень, їх розслідування та притягнення винних до юридичної відповідальності. Організаційна форма спрямована на забезпечення ефективного виконання правозастосовних актів у сфері суб'єктивних прав і свобод людини.

Виховна форма полягає в розширенні правового світогляду людини та посиленні переконаності в необхідності не порушувати права і свободи людини.

Попри наявність значної кількості міжнародних документів, загальна їх мета простежується в кожному з них, зокрема: забезпечення дотримання невід'ємних прав людини й основоположних свобод, дії принципу верховенства права, підзвітності державної влади суспільству, участі громадськості у формування та реалізації державної політики, належного врядування, безпеки особи тощо. Мета кожного міжнародного документа вказує на зміст і обсяг міжнародних та європейських стандартів формування і реалізації державної політики.

Отже, міжнародними та європейськими стандартами державної політики запропоновано вважати основоположні, визначальні засади (принципи, правила, еталони) формування та реалізації політики держав щодо утвердження й забезпечення національними правовими засобами загальновизнаних цінностей, закріплених у міжнародних документах універсального та регіонального рівнів.

3.2. Нормативно-правові засади державної політики України

Наявність міжнародних і європейських стандартів формування та реалізації державної політики, а також надання державами добровільної згоди на їх обов'язковість неодмінно приводить до впровадження цих стандартів у національне законодавство, завдяки чому закріплюють найбажаніші для особи та суспільства цінності, що стають джерелом державної політики.

Проте важливим є також усвідомлення суспільством та істеблішментом безперспективності політики зволікання щодо розроблення і провадження стратегічних рішень, що мають визначити довгострокову державну політику, яка має окреслити цілі та завдання, визначити напрям розвитку держави [157].

Проблематика формування та реалізації державної політики в Україні актуалізується з огляду на здійснення в країні адміністративної реформи, реформи місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а також інших невідкладних заходів, які пов'язані з розбудовою демократичної та правової державності [53].

На нашу думку, ці зміни матимуть успіх за умови, якщо вони відбуватимуться в правовому руслі з дотриманням принципу верховенства права, використанням не силових, а виключно легітимних, легальних методів і засобів. Тобто формування та реалізація державної політики має нормативно-правове регулювання, що можна визначити як комплекс цілей, заходів, завдань, програм, установок, основною метою яких є побудова громадянського суспільства та правової держави, що реалізується у сфері дії права і за допомогою права.

Таким чином, розроблення єдиної загальнонаціональної політики держави шляхом установлення загальних, концептуальних засад (прав, свобод, пріоритетів) діяльності державних організацій і напрямів проведення демократичних реформ є базою для дієвих заходів.

Розбудова правової держави передбачає закріплення в нормативно-правових актах пріоритетних напрямів розвитку країни та справедливих засобів досягнення поставленої мети. Так, після прийняття Конституції України 1996 р. діяльність державних органів набула принципово нового змісту та спрямованості [200], а

український народ отримав формально визначені загальні засади й основні напрями формування і реалізації державної політики в різних сферах суспільних відносин.

Тому Конституція для держави, що обрала демократичний, прогресивний шлях, перетворюється на один з визначальних чинників суспільного та державно-правового розвитку, є джерелом державної політики. Основний Закон постає не лише як один із можливих чинників впливу на державну політику, а саме як її фундамент і вирішальний фактор, без якого нівелюються демократичні основи [232].

Процес формування та реалізації державної політики передбачає висвітлення її зв'язку з базовими принципами організації, функціонування та цілевизначення державної влади, закріпленими в кожній конкретній країні на рівні її Основного Закону. Такий діалектичний зв'язок між Конституцією України та державною політикою В.М. Селіванов пояснює тим, що державна політика має визначати роль і завдання державної влади в життєво важливих сферах суспільства, а також стратегічні цілі законодавчих, управлінських, адміністративних заходів щодо збереження цілісності суспільства та його спрямування шляхом соціального прогресу, не порушуючи закріплені на рівні Основного Закону принципи організації суспільного ладу [46, с. 313–314]. Конституція України закріплює основоположні принципи формування та реалізації державної політики задля виконання легітимної волі народу. Слід проаналізувати зазначені конституційні принципи.

Принцип народного суверенітету полягає у визначенні способу й основ організації державної влади, а також надає можливість виокремити пріоритетні напрями державної політики. Цей принцип передбачено в ст. 5 Конституції України, у якій встановлено, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування [200]. Положення «носієм суверенітету... є народ» закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною і невідчужуваною, тобто органи державної влади й органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу [233].

Принцип пріоритету людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки, прав і свобод у діяльності органів державної влади впливає зі змісту ст. 3 Конституції України та є основою для всіх конституційних норм, а також юридичною основою для побудови держави, де основоположні права і свободи людини визначають зміст і спрямованість державної політики. Визнання людини соціальною цінністю означає, що людина є цінністю не тільки сама для себе, а й для всього суспільства. Решта соціальних цінностей мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [234].

Визначивши життя і здоров'я, недоторканність та безпеку людини як найвищу соціальну цінність, Конституція в такий спосіб ієрархізує потреби людини, а тим самим – і її права та свободи, які цими потребами зумовлені та мають забезпечувати задоволення останніх [234].

Принцип утвердження та забезпечення прав і свобод людини закріплений у ст. 3 Конституції України, змістом якого є проголошення завдання, до виконання якого повинні прагнути всі державні органи (посадові особи), щоб шляхом просвіти сприяти поважанню прав і свобод людини, а шляхом національних та міжнародних прогресивних заходів загального й ефективного визнання сприяти їх забезпеченню та здійсненню як серед народів держав – членів ООН, так і серед народів, території яких знаходяться під юрисдикцією конкретної держави [106]. Утвердження прав і свобод людини передбачає їх визнання державою шляхом проголошення в деклараціях, заявах, закріплення в Конституції, інших законах, а також шляхом офіційного надання обов'язковості відповідним міжнародним документам тощо. Забезпечення прав і свобод людини передбачає надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості умовам, необхідним для того, щоб кожна людина могла скористатися особистими правами і свободами [235, с. 177].

Гарантування прав і свобод людини та громадянина лежить у площині правового регулювання, правозастосовної та правозахисної діяльності у відповідній сфері суспільних відносин. Низький рівень гарантування в Україні прав і свобод людини та громадянина спричинений низкою факторів, серед яких: незавершеність формування національної ідеї та державної правової політики України, спрямованої

на утвердження й забезпечення прав і свобод людини; декларативний характер значної частини закріплених у Конституції України прав і свобод, передусім у соціально-економічній сфері; перманентне відтермінування проведення конституційної, виборчої, парламентської, адміністративно-правової, судово-правової та муніципальної реформ, спрямованих на вдосконалення юридичних механізмів забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, визначених в Основному Законі; обмеженість, а іноді й брак дієвих законодавчих механізмів реалізації прав та свобод людини і громадянина; недостатнє інформаційне забезпечення проблем реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні, що стало можливим унаслідок ігнорування значного правозахисного потенціалу засобів масової інформації (ЗМІ) [236].

Принцип демократизму передбачає, що в демократичному суспільстві народ здійснює свою владу як безпосередньо (шляхом участі в референдумах, виборах, громадянських акціях тощо), так й опосередковано (через депутатів усіх рівнів, державних службовців). Значущість цього принципу пов'язана з тим, що постійним є взаємовплив суспільства і державної політики як передумови формування демократичної системи управління, яка має ґрунтуватися на демократичних засадах її здійснення в інтересах усіх або переважної більшості громадян [28, с. 97]. На нашу думку, баланс державних інтересів та інтересів більшості народу, з перевагою в бік останнього як єдиного джерела влади, є необхідною умовою юридичної рівності учасників політичних відносин. Узгодженості інтересів усіх суб'єктів політики досягають шляхом проведення комплексної політики (громадське обговорення, громадський контроль, громадська експертиза тощо), спрямованої на розв'язання конкретних суспільних проблем, узгодження або вирішення суперечностей, конфліктів тощо.

Принцип державного суверенітету закріплено в ст. 1, 2 Конституції України, він означає, що держава самостійно формує свою зовнішню та внутрішню політику; має рівні права й обов'язки, порівняно з іншими суверенними державами; будь-яке протизаконне втручання інших суб'єктів політичної системи в діяльність держави заборонене; державна влада має право вирішувати будь-які справи, що становлять

суспільний інтерес; державна влада є цілісною, єдиною, розподілені лише повноваження між гілками влади, державними органами й органами місцевого самоврядування для ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина. У процесі формування та реалізації державної політики зміст принципу державного суверенітету полягає в незалежності державної влади в зовнішніх відносинах та її верховенстві стосовно будь-якої іншої влади в державі, що може бути обмежена лише конституційними правами та свободами.

Принцип відповідності державної політики нормам міжнародного права та положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 9, 18 Конституції України) передбачає, що загальне визнання державами міжнародних стандартів державної політики автоматично зобов'язує державу-учасницю формувати та реалізовувати державну політику відповідно до міжнародних стандартів і з метою їх гарантування. Тобто держава визнає прогресивний характер міжнародного права і як рівноправний член світової спільноти зобов'язується сумлінно виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Принцип поділу влади (ст. 6 Конституції України) регламентує єдність системи державної влади, а з метою недопущення узурпації влади державними органами, її здійснення відбувається на підставі функціонального поділу на законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, носіями якої є самостійні органи держави – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та суди України [200]. Відповідно до цього принципу відбувається поділ повноважень державних органів щодо формування та реалізації державної влади, спори щодо розподілу повноважень має вирішувати Конституційний Суд України [200]. Конституційний принцип поділу влади передбачає формування та реалізацію державної політики всіма гілками державної влади лише в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Принцип верховенства права закріплено в ст. 8 Конституції України, у якій зазначено, що в нашій державі визнано і діє принцип верховенства права. У теорії

конституційного права зміст цього принципу висвітлюють з позиції трьох його складових, а саме: в Україні визнано принцип верховенства права; в Україні діє принцип верховенства права; через сутність поняття «верховенство права» [234]. Перша складова містить імператив визнання цього принципу на рівні держави. В Україні принцип верховенства права визнано шляхом приєднання її до Статуту Ради Європи, ратифікації Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод і шляхом унормування цього принципу в тексті Конституції України, низці інших законів [234]. Друга складова принципу верховенства права засвідчує його ефективність, практичну значущість і необхідність існування в державі комплексу національних інститутів, механізмів та процедур, необхідних для захисту особи від свавільної влади держави [234]. Третя складова зазначеного принципу відображає зміст поняття «верховенство права». Найпродуктивнішим, вважає Т.Р. Аллан, є тлумачення його як певної суми щільно переплечених між собою принципів, що разом творять ядро доктрини конституціоналізму, а відтак, є необхідним для будь-якого демократичного суспільного устрою [237, с. 10].

Підтвердженням позиції зазначеного вченого є доктринальне тлумачення цього поняття в контексті Конституції України 1996 р., висновку Венеціанської комісії, де зазначено, що в її тексті «добре втілено принципи верховенства права» [238]. Принцип верховенства права визначає вимоги щодо наявності в політичній і юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, які в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують теоретичне й інституційне підґрунтя дієвого захисту прав людини і основоположних свобод [234].

Принцип цінності нації висвітлено в положеннях, закріплених у ст. 11, 12 Конституції України: «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України»; «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [200]. Цінність нації полягає в тому, що вона є найвищою формою суспільної єдності та первинною в

державотворчому процесі, прагне розвивати державу в дусі національному, патріотичному та захищати інтереси суспільства, спираючись на національне почуття й гуманні засоби такого розвитку.

Принцип політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності відображений в ст. 15 Конституції України та є необхідним для країн, що обрали демократичний шлях розвитку. Ступінь розвитку політичної, економічної систем і плюралізм ідей, поглядів, концепцій, доктрин, що стосуються явищ суспільного життя, свідчить про стан визнання, гарантування та реалізацію в країні демократії, прав і свобод людини. Політичну багатоманітність доцільно розуміти як передбачену та гарантовану нормами права можливість утворення і функціонування низки соціально-політичних інститутів, що представляють і задовольняють як власні (групові) інтереси, так й інтереси електорату [200]. Принцип економічної багатоманітності регулює економічні відносини в Україні, які здійснюються на засадах конкуренції та відсутності монополізму [234]. Основою ідеологічної багатоманітності є конституційні положення, що визначають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю, права кожного на вільний розвиток своєї особистості, свободу світогляду, думки і слова, на вільне вираження власних поглядів і переконань [234].

Принцип ідеологічного плюралізму передбачає також і певні обмеження у сфері поширення та пропагування поглядів, які не сумісні з принципами демократії та дотриманням прав і свобод громадян. Так, у ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплено, що будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом; будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом [239].

У сучасній державі ефективність формування та реалізації державної політики залежить від визнання і гарантування права громадян на свободу об'єднання як одного з основних політичних прав громадян. Свобода об'єднання означає, зокрема, правову і фактичну можливість добровільно, без примусу чи попереднього дозволу утворювати об'єднання громадян або вступати до них. Принцип багатоманітності

суспільного життя є відправним у визначенні засад реалізації конституційного права та встановлення інститутів громадянського суспільства, складовою якого є різноманітні об'єднання громадян, що представляють певні ідеологічні й інші погляди, інтереси різних соціальних груп та індивідів [240].

Принцип законності визначає ст. 19 Конституції України. У правовій державі його гарантує система політико-правових чинників, до яких належать: забезпечення стабільності конституційних гарантій прав людини й засадничих свобод; посилення ефективності роботи інститутів судової системи і кримінальної юстиції; збільшення кількості посад омбудсманів зі спеціальною компетенцією; удосконалення норм права у сфері публічної інформації, громадського радіомовлення, діяльності громадських організацій, надання безоплатної правової допомоги, реалізації права громадян на звернення до органів державної влади з метою поновлення порушених прав; високий рівень правосвідомості населення і правової культури, юридична інформованість населення; покращення та розвиток національної правової системи, урахування вимог сучасного правового розвитку та наукове обґрунтування механізму зближення національних правових систем в умовах інтеграційного розвитку [241]. Формування та реалізацію державної політики здійснюють державні органи на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Дотримання та виконання засад державної політики, закріплених у законодавстві України, можливе за умови визнання й забезпечення дії принципу законності.

Таким чином, зазначене надає можливість визначити конституційні засади формування та реалізації державної політики як основоположні, керівні ідеї (принципи), що закріплені Конституцією України, на підставі яких відбувається здійснення єдиної державної політики задля максимального задоволення потреб та інтересів людини й громадянина.

Загальні засади державної політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки й оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та

сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України нормативно закріплені в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Так, до загальних засад внутрішньої політики належать такі: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, повага до гідності кожної особи; рівність усіх суб'єктів права; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість і прозорість прийняття політичних рішень; соціальної справедливості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів тощо [90]. Зовнішня політика ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини, її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; своєчасність й адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам та юридичним особам тощо [90].

Для виконання завдань з організації та ведення еталонної бази даних правової інформації, необхідної для формування правової політики, підвищення ефективності правового регулювання, реалізації програм законопроектних робіт, забезпечення правової реформи в Україні, удосконалення обліку актів законодавства, а також забезпечення автоматизованого обміну правовою інформацією, згідно з наказом Міністерства юстиції України, затверджено Класифікатор галузей законодавства України, відповідно до якого в Україні є такі види галузей законодавства (загалом їх кількість становить понад одну тисячу): адміністративне; адміністративний процес; господарське; господарсько-процесуальне; державна молодіжна політика (регулювання, управління); державна мова, мови національних меншин; земельне; зовнішня політика і міжнародні відносини, міжнародні договори, зовнішньоекономічні відносини; кримінальне; кримінально-процесуальне; національна безпека; охорона здоров'я населення; праця, зайнятість населення,

соціальне страхування і соціальне забезпечення; регіональні програми, міжрегіональні торговельні зв'язки; сімейне; співробітництво в галузі охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки тощо [242].

Кожна галузь законодавства має власні галузеві засади державної політики. Наприклад, засади формування та реалізації державної політики щодо ЄС і його держав-членів (галузь законодавства – зовнішня політика і міжнародні відносини, міжнародні договори, зовнішньоекономічні відносини) закріплені Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і європейськими співтовариствами та їх державами-членами (1994), у якій визначено, що сторони беруть зобов'язання зміцнювати політичні й економічні свободи, які є основою партнерства [243]. Засади державної політики України щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС закріплені Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2004). Засади формування та реалізації державної євроінтеграційної політики визначено в Угоді «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (2014) [244].

Засади регіональної політики містяться в галузевому законодавстві України, до якого належать регіональні програми, міжрегіональні торговельні зв'язки тощо. Так, у Законі України «Про засади державної регіональної політики» (2015) закріплено такі засади державної політики: законності, співробітництва, паритетності, відкритості, субсидіарності, координації, унітарності, історичної спадкоємності, етнокультурного розвитку, сталого розвитку, об'єктивності [94].

Засади державної молодіжної політики регламентовано в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), серед яких: повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи; безпосередня участь молоді у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства загалом і молоді зокрема; урахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з

економічними можливостями держави; доступність для кожного молодого громадянина соціальних послуг і рівність правових гарантій [245].

Засади формування та реалізації державної політики у сфері праці, зайнятості населення, соціального страхування та соціального забезпечення закріплені в Кодексі законів про працю України (1971), згідно з яким: забороненою є будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального й іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, сімейних обов'язків, місця мешкання, членства в професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання [246].

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1999) закріплює засади формування та реалізації державної політики, до яких належать такі: обов'язковості страхування осіб відповідно до видів соціального страхування та можливості добровільності страхування у випадках, передбачених законом; гарантування державою реалізації застрахованими особами своїх прав; обов'язковості фінансування Фондом витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення, страхових виплат і соціальних послуг в обсягах, передбачених Законом; формування та використання страхових коштів на принципах солідарності та субсидування; диференціювання розміру виплати допомоги залежно від страхового стажу; диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві; економічної заінтересованості суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці; цільового використання коштів соціального страхування; відповідальності роботодавців та Фонду за реалізацію

права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за цим Законом [247].

Засади державної політики у сфері національної безпеки містяться в Законі України «Про основи національної безпеки України», серед них: пріоритет прав і свобод людини та громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; своєчасність й адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам тощо. Національну безпеку України забезпечують шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах [248].

Засади державної регуляторної політики стосуються формування та реалізації державної політики в господарській сфері. Такими засадами є доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість і врахування громадської думки [88].

Засади державної політики у сфері охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки визначає Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (2010). З-поміж них слід виокремити такі: посилення ролі екологічного управління в системі державного управління з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку; урахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень, розроблення документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального й місцевого розвитку; міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін; запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз та прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу навколишнього природного середовища; забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території

України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь; участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій для вдосконалення природоохоронного законодавства [91].

Засади державної мовної політики закріплені в галузевому законодавстві – державна мова, мови національних меншин. Наприклад, у Законі України «Про засади державної мовної політики» (2012) закріплені такі засади державної мовної політики: визнання всіх мов, які традиційно використовують у межах держави чи її певної території, національним надбанням, недопущення привілеїв чи обмежень за мовними ознаками; забезпечення всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території держави зі створенням можливості паралельного використання регіональних мов або мов меншин на тих територіях і в тих випадках, де це є виправданим; сприяння використанню регіональних мов або мов меншин в усній і письмовій формах у сфері освіти, ЗМІ, створення можливості для їх використання в діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, у судочинстві, в економічній і соціальній діяльності, під час проведення культурних заходів та в інших сферах суспільного життя в межах територій, на яких такі мови використовують, і з огляду на стан кожної мови [92].

Засади державної політики щодо використання й охорони земель, здійснення земельної реформи, удосконалення земельних відносин, розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння та землекористування, створення екологічно сталих агроландшафтів закріплені в Земельному кодексі України (2001), законах України «Про охорону земель» (2003), «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (2003) тощо. Так, державна земельна політика ґрунтується на таких засадах: поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва; забезпечення рівності права власності на землю громадян,

юридичних осіб, територіальних громад і держави; невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами й територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом; забезпечення гарантій прав на землю; пріоритету вимог екологічної безпеки [249]; забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель; публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель [250]; забезпечення раціонального використання й охорони земель як основного національного багатства, що знаходиться під особливою охороною держави; повне відшкодування шкоди, заподіяної довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України [251].

Норми Конституції України, Сімейного кодексу України й інших законодавчих актів, що спрямовані на розвиток сім'ї, зміцнення сімейних стосунків і регулювання сімейних відносин, встановлюють засади державної політики в цій сфері, зокрема: справедливості та добросовісності; розумності й ефективності охорони прав дитини та батьків; рівності учасників сімейних відносин; недопустимості державного або будь-якого іншого втручання в сімейне життя, крім випадків, передбачених законом; пріоритету сімейного виховання; регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками; пріоритет захисту прав та інтересів дітей і непрацездатних членів сім'ї [252].

Засади державної політики у сфері суспільних відносин, що є предметом правового регулювання кримінального та кримінально-процесуального законодавства, визначені, зокрема, у Кримінальному (2001) та Кримінальному процесуальному (2012) кодексах України. Такими засадами є: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання в приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення

доведеності вини; свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; публічність; диспозитивність; гласність та відкритість судового провадження, його повне фіксування технічними засобами; розумність строків [253].

Адміністративна галузь законодавства представлена, з-поміж інших, Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» (1998), у якому закріплено загальні засади формування та реалізації політики адміністративної реформи, а саме: верховенство Конституції і законів України; пріоритет прав і свобод людини та громадянина; патріотизм; професіоналізм і компетентність; оптимальне поєднання повноважень та відповідальності; політична й релігійна нейтральність; відкритість і прозорість [254].

Засади та мета державної політики в кожній сфері суспільних відносин змінюються під впливом зовнішньополітичних і внутрішньодержавних чинників. Прикладом є ключові завдання української влади, визначені в Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», Стратегії національної безпеки України, Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік тощо.

Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» [255] визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети й індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі. З огляду на це, завданням органів державної влади є формування та реалізація державної політики відповідно до цієї мети. Стратегія передбачає реалізацію шістдесяти двох реформ, програм розвитку держави. Першочерговою є реалізація таких реформ і програм: реформа

системи національної безпеки й оборони, оновлення влади та антикорупційна реформа, судова реформа, реформа правоохоронної системи, децентралізація, реформа державного управління, дерегуляція та розвиток підприємництва, реформа системи охорони здоров'я, податкова реформа, програма енергонезалежності, програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

Стратегія національної безпеки України [256] містить положення, відповідно до яких політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного та національного права. Політика національної безпеки України спрямована на захист фундаментальних цінностей, визначених Конституцією України та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, миру та безпеки.

Ця Стратегія має сприяти реалізації до 2020 року визначених пріоритетів державної політики національної безпеки щодо: відновлення територіальної цілісності України, створення ефективного сектору безпеки й оборони, підвищення обороноздатності держави, реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів, реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики, інтеграція в ЄС, особливе партнерство з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО), забезпечення національної безпеки в зовнішньополітичній сфері, забезпечення економічної, енергетичної, інформаційної безпеки, кібербезпеки та безпеки інформаційних ресурсів, забезпечення безпеки критичної інфраструктури.

Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік [257] визначає, що пріоритетним завданням держави є досягнення повної сумісності органів сектору безпеки й оборони з відповідними органами держав – членів НАТО з метою отримання дієвих гарантій суверенітету й територіальної цілісності України. Розвиток і подальше поглиблення відносин особливого партнерства України з НАТО відбувається з дотриманням принципів, зафіксованих у Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО (1997), з-поміж яких:

безпеку всіх держав у регіоні Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) є неподільною, жодна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни, жодна країна не може розглядати жодну частину регіону ОБСЄ як сферу свого впливу; усі держави мають утримуватися від загрози силою або використання сили проти будь-якої держави будь-яким чином, не сумісним із принципами Статуту ООН або Хельсінського Заключного акта, якими керуються країни-учасниці; визнавати невід'ємне право всіх держав вільно обирати та застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, а також право свободи вибору або зміни своїх засобів забезпечення безпеки, зокрема союзницькі договори, з огляду на їх еволюцію; поважати суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність усіх інших держав, непорушність кордонів та розвиток добросусідських відносин; усі держави повинні визнавати верховенство права, зміцнювати демократію, політичний плюралізм і ринкову економіку; визнавати права людини та права осіб, що належать до національних меншин; запобігати конфліктам, урегульовувати спори мирними засобами відповідно до принципів ООН та ОБСЄ [258].

Україна підтримує політику «відкритих дверей» НАТО та позицію Північноатлантичного альянсу щодо чинності рішення Бухарестського саміту НАТО 2008 р. про те, що Україна стане членом НАТО. Внутрішня політика спрямована на комплексне, глибинне та невідкладне реформування України, що відіграє ключову роль у контексті очікуваних українським суспільством змін, які необхідні для дальшого успішного розвитку держави.

Окрім зазначеного, програма окреслює пріоритетні заходи державної політики, її середньострокові цілі та завдання на поточний рік у таких сферах: децентралізації державної влади, реформи виборчого законодавства, конституційної реформи, запобігання та протидії корупції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, реформування прокуратури, реформування пенітенціарної системи, реформування системи пробації, діяльності суду присяжних, забезпечення доступу осіб до правової допомоги та правосуддя, підвищення рівня правової спроможності територіальних громад і спільнот,

реформування системи державного управління та розвитку електронного урядування, свободи слова й інформаційної політики, національної єдності та підтримки національних меншин, забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, економічної реформи, бюджетної реформи, реформування податкової системи, здійснення демократичного цивільного контролю за сектором безпеки й оборони України, розвитку відносин з ЄС тощо.

У сфері співробітництва між Україною та НАТО з правових питань передбачено середньострокові цілі, зокрема: імплементація міжнародних договорів України, укладених з НАТО; продовження діалогу з НАТО із правових питань. Пріоритетні завдання на поточний рік стосуються продовження роботи з удосконалення договірно-правової бази співробітництва між Україною та НАТО в межах діалогу з Північноатлантичним альянсом з правових питань, а також проведення спільних заходів (консультації, семінари, навчальні візити тощо), пов'язаних із правовими аспектами співробітництва України з НАТО [257].

Нормативно-правові й організаційні засади державної політики закріплені також постановами Кабінету Міністрів України, зокрема: «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики (2010), у якій визначено порядок і вимоги до проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, а також необхідні заходи, що стосуються створення умов для надання можливості вільного доступу громадян до інформації про діяльність органів виконавчої влади, забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів, оприлюднення результатів консультацій з громадськістю, складання щорічного орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю тощо [102]; «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» (2015), де визначено процедуру проведення моніторингу та оцінювання результативності реалізації державної регіональної політики, проведення на підставі даних моніторингу оцінювання результативності виконання державної політики шляхом порівняння отриманих результатів із їх цільовими значеннями. Моніторинг та оцінювання результативності реалізації державної

регіональної політики проводять з метою спостереження за процесом її реалізації, виявлення проблем розвитку регіонів і причин їх виникнення, підвищення ефективності управлінських рішень центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських держадміністрацій у сфері регіонального розвитку [259].

Отже, системний аналіз нормативно-правових засад державної політики дає підстави стверджувати, що їх закріплено в різних нормативно-правових актах України. Ієрархія останніх надає можливість згрупувати нормативно-правові засади державної політики за такими рівнями. Перший, найвищий, рівень становлять нормативні положення Конституції України, які визначають загальні концептуальні засади державної політики в усіх сферах її існування. Такими засадами пропонуємо вважати: пріоритет людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки, прав і свобод у діяльності органів державної влади; народний суверенітет; утвердження та забезпечення прав і свобод людини; демократизм; державний суверенітет; поділ влади; верховенство права; цінність нації; законність діяльності органів державної влади; політична, економічна й ідеологічна багатоманітність. Другий рівень становлять нормативно-правові засади державної політики, що зафіксовані в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» та визначають зовнішню і внутрішню політику України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування й стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки, оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, екологічній сфері та сфері техногенної безпеки; також в інших законах України, що регламентують нормативно-правові засади державної політики в конкретній сфері правовідносин. Третій рівень утворюють нормативно-правові засади державної політики, що затверджені указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України й містяться в стратегіях, програмах, положеннях тощо.

3.3. Стан і перспективи подальшого розвитку державної політики України в умовах євроінтеграції

Тенденції світового суспільного розвитку, стратегія інтеграції України в європейську спільноту, поглиблення відповідних державних і правових трансформацій зумовлюють появу нових орієнтирів, стандартів формування та реалізації євроінтеграційної державної політики [120, с. 6]. Про актуальність проведення дієвих заходів щодо формування та реалізації євроінтеграційної державної політики свідчить виступ Президента України П. Порошенка на XVII саміті Україна – ЄС, що відбувся 27 квітня 2015 р., у якому зазначено, що перспектива членства в ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення та ключовою метою, заради якої проводять реформи [260].

Досягнення такої мети можливе за умови, якщо фактичний стан справ у державі відповідатиме Копенгагенським критеріям, що були схвалені на засіданні Європейської Ради в Копенгагені в червні 1993 р. Ці критерії передбачають: стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії); наявність дієвої ринкової економіки та здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії); здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, зокрема суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (та інші критерії). Наявність цих критеріїв зумовлює необхідність виконання країнами-кандидатами низки складних завдань, що безпосередньо залежить від ефективності обраних засобів [261].

Окрім досягнення цих критеріїв, важливим чинником європейської інтеграції України є рівень усвідомлення суспільством необхідності, доцільності, перспективності набуття членства в ЄС, а у зв'язку із цим здійснення реформ у державі. Так, відповідно до результатів опитування громадян України, що проведене Київським міжнародним інститутом соціології та оприлюднене 15 березня 2017 р., якби в лютому 2017 р. проводили референдум щодо вступу до ЄС, то 64 % опитаних

проголосували б «за», «проти» – 36 %. На референдумі щодо вступу до НАТО голоси розподілилися б так: 57 % – «за», 43 % – «проти». На запитання про бажаний напрям зовнішньої політики 47 % респондентів висловилися за приєднання України до ЄС, 14 % продовжують підтримувати приєднання до Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії та Вірменії, а 28 % вважають, що Україна має розвиватися незалежно, не входячи до жодного із цих об'єднань [262].

На тлі таких обставин постає необхідність осмислити стан і перспективи найближчого історичного майбутнього у відносинах України з ЄС; побачити нову реальність відносин у перспективі очікуваних історичних змін; провести ревізію взаємних попередніх й актуальних нині концептуальних бачень та очікувань, які могли призвести до такого розриву в уявленнях про часово-просторові характеристики інтеграційних процесів в Європі та місце в них України [263].

На думку В.М. Завадського, найважливішим критерієм вступу країн до ЄС є правовий, або так званий членський критерій, тобто адаптація законодавчої бази до норм правового доробку (*acquis communautaire*), оскільки це базис для політичної та економічної інтеграції країни до структур ЄС, отже, він є головним [264].

Згідно з міркуваннями Є.Л. Стрельцова, інтеграція потребує від правників необхідності встановлення основної сутності правової інтеграції: це вдосконалення наявної системи чи створення нової системи, оскільки однозначної відповіді тут бути не може й у кожному конкретному випадку можливі різні варіанти. Водночас спроба прямої інтеграції галузей публічного права є складнішою, оскільки держави досить високо оцінюють свій суверенітет і самостійність під час вирішення низки питань, а тому й поділяти такі свої функції з будь-якою наднаціональною інституцією прагнення не мають [265].

Правова інтеграція полягає у розробленні єдиних загальноєвропейських правових стандартів, узгодженні розрізнених правових систем держав-членів із цими стандартами, уніфікації правового регулювання в межах Союзу та гармонізації норм права третіх держав, що обрали євроінтеграційний вектор, із загальною правовою системою ЄС як обов'язкової умови інтегрування [266]. Юридичним фактом, що зумовлює формування нової, удосконалення наявної внутрішньої та

зовнішньої державної політики, є підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергетики і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII.

Ця Угода за своїм обсягом і тематичним охопленням є найвагомішим міжнародним документом за всю історію незалежної України, у якому визначено спільні для ЄС та України цінності, а також цілі Угоди, серед яких: створення асоціації, поступове зближення між Україною та ЄС на підставі спільних цінностей, поглиблення економічних і торговельних відносин, зокрема шляхом створення зони вільної торгівлі, посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки. Закріплено основні принципи, на яких ґрунтуватиметься асоціація, передусім – забезпечення прав людини й основоположних свобод, повага до принципу верховенства права, дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності, непорушності кордонів, незалежності. Акцентовано, що подальші відносини між Україною та ЄС вибудовуватимуться також на принципах вільної ринкової економіки, верховенства права, ефективному урядуванні тощо [267].

Положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС визначають новий формат правових відносин між Україною та ЄС, а також є стратегічним орієнтиром кардинальної і системної політики реформ у державі.

Таким чином, зазначене вище сприяло закріпленню в законодавстві України нормативно-правових засад формування та реалізації євроінтеграційної державної політики, чим створено правове підґрунтя для розбудови ефективного державного механізму її забезпечення.

Так, в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС передбачено, що до кінця 2025 р. Україна має наблизити своє законодавство до законодавства ЄС й імплементувати (транспонувати) у своє законодавство положення близько 350 директив, регламентів і рішень, а також розробити порядок і процедуру їхнього втілення в життя. Звичайно, ідеться про поступову імплементачію, і кожен документ має власні строки та вимоги щодо форми такої імплементачію [268].

Відповідно до моніторингу, здійсненого влітку 2016 р. експертами Українського центру європейської політики, Україна не виконала цілком жодного зобов'язання, визначеного в Угоді на період з 2014 р. до першого півріччя 2016 року. Станом на липень 2016 р. мала бути проведена адаптація законодавства в семи сферах, що становлять сукупно понад сорок зобов'язань щодо адаптації нормативних актів ЄС: енергетика – 13; довкілля – 15; громадське здоров'я – 5; соціальна політика – 2; діяльність компаній – 4; оподаткування – 2; державні закупівлі – 3. Експерти також зауважили про певний прогрес у напрямках, що стосувалися запуску зони вільної торгівлі: державні закупівлі, прозорість видобувних галузей, технічне регулювання, санітарні й фітосанітарні заходи. Також часткового успіху вдалося досягти у сфері енергетики [268].

Під час аналізу оцінювання прогресу щодо виконання Україною зобов'язань у межах Угоди про асоціацію за перший звітний період (до першої половини 2016 р.) станом на 1 березня 2017 р. було встановлено, що найсистемніше відбувається адаптація законодавства у сфері енергетики [269].

Для наочного відображення обсягів проведеної роботи щодо європейської інтеграції наведемо кількісні показники імплементації європейських стандартів станом на 22 квітня 2015 р., зокрема: Кабінет Міністрів України затвердив вісім планів імплементації тринадцяти актів законодавства ЄС у сфері охорони здоров'я, сорок три плани імплементації сорока п'яти законів ЄС у сфері інфраструктури, два плани імплементації двох законів ЄС у сфері юстиції, три плани імплементації трьох законів в агросфері, десять планів імплементації тридцяти восьми актів у сфері економічного розвитку та шість планів імплементації дев'яти актів у сфері фінансів, а також чотирнадцять планів імплементації чотирнадцяти законів ЄС у соціальній сфері, двадцять планів імплементації двадцяти актів у сфері екології та природних ресурсів та один план імплементації одного акта законодавства ЄС у сфері освіти [270].

Відповідно до Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на

2014–2017 рр., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р, Україна зобов'язується вжити дієвих заходів для виконання понад 600 завдань [271].

Отже, наявні певні труднощі щодо вчасного виконання Україною вимог, передбачених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Однак варто зважати на те, що європейська інтеграція є тривалим і складним процесом, ускладненим за умови розгортання внутрішньодержавних конфліктів, в агресивності та продовжуваності яких зацікавлені інші держави. У такому разі важливе значення для забезпечення системності й узгодженості державної політики європейської інтеграції має правовий механізм інтеграції, що становить систему правових засобів, способів і процедур, які сприяють узгодженому функціонуванню європейських і національних інституцій у межах єдиного правового простору.

Правовий механізм інтеграції спрямований на забезпечення процесу зближення правових систем, що в сучасних глобалізаційних умовах є глобальним явищем, яке буде поступово прогресувати. На переконання Ю.О. Тихомирова, зближенням є загальний курс держав на визначення спільних напрямів узгодженого розвитку національних законодавств, подолання правових розбіжностей і розроблення спільних правових рішень [272, с. 74–75], передусім тих, що спрямовані на забезпечення визнання людини, її прав, свобод та інтересів найвищою соціальною цінністю, а також їх утвердження та забезпечення; запобігання виявам антидемократичних тенденцій здійснення державної політики; усебічний розвиток демократичної, правової держави й інститутів громадянського суспільства, укорінення в суспільній свідомості розуміння необхідності їх ефективного функціонування; забезпечення стабільності функціонування демократичної політичної влади; підвищення ефективності державного управління та правової регламентації процесу реформування політичної системи [273].

Правове зближення держав можна розглядати в контексті чотирьох основних напрямів і форм його здійснення: зближення законодавства, за якого визначено спільний курс держав у цій сфері, напрями, етапи зближення, способи зближення; гармонізація законодавства, за якої узгоджено спільні підходи, концепції розвитку

національних законодавств, розроблено спільні правові принципи й окремі рішення; ухвалення модельних законодавчих актів; уніфікація законодавства, коли розробляють і вводять у дію загальнообов'язкові одноманітні юридичні норми (правила) [272, с. 74–75].

Стосовно зближення правових систем Н.М. Оніщенко висловлює застереження, зміст якого полягає в тому, що не всі правові системи можна і слід сприймати як механічні величини, які можуть і повинні зближуватися за бажанням політичних кіл, владних структур, органів [274].

Угода про асоціацію відображає результати систематизації європейських нормативних положень щодо формування та реалізації державної політики, шляхом ратифікації яких Україна надала згоду на обов'язковість їх виконання, що свідчить про готовність суб'єктів державної політики до узгодженого розвитку спільних напрямів політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС.

Таким чином, подальші заходи державної влади доцільно спрямовувати на формування загальної державної політики європейської інтеграції, що пришвидшить наближення держави-кандидата до критеріїв вступу до ЄС, надасть можливість глибше проінспектувати стан державної політики, її надбання та прорахунки, перспективи, насамперед, у сфері прав та свобод людини, національної безпеки й оборони, соціального та економічного розвитку тощо.

Слушно із цього приводу зауважує В.В. Головченко, що, з огляду на європейський вибір України і стратегічну ціль створення передумов для набуття асоційованого, а згодом і повноправного членства в ЄС, оцінювання рівня демократичності суспільно-політичного життя країни є не лише необхідним процедурним завданням інституцій Євросоюзу стосовно рішення розпочати переговори про вступ, а й нагодою для держави-претендента на членство визначити, чи відповідають її політичні перетворення європейським стандартам [275, с. 72].

Перспектива членства в ЄС окреслює мету, заради якої проводять реформи в країні. У контексті формування загальної державної політики в умовах європейської інтеграції обґрунтованою видається позиція Ф.В. Барановського, згідно з якою соціальні реформи повинні тривати паралельно з політичними, правовими,

демократичними, економічними [273, с. 6]. Нині соціальні процеси, що відбуваються в Україні в умовах її економічного, політичного, правового й інституційного зближення з ЄС, виводять на новий рівень усвідомлення суспільством, що слід здійснювати, передусім, крізь призму утвердження та забезпечення прав і свобод людини, ролі державної політики [276]. Реалізація стратегічних цілей євроінтеграційної державної політики є ключовим чинником забезпечення входження України в європейський політичний, економічний, безпековий і правовий простір, створення передумов для набуття Україною членства в ЄС.

Західні дослідники схильні обстоювати підхід, за яким європейську інтеграцію доцільно розглядати в контексті «інтеграції через право» [277, с. 10].

Представники підходу «інтеграція через право» досліджували такі питання: роль основних інститутів ЄС у процесі європейської інтеграції, механізм взаємодії інститутів ЄС; специфіка автономного правопорядку ЄС та його роль у поглибленні інтеграційного процесу між окремими державами; місце фундаментальних принципів права ЄС, роль Суду ЄС у їх розвитку та нормативному закріпленні. У контексті цього підходу право в наднаціональному контексті Й. Вайлер аналізує з двох позицій: як «об'єкт» інтеграції та як «агент» інтеграції [278]. Право як «об'єкт» інтеграції є порівняно автономною галуззю європейської інтеграції поряд з політикою, економікою, культурою тощо. Правова інтеграція (legal inegration) позначає інтеграцію права (Integration of law), тобто зворотну адаптацію державно-правового порядку в європейський правовий порядок, спрямовану на поступове усунення диференціації. Як «агент» право постає незалежною змінною, що впливає на інші ключові виміри інтеграційних процесів. Правова інтеграція позначає інтегрування через право («Integration through law»), а отже, ураховує значення права в загальному процесі інтеграції. Тобто безпосередньо назва підходу «інтеграція через право» містить вказівку на те, що процес європейської інтеграції відбувається не у праві, а в інших сферах життя спільноти. Право ж лише сприяє здійсненню процесів інтеграції, є інструментом, засобом європейської інтеграції. Навіть якщо право не стає головним каталізатором змін у процесі інтеграції,

більшість змін зумовлені правовими й організаційними елементами [278].

Таким чином, формування та реалізація євроінтеграційної державної політики нерозривно пов'язані з правовою державною політикою загалом. Її пріоритетною складовою в сучасній Україні є створення умов для успішного виконання вимог, що містяться в Угоді про асоціацію з ЄС, шляхом адаптації, гармонізації законодавства, взаємного визнання нормативних вимог, їх упровадження, законодавчого наближення, конвергенції, апроксимації, регуляторної адаптації, транспонування, уніфікації тощо [244].

Значна кількість юридичних термінів, що містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, ускладнює реалізацію цілей євроінтеграційної державної політики. У цій ситуації О. Олійник пропонує розробити державну програму адаптації юридичної риторики України до юридичної риторики ЄС [279].

Уніфікацію юридичної термінології доцільно здійснювати поетапно. Перший етап – синтезування всієї європейської юридичної термінології та диференціювання її на загальну та галузеву юридичну термінологію в національному законодавстві України, реформування на її підставі «мовного базису» національної правової системи. Наступний етап – модифікація всіх форм юридичної риторики України, пристосування її до вимог юридичної практики через «європеїзацію юридичного мислення та мовлення». Уніфікацію української законодавчої термінології з європейською здійснюють шляхом імплементації міжнародних і європейських термінологічних стандартів у внутрішнє законодавство та право України. Зазначені стандарти завжди супроводжуються визначеннями, які разом з термінами утворюють термінологічно-понятійний апарат певного нормативно-правового акта або навіть законодавчого блоку [279].

Тобто під час імплементації європейського термінологічного стандарту (разом із дефініцією) до певного законодавчого акта України законодавець має здійснити заміну аналогічного терміна, що є в інших актах законодавства, на інкорпорований термінологічно-понятійний стандарт у всій національній нормативно-правовій системі [279]. У цьому контексті слушною є думка Ю.Ф. Прадіда, згідно з якою законодавець має дати юридичному термінові єдине визначення, охоплюючи ним

усі істотні, на його погляд, ознаки, тобто такі, що мають регуляторний зміст, правове значення [280, с. 64]. У перекладі з англійської мови «адаптація» (adaptation) – пристосування, перероблення [281, с. 22]. Згідно з визначенням, що містить словник юридичних термінів, адаптація – це пристосування чинних норм національного законодавства до нових міжнародних зобов'язань, узятих на себе державою [282, с. 114]. Процеси адаптації є виявом динамічного виміру права, способом реалізації ще однієї функції права, а саме – його модернізаційної функції, що актуалізувалася на новому етапі суспільного прогресу з новою силою [283].

Складність дослідження особливостей адаптації законодавства пов'язана з тим, що це тривалий динамічний процес, визначена послідовність взаємопов'язаних дій щодо зміни наявного правопорядку, кожна ланка якого логічно пов'язана з іншими елементами, що спільно формують програму саморозвитку правової системи. Тому, виконуючи завдання щодо адаптації законодавства, держава фактично визначає свій шлях розвитку [283].

У Великому юридичному енциклопедичному словнику за загальною редакцією Ю.С. Шемшученка адаптацію законодавства потлумачено як форму правової гармонізації, сутність якої полягає в узгодженні та пристосуванні нормативно-правових актів національного законодавства до міжнародних, європейських або внутрішньодержавних правових стандартів [148, с. 15-16].

На думку М.Л. Смолярової, адаптація законодавства України до законодавства ЄС – це послідовний процес наближення її правової системи, зокрема законодавства, правотворчості, юридичної техніки, юридичної практики, правозастосування, до правової системи ЄС відповідно до критеріїв, що він висуває до держав, які мають намір набути членства в ЄС [284].

До основних ознак адаптації законодавства належать такі: є формою гармонізації законодавства; полягає в пристосуванні законодавства до міжнародних стандартів правотворення та правозастосування; метою процесу адаптації є зближення вітчизняного законодавства з відповідними зразками міжнародного нормативного масиву, а саме *acquis communautaire*; їй притаманна етапність здійснення; є пріоритетним напрямом правової реформи в Україні [285, с. 14].

Досліджуючи питання стосовно умов і причин адаптаційних процесів в Україні, доцільно зауважити, що держави – члени ЄС під час заснування Європейського економічного співтовариства мали на меті створення спільного ринку. Для досягнення цієї мети необхідно було розробити єдине законодавство, яке за допомогою затверджених спільних стандартів регулювало б рух товарів, послуг, капіталу. Процес європейської правової інтеграції зумовлений загальним інтеграційним процесом, і тому кожна держава, претендуючи на вступ до ЄС, повинна бути готовою до певних компромісів у соціальній, правовій, економічній сферах [286]. Так, у ст. 114 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС зазначено, що сторони визнають важливість адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а також на Україну покладено обов'язок забезпечити досягнення сумісності з правом ЄС не тільки чинних законів, а й майбутніх нормативно-правових актів [244].

У вітчизняному законодавстві термін «адаптація законодавства» тлумачать як процес узгодження законів України та інших нормативно-правових актів з *acquis communautaire*. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуває ЄС до держав, які мають намір вступити до нього [287]. *Acquis communautaire* (*acquis*) – це правова система ЄС, яка охоплює акти законодавства ЄС (але не обмежується ними), прийняті в межах ЄС, спільної зовнішньої політики та політики безпеки і співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ [287].

Державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства ЄС під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України [287]. Інституціональний механізм процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС визначено Загальнодержавною програмою адаптації

законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Зокрема, до нього належать Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС [287].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 15 жовтня 2004 р. № 1365 встановлює Порядок підготовки та реалізації плану заходів з виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, що визначає механізм щорічної підготовки та реалізації плану заходів з виконання цієї програми та взаємодії органів виконавчої влади в цьому процесі. У плані передбачено заходи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС у пріоритетних сферах, строки виконання й органи виконавчої влади, відповідальні за їх виконання. План укладає на підставі пропозицій органів виконавчої влади Координаційна рада з адаптації законодавства України до законодавства ЄС відповідно до цього Порядку, погоджує з Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, а затверджує Кабінет Міністрів України [288].

У Концепції адаптації законодавства до законодавства ЄС зазначено: «Органи виконавчої влади відповідають за здійснення заходів з адаптації законодавства згідно з їх компетенцією. Функції координації та контролю за діяльністю органів виконавчої влади з адаптації законодавства виконуватиме Міністерство юстиції, а координацію цієї діяльності забезпечуватиме Координаційна рада, що утворена при Міністерстві юстиції України» [289].

Координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства ЄС утворюють для забезпечення взаємодії органів державної влади та недержавних інституцій під час виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Ще одним елементом інституційного механізму євроінтеграції України, що задіяний, хоч і частково, в адаптаційному процесі, є Урядовий офіс з питань євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції, створений відповідно до Постанови

Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 346. Безперечно, створення такої установи – прогресивний крок, однак статус і функції офісу, переважно, «координаційні», чого недостатньо для впевненого й ефективного просування гармонізації законодавства України із законодавством ЄС.

У пріоритетних сферах адаптацію законодавства України здійснюють у такій послідовності: визначення актів *acquis communautaire*, які регулюють правовідносини у певній сфері; переклад визначених актів українською мовою; здійснення комплексного порівняльного аналізу регулювання правовідносин у певній сфері в Україні та в ЄС; розроблення рекомендацій щодо узгодження законодавства України з *acquis communautaire*; здійснення економічного, соціального та політичного аналізу наслідків реалізації рекомендацій; визначення переліку законопроектних робіт; підготовка проектів законів України й інших нормативно-правових актів, включених до переліку законопроектних робіт, та їх прийняття; моніторинг імплементації актів законодавства України [287].

Положення угод, які стосуються адаптації національного законодавства асоційованих країн з правом ЄС, мають характер як «твердих», так і «м'яких» зобов'язань сторін залежно від сфер, у яких здійснюють узгодження [290]. Проте під час визначення сфер, що потребують адаптації, ураховують особливий характер відносин ЄС з конкретною країною, хоча певні сфери, зокрема захист права інтелектуальної власності, законодавство в галузі конкуренції, закріплено в усіх без винятку угодах про асоціацію. Під час здійснення адаптації всі асоційовані держави мають справу з одними й тими самими актами ЄС. Однак на практиці має місце вибіркового підхід, коли для окремих асоційованих країн залежно від визначених угодою цілей і сфер співробітництва з усього масиву *acquis communautaire* ЄС спеціально відбирають ті акти, реалізація яких має забезпечити виконання сторонами взятих на себе зобов'язань [291].

На підставі результатів дослідження сутності адаптаційного процесу з позицій правової герменевтики та вивчення передумов, що зумовили необхідність створення європейського права, І. Гетьман надає такі пропозиції щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС: адаптаційну процедуру слід розпочинати спочатку з

екзистенційного розуміння норм, конструкцій, інститутів, переходячи після цього до тлумачення сутності останніх. Слід проникнути у «внутрішній світ» правової конструкції так, щоб, переходячи до процедури тлумачення, була вже готова відповідь на запитання: «Задля чого законодавець сформулював, наприклад, певну норму, для регулювання яких відносин вона необхідна, чи є кореспондуючі відносини, які слід у такий же спосіб врегулювати у вітчизняній правовій системі?»; процес прийняття нового законодавства задля впровадження в життя пріоритетів європейської інтеграції має відбуватися не шляхом примітивного запозичення та копіювання правових конструкцій, принципів, термінології, інститутів, а на підставі їх адаптування (крізь процедури розуміння і тлумачення) до національних особливостей правової системи України; залишається актуальною законодавча діяльність щодо перегляду нормативних актів, які ще продовжують діяти з радянських часів, з метою їх перспективних змін; не слід нехтувати можливістю досягнення політичних компромісів між гілками державної влади в Україні, що тільки сприятиме поживавленню адаптаційного процесу [292, с. 50].

Таким чином, адаптація законодавства України до законодавства ЄС не є новим завданням. Його роль і значення, інституційний механізм здійснення визначені на законодавчому рівні. Нині необхідність здійснення адаптації законодавства України до законодавства ЄС підсилена політичним вибором, пов'язаним із прагненням громадян України формувати та реалізовувати політику європейської інтеграції.

Зазначене дає підстави стверджувати, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС – це зумовлений формуванням і реалізацією євроінтеграційної державної політики процес прийняття нових або узгодження чинних нормативно-правових актів України із чинними нормами права та стандартами ЄС, що здійснюють, переважно, уповноважені органи державної влади шляхом правотворчості, координації та моніторингу.

Здійснення державної політики в умовах європейської інтеграції України потребує не тільки з'ясування її стану, а й визначення перспектив з метою недопущення неконтрольованих державно-політичних процесів.

У сучасній теорії управління перспективи державної політики України в умовах євроінтеграції стосуються створення надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство в ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в протидії тероризму, організованій злочинності, контрабанді, нелегальній міграції, наркобізнесу тощо [293].

В економічній науці перспективи України в напрямі європейської інтеграції полягають у необхідності суттєвої зміни реалізації економічної та фінансової політики. Потрібно фактично відмовитися від протекціоністських заходів у сфері експортно-імпортних операцій, легалізувати тіньову економіку, дотримуватися вимог щодо захисту прав людини, змінити інструментарій регулювання валютного ринку і створити умови для злиття фінансового ринку з глобалізованим світовим. Основними напрямками інтеграційного процесу для України є адаптація законодавства України до законодавства ЄС, розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС, інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки, політична консолідація та зміцнення демократії, зміцнення фінансової складової євроінтеграційного руху України, адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС, регіональна інтеграція України, галузева співпраця тощо [294].

Для забезпечення процесу європейської інтеграції України у сфері формування та функціонування вітчизняного суспільства, на думку А.М. Колодія, необхідно системно, комплексно й послідовно реформувати вітчизняне суспільство і державу шляхом: внесення змін до розділу I Конституції України, присвятивши окремі статті інституту громадянського суспільства; створення й прийняття законів України «Про збори, мітинги, походи і демонстрації», «Про народну референтну ініціативу», «Про народну законодавчу ініціативу», «Про національно-культурну автономію», «Про місцевий бюджет», що забезпечить можливість впливу вітчизняного громадянського суспільства на державу; осучаснення та прийняття в

новій редакції законів України «Про всеукраїнський референдум», «Про місцеві референдуми», «Про місцеве самоврядування», «Про національні меншини»; створення єдиної Концепції забезпечення прав, свобод, обов'язків і законних інтересів людини та громадянина, розроблення і прийняття Соціального кодексу України; активної пропаганди серед громадян, щоб вони відстоювали власні права, використовуючи правосуддя, можливість звернення до вітчизняних державних органів і міжнародних та національних недержавних органів і організацій тощо [295].

В євроінтеграційному процесі кожної країни настає момент, коли із зовнішньополітичного питання він перетворюється на низку конкретних і досить складних завдань політики внутрішньої. Для України такий момент настав після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року. Відтоді першочерговими стали абсолютно технічні потреби, наприклад, імплементація сотень європейських нормативних актів, щоб правила, за якими функціонує державний сектор, політика й економіка в Україні, були такими самими, як у Європі [293].

Так, серед пріоритетів Порядку денного асоціації «Україна – ЄС», що є спільним практичним інструментом підготовки та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, визначено десять короткострокових пріоритетів у сфері реформування Конституції України, судової системи, законодавства про вибори, сфер протидії корупції, державного управління, енергетики, дерегуляції, державних закупівель, оподаткування та зовнішнього аудиту. Цей документ є основним механізмом моніторингу та оцінювання прогресу України у виконанні Угоди про асоціацію, а також моніторингу й оцінювання досягнень усіх цілей політичної асоціації та економічної інтеграції [296].

Відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Кабінету Міністрів України до 2020 року, важливим є питання інтеграції до ЄС, у зв'язку із цим виокремлюють такі напрями державної політики: сприятливий бізнес-клімат, інвестиції, підтримка експорту, розвиток вітчизняної промисловості, приватизація, дерегуляція, земельна реформа, реформування енергетики, модернізація

інфраструктури, реформа державної служби, реформа управління державними фінансами, децентралізація, е-врядування, ефективне врядування, реформи освіти й охорони здоров'я, пенсійна система та система соціального захисту, розвиток культури і спорту [297]. У Плані дій для України на 2015–2017 рр., що підготовлений офісом Генерального директорату програм Комітету міністрів Ради Європи, ключовими завданнями для України визнано забезпечення пріоритетності прав і свобод людини під час визначення загальних засад державної політики, удосконалення правових та інституційних основ захисту прав людини, створення механізму всебічної підтримки реалізації індивідуальних прав і свобод людини, розширення співробітництва між Радою Європи та Україною у сфері захисту прав людини, розширення можливості омбудсмена в ефективному вирішенні широкого спектру порушень прав людини за допомогою позасудових засобів, зміцнення права на свободу зібрань, сприяння свободі ЗМІ відповідно до європейських стандартів, підтримання влади у відновленні довіри міноритарних громад до органів та інститутів державної влади, розширення можливості національних органів влади для вирішення питання вимушених переселенців, підвищення потенціалу національних установ із попередження та протидії побутовому насильству, підвищення можливості національних установ щодо підтримання і захисту прав дітей тощо [298].

Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2016 р., що підготовлений Урядовим офісом України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, містить перспективи державної політики у сфері: освіти та науки, що полягають у створенні умов для освіти людини впродовж життя та розширення прав здобувачів освіти, забезпеченні децентралізації управління системою освіти, підвищенні статусу вчителя та модернізації системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів, забезпеченні участі України в проектах ЄС у сфері досліджень, науки й інновацій; захисту персональних даних – посилення контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних, здійснення дієвого контролю за дотриманням прав людини у сфері захисту персональних даних,

забезпечення моніторингу застосування законодавства з питань захисту персональних даних; міграції та управління кордонами – подолання причин нелегальної міграції і торгівлі людьми, забезпечення права на притулок і сприяння інтеграції мігрантів, встановлення механізму невідкладного розгляду справ про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства або забезпечення передання іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародних договорів про реадмісію, поліпшення судового захисту іноземців та осіб без громадянства, поліпшення управління кордонами, створення умов для підвищення безпеки державного кордону та запровадження найкращих європейських практик інтегрованого управління кордонами; мобільності, протидії легалізації (відмиванню) коштів та фінансуванню тероризму, незаконному обігу наркотичних засобів, прекурсорів і психотропних речовин – законодавче та інституційне забезпечення системи протидії відмиванню (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, затвердження критерії ризику легалізації (відмивання) таких доходів, здійснення перевірок банків, форм звітності відповідно до рекомендацій Міжнародного валютного фонду, посилення контролю за обігом лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, визначення конкретних заходів і напрямів з протидії торгівлі людьми, посилити спроможність захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми, осіб із груп ризику, передусім дітей та молоді, створення правових й організаційних засад протидії кіберзагрозам відповідно до практики провідних держав – членів НАТО та ЄС, посилення співпраці з проведення спільних слідчих дій та обміну інформацією щодо шахрайства або порушень, що впливають на бюджет ЄС і можуть зашкодити його фінансовим інтересам; захисту прав споживачів – зміна акценту з можливостей виробників на потреби споживачів, посилення відповідальності за гарантії забезпечення мінімального споживання за прийнятними цінами, урахування інтересів виробників на умовах визначальної ролі споживача та встановлення певного балансу інтересів сторін на ринку тощо [299].

Учасники парламентських слухань «Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування етнонаціональної політики єдності в Україні», що

відбулися 11 березня 2015 р., визнали безумовну пріоритетність порушеної проблематики та нагальність провадження консолідаційної державної політики в поліетнічному, багатоконфесійному українському суспільстві. Увагу акцентовано на необхідності належного законодавчого забезпечення етнонаціональної політики шляхом посилення взаємодії державних органів з етнічними спільнотами України. Вагому роль у таких процесах відіграють громадські інститути як універсальні ретранслятори всіх наявних у суспільстві поглядів, думок і переконань. Сучасна етнонаціональна політика має консолідувати суспільство шляхом забезпечення рівності прав громадян України всіх національностей. Гарантії захисту прав усіх етнічних спільнот, збереження та розвиток їхньої національної самобутності є визначальною умовою утвердження миру і злагоди в українському суспільстві [300].

Напрями державної політики в умовах європейської інтеграції України можна також виокремити з положень, що закріплені в Указі Президента України «Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО» від 7 грудня 2016 р. № 547. Згідно із цим документом, пріоритетними завданнями державної політики є: забезпечення досягнення повної сумісності органів сектору безпеки й оборони з відповідними органами держав – членів НАТО, удосконалення системи державного управління, децентралізація влади та проведення конституційної реформи, оптимізування механізму здійснення парламентського контролю, а також забезпечення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю центральних і місцевих органів виконавчої влади, покращення виборчого законодавства, реформування системи правоохоронних органів відповідно до європейських норм, стандартів, забезпечення незалежного, справедливого й доступного судочинства [301].

Подальша реалізація Україною курсу на європейську інтеграцію залежить також від перебудов, тенденцій, що відбуваються в ЄС, а саме: подолання деконсолідації Євросоюзу, спричиненої розбіжностями у ставленні країн-членів до розвитку відносин з Російською Федерацією; прискорення формування політики безпеки й оборони ЄС; перегляд Європейської політики сусідства і, відповідно, корекція відносин із країнами – учасницями Ініціативи ЄС «Східне партнерство»;

реалізація ідеї єдиного енергетичного ринку Євросоюзу; використання заходів щодо запобігання та протидії тероризму; утвердження інформаційної політики тощо. Період «перебудови» структур ЄС, вочевидь, буде означений посиленням ролі та впливу країн – лідерів Союзу – Німеччини та Франції. Ці країни передусім будуть продукувати нові стратегії розвитку європейських інститутів, стануть замовниками «політики змін» у його політичній, економічній, фінансовій, соціальній і безпековій складових. З огляду на це, Україні доцільно нарощувати обсяг політичних контактів і двостороннього співробітництва із цими країнами. Зазначене сприятиме усвідомленню можливих шляхів подальшого розвитку Європи, адаптації політики відповідно до «сценарних планів» [263].

У зв'язку із цим також постає необхідність імплементації нових правил ЄС, пошуку конструктивного діалогу з країнами – лідерами ЄС, а також форм співробітництва, що дасть змогу максимально безконфліктно та швидко долучитися до регіонального розподілу праці, утвердитися на європейських ринках. Водночас важливіше оцінити власний внутрішній потенціал і напрацювати стратегію розвитку на середньострокову (три–п'ять років) перспективу, яка має визначати переваги внутрішньої та зовнішньої політики країни [263].

На підставі аналізу стану євроінтеграційної державної політики України, змісту критеріїв членства в ЄС, зобов'язань України, що містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, наукової доктрини щодо формування та реалізації державної політики в умовах європейської інтеграції України, а також деяких статистичних даних можна сформулювати узагальнене бачення перспектив подальшого розвитку державної політики в умовах євроінтеграції України. Так, убачається за доцільне основними перспективами державної політики в умовах євроінтеграції України вважати: забезпечення конституційної та судової реформ, належного функціонування демократичних інститутів і демократичного управління, безпеки особи й держави, децентралізації та діяльності місцевого самоврядування, забезпечення прав людини. У межах конституційної реформи доречно здійснювати державну політику з метою досягнення відповідності європейським стандартам у сфері виборчого права, судової системи, децентралізації державної влади, реалізації

прав громадян України на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в руках громадян України, сталого розвитку українського села на основі фермерських господарств тощо. Перспективи державної політики у сфері судової реформи полягають у досягненні функціонування судової системи відповідно до галузевих європейських стандартів здійснення правосуддя в судах (зокрема здійснення конституційного судочинства), судоустрою та статусу суддів, запровадженні обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень, оптимізації стадій виконавчого провадження, строків проведення виконавчих дій, виконання рішень судів за допомогою приватних і державних виконавців, надання правової допомоги особам, які її потребують.

Формування та реалізацію державної політики демократичного управління варто здійснювати шляхом запровадження найкращих європейських практик інтегрованого управління кордонами в Україні, управління державними організаціями та державними пакетами акцій господарських товариств і підприємствами паливно-енергетичного комплексу, корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава.

Перспективи державної політики у сфері децентралізації та місцевого самоврядування полягають у забезпеченні державою розвитку місцевої та регіональної демократії в Україні на підставі європейської практики і стандартів місцевого самоуправління та децентралізації, підтримання місцевих демократичних процесів, діяльності місцевого врядування і префектів, функціонування агенцій регіонального розвитку, молодіжних центрів, децентралізації роботи з молоддю, міжкультурної інтеграції тощо. Формування державної політики виховання у сфері прав людини й демократичної громадянськості доцільно реалізувати шляхом розроблення стійких механізмів популяризації в Україні освітніх заходів у сфері прав людини та демократичної громадянськості відповідно до цілей і принципів Хартії Ради Європи про виховання демократичної громадянськості та виховання у сфері прав людини, підтримання центрів патріотичного, фізичного виховання молоді на гуманістичних засадах.

Перспективи державної політики у сфері безпеки особи та держави полягають

у розширенні співпраці Збройних сил України, Національної гвардії та правоохоронних органів з міжнародними організаціями щодо спільних дій з підтримання світового миру та безпеки; запровадженні європейських стандартів діяльності органів і посадових осіб з підтримання правопорядку в державі; забезпеченні відновлення звільнених територій, реінтеграції окупованих територій; створенні умов для підвищення рівня протидії злочинності шляхом внесення змін до юридичних та інституційних структур (відповідно до порад і рекомендацій міжнародних, європейських організацій), зокрема тих, що запобігають і протидіють корупції, легалізації (відмиванню) доходів, кіберзлочинності; затвердженні й оприлюдненні щорічної національної доповіді щодо результатів реалізації засад антикорупційної політики, а також політики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму; реформуванні сектору цивільної безпеки України тощо.

У сфері прав людини перспективними напрямками державної політики пропонуємо вважати такі: забезпечення пріоритетності прав і свобод людини під час визначення загальних засад державної політики, прийняття рішень органами державної влади й органами місцевого самоврядування; гармонізація законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом ЄС; реалізація заходів щодо попередження і протидії дискримінації; забезпечення гендерної рівності; запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та протидію цим явищам; забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб; упровадження в роботі Конституційного Суду України й Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини резюме *amicus curiae* і висновків *amicus ombud* Єврокомісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія); розширення можливостей національних установ і служб стосовно допомоги дітям, підтримки та захисту їхніх прав.

Висновки до розділу 3

На підставі зазначеного вище можна дійти таких висновків:

1. Міжнародні та європейські стандарти державної політики спрямовані, передусім, на забезпечення державами-учасницями світового та європейського правопорядку, верховенства права, основоположних прав і свобод людини та зумовлюють здійснення державами-учасницями дієвих заходів щодо впорядкування національного законодавства, усунення його суперечностей з нормами міжнародного права шляхом скасування або зміни неефективних норм і розроблення нових формально визначених правил поведінки, а також забезпечення стабільного й ефективного функціонування органів держави. Загальна мета міжнародних і європейських стандартів державної політики полягає в забезпеченні невід'ємних прав людини й основоположних свобод, дії принципу верховенства права, підзвітності державної влади суспільству, участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, належного врядування, безпеки особи тощо. Мета вказує на зміст й обсяг міжнародних і європейських стандартів формування та реалізації державної політики, запровадження яких передбачає утвердження й забезпечення загальновизнаних цінностей (прав, свобод, принципів тощо), які визначають зміст і призначення внутрішніх органів держав-учасниць. Міжнародні та європейські стандарти державної політики запропоновано трактувати як основоположні, визначальні засади (принципи, правила, еталони тощо) формування та реалізації політики держав щодо утвердження та забезпечення національними правовими засобами загальновизнаних цінностей, закріплених у міжнародних документах універсального та регіонального рівнів.

2. Багатоманітність виявів державної політики у вітчизняній державотворчій практиці та значна за обсягом множина нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є державна політика, зумовлюють необхідність їх подальшого теоретичного аналізу на підставі класифікації. Нормативно-правові засади державної політики запропоновано класифікувати: за її видами – нормативно-правові засади внутрішньої та зовнішньої державної політики, а також

євроінтеграційної, соціальної, економічної, регіональної, молодіжної, безпекової, регуляторної, мовної, земельної тощо; за суб'єктами прийняття – нормативно-правові засади державної політики Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України; за функціональним призначенням – регулятивні й охоронні; за терміном дії – довгострокові та короткострокові; за сферою дії – загальної дії (стосуються всіх сфер державної політики), міжгалузевої (стосуються кількох суміжних сфер державної політики) та галузевої дії (стосуються однієї сфери державної політики); за формою зовнішнього вираження в національному законодавстві – ті, що закріплено в міжнародних документах, ратифікованих Верховною Радою України, й такі, що визначені в законах і підзаконних нормативно-правових актах. Таким чином, нормативно-правові засади державної політики України – це обов'язкові, вихідні положення формування та реалізації державної політики, сутністю яких є нормативна регламентація напрямів державної політики в різних сферах суспільних відносин, спеціальних засобів, форм, методів і процедур її здійснення, а також вимог до діяльності суб'єктів такої політики.

3. На підставі вивчення стану євроінтеграційної державної політики України, змісту критеріїв членства в ЄС, зобов'язань України, що містяться в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, наукової доктрини щодо формування та реалізації державної політики основоположними перспективами державної політики в умовах євроінтеграції України запропоновано вважати забезпечення, по-перше, конституційної та судової реформ; по-друге, належного функціонування демократичних інститутів і демократичного управління; по-третє, безпеки особи й держави; по-четверте, децентралізації та діяльності місцевого самоврядування; по-п'яте, прав людини. У межах конституційної реформи слід здійснювати державну політику з метою досягнення відповідності європейським стандартам у сфері виборчого права, децентралізації державної влади, реалізації прав громадян України на землю, збереження власності на сільськогосподарські землі в їхніх руках тощо. Перспективи державної політики у сфері судової реформи полягають у функціонуванні судової системи на підставі галузевих європейських стандартів здійснення правосуддя в судах, судоустрою та статусу суддів, запровадженні

обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень, оптимізації стадій виконавчого провадження, строків проведення виконавчих дій, виконання рішень судів за допомогою приватних та державних виконавців, надання правової допомоги особам, які її потребують. У контексті належного функціонування демократичних інститутів і демократичного управління державна політика має спрямовуватися на запровадження європейських практик інтегрованого управління кордонами, державними організаціями та державними пакетами акцій господарських товариств і підприємств паливно-енергетичного комплексу, корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава.

До перспектив державної політики у сфері безпеки особи й держави належать: розширення співпраці Збройних сил України, Національної гвардії та правоохоронних органів з міжнародними організаціями щодо спільних дій з підтримки світового миру та безпеки; запровадження європейських стандартів діяльності органів і посадових осіб з підтримання правопорядку в державі; забезпечення відновлення звільнених територій, реінтеграція окупованих територій; створення умов для підвищення рівня протидії злочинності шляхом внесення змін до юридичних та інституційних структур, зокрема тих, що запобігають і протидіють корупції, легалізації (відмиванню) доходів та кіберзлочинності; затвердження й оприлюднення щорічної національної доповіді щодо результатів реалізації засад антикорупційної політики, а також політики запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму; реформування сектору цивільної безпеки України тощо. Перспективи державної політики у сфері децентралізації та місцевого самоврядування передбачають забезпечення державою розвитку місцевої та регіональної демократії в Україні з урахуванням європейської практики і стандартів місцевого самоуправління та децентралізації, підтримання місцевих демократичних процесів, діяльності місцевого врядування та префектів, функціонування агенцій регіонального розвитку, молодіжних центрів і децентралізації роботи з молоддю, міжкультурної інтеграції тощо. У сфері прав людини перспективними напрямками державної

політики є: забезпечення пріоритетності прав і свобод людини під час визначення загальних засад державної політики, прийняття рішень органами державної влади й органами місцевого самоврядування; гармонізація законодавства України у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом ЄС; реалізація заходів щодо попередження і протидії дискримінації; забезпечення гендерної рівності; запобігання та протидія домашньому насильству; забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб; упровадження в діяльності Конституційного Суду України й Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини резюме *amicus curiae* і висновків *amicus ombud* Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія); розширення можливостей національних установ і служб стосовно допомоги дітям, підтримки та захисту їхніх прав тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові способи розв'язання наукового завдання, що полягає в конструюванні поняття «державна політика», визначенні його місця в поняттєво-категоріальному апараті теорії держави та права, з'ясуванні особливостей нормативно-правового закріплення. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано такі висновки:

1. Державна політика як продукт і водночас інструмент широкої соціально-історичної дії, результат багатоаспектного прояву різноманітних потреб, культури, традицій, національного менталітету, державної свідомості певного народу, його споконвічного прагнення до власної державності є предметом вивчення дослідників, учених, державних і політичних діячів від найдавніших часів і донині. На сучасному етапі розвитку суспільних наук державна політика перебуває у фокусі уваги представників філософії, історії, економіки, науки державного управління, політології та юридичної науки. У контексті останньої державну політику досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені з теоретико-історичних, галузевих і прикладних юридичних наук. Опрацювання історіографічних і методологічних аспектів поняття державної політики дає підстави стверджувати, що «проблемне поле» в цьому векторі наукового пошуку є досить значним. Адже в літературі юридичного спрямування недостатньо комплексно охарактеризовано різновиди державної політики, її співвідношення з іншими поняттями теорії держави та права. Недостатню увагу приділено й аналізу міжнародних та європейських стандартів формування та реалізації державної політики, нормативно-правових засад державної політики, а також стану і перспектив подальшого розвитку державної політики України в умовах євроінтеграції.

2. Тенденції гуманізації, демократизації, наявні в розвитку вітчизняної та іноземної правової доктрини, зумовили необхідність переосмислення не лише понять власне держави та права, а й усіх форм їх прояву, сфер і рівнів існування, зокрема й необхідність переосмислення методологічної бази вивчення поняття

державної політики. Комплексність наукового опрацювання державної політики залежить від багатьох чинників, де ключовим є з'ясування достовірних шляхів пізнання. Методологія теоретико-правового дослідження державної політики структурно охоплює кілька рівнів, визначальними з яких є: а) сучасні світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні й теоретичні засади дослідження; б) принципи наукового пізнання (всебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність); в) методологічні підходи, зокрема діяльнісний (базовий для цього дослідження), антропологічний, феноменологічний, екзистенціальний, аксіологічний, потребовий і системний; г) наукові методи вивчення предмета (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння, дедукція; діалектичний, метафізичний, герменевтичний; історичний, функціональний, синергетичний, структурний, інституціональний; конкретно-соціологічний, статистичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий).

3. Поняття «державна політика» є гносеологічним інструментом поглиблення людських знань про державну політику як складний, багатогранний соціальний феномен. Поняття «державна політика» – це форма мислення, що характеризується відображенням закономірних зв'язків і властивостей державної політики у вигляді характеристики її ознак. За результатами виокремлення та аналізу ознак державної політики сформульовано її визначення як цілеспрямованої, відносно стабільної, свідомо-вольової, правової форми організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур спрямована на вироблення стратегічного курсу розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства і тактичного управління ними з метою найбільш оптимального узгодження інтересів соціальних суб'єктів. Державній політиці як соціальному феномену притаманна всезагальна та сумарна структури.

4. Державна політика має такі види: за територією здійснення (сферою державного впливу) – внутрішня та зовнішня; за критерієм механізму відносин між учасниками розроблення та реалізації державної політики – розподільна, перерозподільна, регулятивна, адміністративна, антикризова; за регіональним виміром – центральна, регіональна та муніципальна; запланованим періодом –

короткострокова, середньострокова та довгострокова; часовим проявом або актуальністю – поточна та перспективна; за сферою життєдіяльності суспільства – економічна, соціальна, культурна та правова; формами діяльності держави – інноваційна, антикорупційна та ін. Водночас державна правова політика поділяється на конституційно-правову, адміністративно-правову (адміністративно-деліктну), міграційно-правову, правову політику держави у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею (кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу, кримінологічну). Залежно від форми державна правова політика може бути правотворчою, правозастосовною, правоохоронною та контрольно-наглядовою, за змістом – конституційно-правовою, адміністративно-правовою, кримінально-правовою тощо.

5. Місце поняття «державна політика» в поняттєво-категоріальному апараті теорії держави та права визначено шляхом співвідношення останнього з іншими поняттями загальнотеоретичної юридичної науки на підставі характеристики взаємозв'язків державної політики з державною владою, державною діяльністю, державним регулюванням, державним управлінням, функціями держави, державними програмами, державною службою, об'єктивним правом тощо. Окремі з цих категорій постають первинними, вихідними (або родовими) стосовно державної політики, інші – перебувають у відношенні перетину, часткового збігу, решта є компонентами поняття державної політики чи перебувають у більш складних зв'язках. Для сучасної теорії держави та права поняття «державна політика» є до певної міри новим і належить до такої схематичної поняттєвої послідовності: державна влада – державна діяльність – державна політика – державне регулювання – державне управління – функції держави – державні програми – державна служба.

6. Міжнародні та європейські стандарти державної політики – це основоположні, визначальні засади (принципи, правила, еталони) формування та реалізації політики держав стосовно утвердження та забезпечення національними правовими засобами загальновизнаних цінностей, закріплених у міжнародних документах універсального та регіонального характеру. Міжнародні та європейські

стандарти державної політики набувають об'єктивації в джерелах міжнародного, європейського права (деклараціях, директивах, договорах, конвенціях, положеннях, пактах, регламентах, рішеннях, угодах тощо) на рівні принципів, норм, характеристик. Стандарти уособлюють прагнення міжнародного співтовариства якнайефективніше скоординувати політику, засоби й методи діяльності суб'єктів міжнародного права з метою уніфікації та гармонізації державно-правових процесів. Аналіз положень міжнародних та європейських стандартів державної політики, що закріплені в міжнародних документах, згоду на обов'язковість яких надано більшістю держав, серед них і Україною, дозволив здійснити їх систематизацію за критерієм впливу на державну політику в таких сферах, як: права та свободи людини, безпека, економіка, соціальний захист, культура, місцеве самоврядування.

7. Нормативно-правові засади державної політики України – це обов'язкові, вихідні положення формування та здійснення державної політики, сутністю яких є нормативна регламентація напрямів державної політики в різних сферах суспільних відносин, а також спеціальних засобів, форм, методів і процедур її забезпечення, вимог до діяльності суб'єктів такої політики. Нормативно-правові засади державної політики набувають закріплення в нормативно-правових актах України різної юридичної сили й галузевої приналежності та є такими: за різновидами державної політики – нормативно-правові засади внутрішньої та зовнішньої державної політики, а також євроінтеграційної, соціальної, економічної, регіональної, молодіжної, безпекової, регуляторної, мовної, земельної політики тощо; за суб'єктами прийняття – нормативно-правові засади державної політики, що схвалюються Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України; за функціональним призначенням – регулятивні та охоронні; терміном дії – довгострокові та короткострокові; за сферою дії – загальної, міжгалузевої та галузевої дії; формою закріплення в національному законодавстві – ті, що набувають відображення в міжнародних документах, ратифікованих Верховною Радою України, у законах і підзаконних нормативно-правових актах.

8. В умовах європейської інтеграції України ефективна реалізація державної політики передбачає: а) здійснення державної політики на засадах демократії;

б) використання гуманних засобів забезпечення державної політики;
в) імплементацію міжнародних стандартів державної політики універсального та регіонального характеру в національну правову систему. Перспективами правового забезпечення розвитку державної політики в умовах євроінтеграції України є забезпечення конституційної та судової реформ, функціонування демократичних інститутів і демократичного управління, безпеки особи та держави, децентралізації та діяльності місцевого самоврядування, прав, безпеки та життєдіяльності людини тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тацій В.Я. Проблеми формування правової політики в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 1994. № 2. С. 3–13.
2. Цветков В., Селіванов В. Людський вимір як методологічний підхід до аналізу і перетворення державного управління в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2 (45). С. 81–97.
3. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2004. 36 с.
4. Гусарєв С.Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.
5. Філософія. Словник: персоналії, категорії, поняття та терміни / [В.С. Бліхар, Х.М. Войтович, Н.В. Гайворонюк та ін. ; за ред. М.П. Гетьманчука]. Львів : ЛьвДУВС, 2010. 228 с.
6. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів : Львів. політехніка, 2009. 264 с.
7. Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол. : В.А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 3 : Е–Й. 2005. 672 с.
8. Данн В.Н. Державна політика: вступ до аналізу / пер. з англ. Г.Є. Краснокутського ; наук. ред. М.О. Баймуратов. Одеса : АО БАХВА, 2005. 504 с.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : монографія. Київ : Основи, 2002. 750 с.
10. Діденко Н.Г. Управління, влада, держава: філософські аспекти взаємодії : монографія. Донецьк : ДонДУУ, 2005. 128 с.
11. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права : словник. Київ : Ін Юре, 2003. 408 с.

12. Філософський енциклопедичний словник / [В.І. Шинкарук (голова редкокол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
13. Філософія політики : короткий енцикл. словник / [авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко, М.І. Бойченко, В.С. Бакіров та ін.]. Київ : Знання України, 2002. 670 с.
14. Ріттер Й. Метафізика і політика / пер. з нім. В. Задорожного, О. Кислюка. Київ : Юніверс, 2011. 341 с.
15. Абдулла А. Політика і подія істини: актуальність соціальної філософії А. Бадью : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Харків, 2010. 16 с.
16. Фоміна Л.М. Політика як соціальне явище: філософсько-методологічні аспекти. *Педагогічні проблеми технічної і гуманітарної освіти*. 2000. Вип. 1. С. 92–94.
17. Усов Д.В. Історико-філософські виміри взаємин політики та моралі. *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2014. Вип. 5. С. 120–128.
18. Авакян Т.А. Теоретико-методологічні засади досліджень державної політики у сфері внутрішніх справ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2 (9–10). С. 18–30.
19. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб. / [В.М. Литвин, В.І. Гусєв, А.Г. Слюсаренко та ін.]. Київ : Вища шк., 2002. 430 с.
20. Рарог Ю.В. Державна політика у галузі вузівської науки в Україні у 80-х – поч. 90-х років : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Харків, 1994. 233 с.
21. Крупник Л.О. Державна політика у сфері українського професійного мистецтва (1965–1985) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Київ, 2002. 212 с.
22. Осмоловська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Донецьк, 2004. 19 с.
23. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.)

та ін.]. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

24. Бабенко В.О. Державна політика стимулювання експорту в ринковій економіці : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03. Київ, 2003. 191 с.

25. Антошкіна Л.І. Державна економічна політика : навч. посіб. Донецьк : Юго-Восток, 2005. 208 с.

26. Буга Н.Ю. Державна політика інноваційного розвитку проблемних регіонів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2008. 20 с.

27. Державне управління : словник-довідник / [уклад.: В.Д. Бакуменко, Д.О. Безносенко, В.М. Варзар та ін. ; за заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка]. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

28. Державне управління та державна служба: словник-довідник / [уклад. О.Ю. Смоленський]. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

29. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін.]. Київ : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління. 648 с.

30. Валецький О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.

31. Кучеренко О.О. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2000. 20 с.

32. Готвуд Б. Аналіз політики для реального світу / [пер. з англ. А. Олійник ; наук. ред. пер. В. Тертичка]. Київ : Основи, 2004. 396 с.

33. Шкумбатюк К.Л. Державна політика України у сфері громадянства в контексті європейської інтеграції : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2004. 19 с.

34. Леонова А.О. Державна етнокультурна політика в сучасній Україні: теорія і практика : монографія. Київ : ДАКККиМ, 2005. 276 с.

35. Ляшенко В.М. Державна політика запобігання тероризму в Україні :

автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2007. 19 с.

36. Козлов К.І. Державна політика соціальної безпеки: взаємодія органів влади і громадських організацій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2008. 20 с.

37. Кривачук Л.Ф. Державна молодіжна політика з питань неповнолітніх в Україні (державно-управлінський аспект) : монографія. Львів : ЛДФА, 2009. 240 с.

38. Кривачук Л. Державна політика у сфері охорони дитинства: формування та реалізація : монографія. Львів : ЛДФА, 2012. 480 с.

39. Степанов В.Ю. Державна інформаційна політика: проблеми та перспективи : монографія. Харків : С.А.М., 2011. 548 с.

40. Селіванов В. Державну політику України – на правові і наукові засади. *Право України*. 2002. № 12. С. 15–23.

41. Соснін О.В. Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2005. 36 с.

42. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти : монографія. Київ : Факт, 2008. 272 с.

43. Теорія держави та права : підручник / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін. ; за заг. ред. Є.О. Гіди]. Київ : Ліпкан О.С., 2011. 576 с.

44. Скрипнюк О. Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 3–12.

45. Цветков В.В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Юрид. думка, 2007. 336 с.

46. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія. Київ : Ін Юре, 2002. 724 с.

47. Чеботок Н.В. Державна етнонаціональна політика в Україні у 1917–1921 рр. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 20 с.

48. Клименко Л.С. Державна мовна політика в Україні (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 20 с.
49. Авакян Т.А. Нариси та дискусії щодо розуміння державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 104–113.
50. Авакян Т.А. Верховенство права як основоположний принцип державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 124–134.
51. Авакян Т.А. Суб'єкти й форми реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 37–44.
52. Безпалова О.І. Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 87–92.
53. Державна політика : підручник / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.
54. Рабінович П. Концепція державної правової політики України у галузі прав людини: загальнотеоретичні аспекти проектування. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4 (11). С. 21–30.
55. Руднєва О.М. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.). Київ : НІСД, 2013. С. 6–26.
56. Матузов Н.И. Понятие и основные приоритеты российской правовой политики. *Правоведение*. 1997. № 4. С. 6–17.
57. Левченкова Е.А. Правовая политика государства и ее приоритеты в сфере правоохранительной деятельности органов внутренних дел (теоретико-правовой аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. СПб., 2004. 34 с.

58. Цуркан Т.Ю. Правова політика сучасної держави у сфері міграції: теоретико-компаративістське дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 24 с.

59. Минькович-Слободяник О.В. Правова політика як чинник правотворчості та правозастосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

60. Лопушанський А.А. Правова політика і законотворчість: механізм взаємодії та тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 19 с.

61. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Харків : Право, 2008. Т. 4 : Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права. 480 с.

62. Дудка І.М. Правова політика в сфері державного регулювання банківської діяльності України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2012. 19 с.

63. Гуржій Т.О. Державна політика безпеки дорожнього руху: теоретико-правові та організаційні засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2011. 40 с.

64. Железняк Н.А. Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 21 с.

65. Мосьондз С.О. Державна міграційна політика в сучасній Україні (адміністративно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 19 с.

66. Печуляк В.П. Державна податкова політика в Україні: організаційно-правові аспекти здійснення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2005. 157 с.

67. Мельникович В.М. Кадрова політика в органах внутрішніх справ України: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07.

Львів, 2014. 20 с.

68. Олефір В.І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 36 с.

69. Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2013. 736 с.

70. Мосьондз С.О. Державна політика у сфері науки в Україні (організаційно-правові аспекти) : монографія. Харків : Скорпион ЛТД, 2012. 352 с.

71. Якимець Ю.В. Державна політика у сфері культури. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 64–69.

72. Карлова В.В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах : монографія. Київ, 2003. 180 с.

73. Заброда Д.Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституціоналізація : монографія. Сімферополь : Кримнавчпеддержвидав, 2013. 368 с.

74. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

75. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 476 с.

76. Сопілко І.М. Державна інформаційна політика України: стан та шляхи реалізації : монографія. Київ : МП Леся, 2014. 424 с.

77. Мосенко Ю.О. Державна інформаційна політика України: організаційно-правові аспекти здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.

78. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Харків : Право, 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

79. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація : монографія. Одеса : ОЮІ НУВС, 2004. 132 с.

80. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 332 с.

81. Смушак О.М. Кримінально-правова політика в сфері відповідальності за причетність до злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.

82. Мнищенко Є.С. Кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 18 с.

83. Марисюк К.Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні : монографія. Львів : Тріада плюс, 2013. 404 с.

84. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 40 с.

85. Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2012. 19 с.

86. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 17 с.

87. Голіна В. Кримінологічна політика в Україні: деякі теоретико-прикладні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 2 (53). С. 182–190.

88. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 верес. 2003 р. № 1160-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.

89. Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005–2007 роки : Закон України від 3 берез. 2005 р. № 2460-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2460-15>.

90. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 лип. 2010 р. № 2411-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

91. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2818-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

92. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 лип. 2012 р. № 5029-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

93. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

94. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 156-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

95. Про Концепцію державної житлової політики : Постанова Верховної Ради України від 30 черв. 1995 р. № 254/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254/95-вр>.

96. Про Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок : Постанова Верховної Ради України від 5 берез. 1999 р. № 475-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/475-14>.

97. Про засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17 черв. 1999 р. № 757-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/757-14>.

98. Про Концепцію державної сімейної політики : Постанова Верховної Ради України від 17 верес. 1999 р. № 1063-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1063-14>.

99. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 31 лип. 2004 р. № 854/2004. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/854/2004>.

100. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1000/2011. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.

101. Про забезпечення впровадження єдиної державної політики реформ в Україні : Указ Президента України від 23 лип. 2014 р. № 614/2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614/2014>.

102. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 2010 р. № 996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>.

103. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серп. 2013 р. № 735-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-р>.

104. Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 берез. 2017 р. №217-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/217-2017>.

105. Статут ООН і Статут Міжнародного суду від 26 черв. 1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page.

106. Загальна декларація прав людини ООН від 10 груд. 1948 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

107. Конвенція МОП про основні цілі та норми соціальної політики від 22 черв. 1962 р. № 117. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/993_016/para2#n2.

108. Конвенція МОП про політику в галузі зайнятості від 9 лип. 1964 р. № 122. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_062.

109. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 груд. 1979 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207.

110. Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовт. 2003 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_d69.

111. Доктринальні засади розвитку держави та права: національні та міжнародні тенденції : монографія / [Ю.Л. Бошицький, В.М. Іванов, М.Г. Братасюк та ін. ; заг. ред. Ю.Л. Бошицького]. Київ : Ліра-К, 2014. 440 с.

112. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 35 с.

113. Контамінація раціонального та ірраціонального в методології правознавства : монографія / [М.Г. Братасюк, О.Г. Мурашин, В.І. Темченко та ін. ; за заг. ред. М.Г. Братасюк]. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2013. 262 с.

114. Демидов А.И. О методологической ситуации в правоведении. *Правоведение*. 2001. № 4. С. 14–22.

115. Скакун О. Методологічний підхід і метод у порівняльному правознавстві: їхнє співвідношення. *Про українське право*. 2009. Число IV. С. 210–219.

116. Селіванов В. Щодо методологічних засад вітчизняної юридичної науки як передумови розроблення сучасної стратегії державотворення та юридичного нормотворення в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1 (48). С. 21–33.

117. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс : монографія. Харків : Право, 1998. 416 с.

118. Рабінович П.М. Методологія правознавства: проблеми плюралізації. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 3. С. 81–88.

119. Сарагоса Ф.М. Завтра всегда поздно / пер. с исп. С.А. Оболенского ; предисл. Ч. Айтматова. М. : Прогресс, 1989. 318 с.

120. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров та ін. ; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова]. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

121. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) : монографія. Харків : Право, 1996. 164 с.

122. Актуальні проблеми теорії держави та права. У 2 ч. Ч. 1 : Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / [С.М. Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легуша та ін.]. 2-ге вид., стер. Київ : КНТ, 2008. 288 с.
123. Керимов Д.А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права : монография. 4-е изд. М. : Изд-во СГУ, 2008. 521 с.
124. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права : монография. М. : Зерцало, 2008. 452 с.
125. Машко А. Проблеми теорії держави та права. Основи : курс лекцій. Київ : Четверта хвиля, 2008. 464 с.
126. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юрид. думка, 2008. 336 с.
127. Тихомиров А.Д. Юридическая компаративистика: философские, теоретические и методологические проблемы : монография. Київ : Знання, 2005. 334 с.
128. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2008. 495 с.
129. Рабінович П.М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 4 (31). С. 3–14.
130. Кривицький Ю.В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.
131. Фальковський А.О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2011. 17 с.
132. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Харків : Право, 2011. 552 с.
133. Руденко Б.Б. Методологічні засади юридичної науки: парадигмальний вимір : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.09. Київ, 2014. 18 с.

134. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Право України*. 2010. № 2. С. 18–23.
135. Гусарев С. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Право України*. 2011. № 8. С. 160–166.
136. Мацькевич М.М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 464 с.
137. Заморська Л.І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. 304 с.
138. Циппеліус Р. Юридична методологія. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
139. Теорія держави і права : навч. посіб. / [С.К. Бостан та ін.]. Київ : Академія, 2013. 348 с.
140. Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського = The Philosophy of law by Bohdan Kistyakivskyi : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 300 с.
141. Цвік М. Основні напрямки наукових досліджень в галузі теорії та історії держави і права. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) – № 3 (34). С. 25–37.
142. Актуальні проблеми юридичної освіти та науки в Україні : монографія / [Б.І. Андрусишин, В.Д. Бабкін, О.В. Бучма та ін. ; за ред. Ю.С. Шемшученка]. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 361 с.
143. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / [О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін. ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
144. Логіка : словник-довідник / авт.-уклад. М.Г. Тофтул. Київ : Академія, 2012. 312 с. .
145. Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) – № 3

(34). С. 54–67.

146. Рабінович П. Феномен праворозуміння: гносеологічна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 11–22.

147. Селіванов В. Поняття і категорії в процесі історичного розвитку юридичної науки. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 3–15.

148. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрид. думка, 2012. 1020 с.

149. Словник юридичних термінів / [уклад.: А.П. Мозоль, Н.І. Мозоль, Л.Г. Юрковська]. Київ : МП Леся, 2014. 192 с.

150. Мала енциклопедія теорії держави та права / [С.Б. Бобровник, О.Г. Варич, Т.О. Дідич та ін. ; за ред. проф. Ю.Л. Бошицького]. Київ : Кондор, 2012. 368 с.

151. Иванов А.А. Справочник по теории государства и права: основные категории и понятия. 2-е изд., стер. М. : Экзамен, 2007. 510 с.

152. Скакун О.Ф., Бондаренко Д.А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия). Харьков : Эспада, 2007. 488 с.

153. Наливайко Л.Р., Беляєва М.В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law). 2-ге вид., доповн. Запоріжжя : Дніпров. металург, 2010. 304 с.

154. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Наш Формат, 2016. 472 с.

155. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.

156. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики : науКиїв вид. / пер. з англ. О. Рябова. Львів : Кальварія, 2004. 264 с.

157. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм.

Віче. 2011. № 10. С. 23–25.

158. Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження. Київ ; Львів, 2012. 352 с.

159. Гуняк О.Я. Приватний і публічний інтереси у праві: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2016. 16 с.

160. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с.

161. Сучасна правова енциклопедія / [О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський та ін.]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.

162. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2 : Д–Й. 1999. 744 с.

163. Нижник Н. Роль кадрової політики в реалізації функцій держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3 (30). С. 9–16.

164. Атаманова Ю. Правові засоби здійснення державної інноваційної політики. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 138–147.

165. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 5 : П–С. 2003. 736 с.

166. Законотворча діяльність: словник термінів і понять / за ред. В.М. Литвина. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 344 с.

167. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3 : К–М. 2001. 792 с.

168. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 409 с.

169. Марисюк К.Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 36 с.

170. Ковбасюк Ю. Проблеми формування понятійно-категоріальної системи публічного управління : матеріали наук.-методолог. семінару в режимі відеоконференцзв'язку (Київ–Дніпропетровськ–Львів–Одеса–Харків, 31 берез. 2010 р.). Київ, 2010. С. 5–9.
171. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права : монографія. М., 1976. 264 с.
172. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ, 2003. 144 с.
173. Маковецький А.М., Камбур А.В. Понятійно-категоріальний апарат соціології : навч. посіб. Чернівці, 2007. 78 с.
174. Авксентьева Т. Г. Політика і влада в інформаційну епоху: український контекст: монографія. Харків, 2013. 323 с.
175. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні : монографія / [І.О. Кресіна, А.С. Матвієнко, Н.М. Оніщенко та ін.; за ред. І.О. Кресіної]. Київ, 2006. 304 с.
176. Цветков В. Державне управління: теорія, методологія, практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33) – № 3 (34). С. 254–272.
177. Волощук А.М. Концептуальні підходи до визначення змісту поняття державного управління. *Держава і право*. Вип. 17. 2002. С. 185–192.
178. Авер'янов В. Інститут державних секретарів міністерств як новела у реформуванні виконавчої влади в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 59–71.
179. Дзевелюк М. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 4. С. 21–25.
180. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. Минск, 1998. 896 с.

181. Наливайко Л.Р. Поняття та основні ознаки функцій держави. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 177–191.
182. Адміністративне право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Київ, 2014. 520 с.
183. Функції сучасної держави: теоретико-правові проблеми : монографія / В.В. Волинець. Київ, 2012. 512 с.
184. Онопенко П.В. Правоохоронні функції держави Україна : монографія. Київ, 2003. 128 с.
185. Джураєва О.О. Функції сучасної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2006. 20 с.
186. Головченко М.Ф. Культурна функція сучасної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2015. 19 с.
187. Лощихін О.М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії : монографія. Київ, 2013. 228 с.
188. Задихайло Д.Д. Уряд України та регіональна політика держави (конституційно-правові аспекти). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4 (59). С. 71–78.
189. Білинська М.М., Євмешкіна О.Л., Сурай І.Г. Кадрова політика і державна служба : конспект лекцій. Київ, 2012. 71 с.
190. Петришин О.В. Правовий режим державної служби: питання загальної теорії : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 1999. 36 с.
191. Кривицький Ю.В. Праворозуміння як теоретичне підґрунтя дослідження правової реформи. *Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 2 черв. 2016 р.) Київ, НАВС, 2016. С. 67–73.
192. Бенедикт XVI. Місце Бога у світі. Влада, політика, право. Львів, 2014. 93 с.

193. Олейников С. Методологічні основи дослідження правових форм діяльності держави. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 3 (18). С. 25–33.
194. Маренич А.І. Наслідки євроінтеграції: соціальний аспект. *Фінансовий простір*. 2013. № 4. С. 209–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_4_25.
195. Власенко В.П. Щодо актуальності дослідження зарубіжного досвіду реалізації євроінтеграційної політики. *Правоохоронна та правозахисна діяльність поліції в умовах формування громадянського суспільства в Україні* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 9 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 33–35.
196. Про стандартизацію : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.
197. Солоненко О.М. Сучасні міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 95–103.
198. Бандурка О., Скакун О. Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : в 10 т. Київ, 2003. Т. 1 : Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. с. 366.
199. Заброра С.М. Міжнародно-правові стандарти поліцейської діяльності щодо протидії насильству в сім'ї. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 161–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_2_38.
200. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
201. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
202. Малишев Б.В. Загальна декларація прав людини 1948 року та сучасне праворозуміння. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 3 (11). С. 147–160.
203. Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів. Харків : Фоліо,

2004. 62 с.

204. Алмаші І.М. Загальна декларація прав людини ООН як джерело конституційного права України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 2. С. 12–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kpac_2015_2_4.

205. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 4 листоп. 1950 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

206. Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями : Правила ООН від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_212.

207. Договір про створення Європейської Спільноти : міжнар. док. від 25 берез. 1957 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

208. Про основні цілі та норми соціальної політики : Конвенція Міжнародної організації праці від 22 черв. 1962 р. № 117. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_016.

209. Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Конвенція ООН від 21 груд. 1965 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_105.

210. Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція ЮНЕСКО від 16 листоп. 1972 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089.

211. Декларація Ради Європи про поліцію : Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи від 8 трав. 1979 р. № 690. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_803.

212. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Резолюція ООН від 17 груд. 1979 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_282.

213. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція ООН від 18 груд. 1979 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_207.

214. Про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або органами влади : Європейська рамкова конвенція від 21 трав. 1980 р. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua>.

215. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Конвенція ООН від 28 січ. 1981 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

216. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : Конвенція ООН від 10 груд. 1984 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

217. Європейська хартія місцевого самоврядування : Європейська хартія від 15 жовт. 1985 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_036.

218. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав – учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі : міжнар. док. ООН від 15 січ. 1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_081.

219. Про права дитини : Конвенція ООН від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_021.

220. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку : міжнар. док. ООН від 7 верес. 1990 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_334.

221. Паризька хартія для нової Європи : міжнар. док. ОБСЄ від 21 листоп. 1990 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_058.

222. Договір Про Європейський Союз : міжнар. док. від 7 лют. 1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_029.

223. Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин : Конвенція Ради Європи від 1 лют. 1995 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_055.

224. Європейська соціальна хартія : Конвенція Ради Європи від 3 трав. 1996 р. № 163. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_062.

225. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні : міжнар. док. від 11 квіт. 1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_308.

226. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй : Декларація ООН від 8 верес. 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_621.

227. Жінки, мир, безпека : Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 від 31 жовт. 2000 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

228. Хартія основних прав Європейського Союзу : Хартія ЄС від 7 груд. 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_524.

229. Паризька угода : Угода ООН від 12 груд. 2015 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61.

230. Тюріна О.В. Перспективи розвитку порівняльного правознавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 19–27.

231. Слюсар К.С. Універсалізація як основа розвитку нових поколінь прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 11–12. С. 277–279.

232. Гладуняк І. Конституція як основа формування та реалізації державної політики. *Віче*. 2007. № 22. URL: <http://www.viche.info/journal/733>.

233. Справа про здійснення влади народом : рішення Конституційного Суду України від 5 жовт. 2005 р. № 6-рп/2005. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.

234. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: В.Я. Тацій (голова), О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2011. 1128 с.

235. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 536 с.

236. Француз А.Й. Утвердження та забезпечення прав людини як визначальна детермінанта розвитку політичної системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 2. С. 66–77. Серія юридична.

237. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія

верховенства права. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 385 с.

238. European Commission for Democracy through Law: Opinion on the Constitution of Ukraine, adopted by the Commission at its 30th Plenary meeting in Venice, on 7–8 March 1997. Doc. CDL-INF (97)2. Strasbourg, 11 March 1997. P. 13.

239. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. ООН від 16 груд. 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043.

240. Справа про молодіжні організації : рішення Конституційного Суду України від 13 груд. 2001 р., справа № 1-43/2001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

241. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін. *Віче*. 2012. № 12. С. 2–4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2012_12_2.

242. Про затвердження Класифікатора галузей законодавства України : наказ Міністерства юстиції України від 2 черв. 2004 р. № 43/5. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v43_5323-04.

243. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : міжнар. док. від 14 черв. 1994 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/998_012.

244. Угода Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнар. док. від 27 черв. 2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

245. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2998-12>.

246. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>.

247. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України

від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1105-14>.

248. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/964-15>.

249. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.

250. Про охорону земель : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 962-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/962-15>.

251. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 963-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/963-15>.

252. Державна політика у сфері охорони здоров'я : монографія : у 2 ч. Київ : НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.

253. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

254. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22 лип. 1998 р. № 810/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/810/98>.

255. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/5/2015>.

256. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 6 трав. 2015 р. № 287/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/287/2015>.

257. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна–НАТО на 2017 рік : Указ Президента України від 8 квіт. 2017 р. № 103/2017. URL: <http://www.president.gov.ua>.

258. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору : міжнар. док. від 9 лип. 1997 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_002.

259. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2015 р. № 856. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/856-2015-п>.

260. XVII саміт Україна–ЄС. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/4610>.

261. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі (інформаційно-аналітична довідка). URL: <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>.

262. Геополітичні орієнтації жителів України: Європейський Союз, Митний Союз, НАТО (лютий 2017 р.) : прес-реліз Ю. Сахно. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=689&page=1&t=3>.

263. Україна–ЄС: наступні двадцять п'ять років / А. Єрмолаєв, І. Клименко, В. Щербина, С. Денисенко, Л. Поляков. Київ, 2016. URL: <http://newukraineinstitute.org/media/news/612/file/Ukraine%20EU.pdf>.

264. Завадський В.М. Європейська інтеграція країн Балтії (1991–2004 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02. Донецьк, 2008. 20 с.

265. Стрельцов Є.Л. До питання про умови подальшого вдосконалення національної правової системи. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 6–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2013_16_3.

266. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 29–42.

267. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-association>.

268. Україна та Угода про асоціацію. Моніторинг виконання за 2014 – I півріччя 2016 року. URL: <http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/ZVIT.pdf>.

269. Чи відбувся прогрес? URL: http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/report_update_FINAL_WEB.pdf.

270. Звіт про виконання Порядку денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2015 рік. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248115804&cat_id=24774948.

271. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2014 р. № 847-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/847-2014-p>.

272. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М. : НОРМА, 1996. 418 с.

273. Барановський Ф.В. Вплив критеріїв вступу в Євросоюз на побудову демократичної, соціальної, правової держави в Україні. *Політологічні записки*. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_6.

274. Оніщенко Н.М. Уніфікація як спосіб співвідношення і узгодженості внутрішньодержавного і міжнародного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6. С. 48–54.

275. Головченко В. Проблема політичної реформи в Україні та її європейський вибір. *Україна на шляху до Європи* / [упоряд.: В.І. Шкляр, А.В. Юричко]. Київ : Етнос, 2006. 460 с.

276. Кобацька Х.І. Порівняльно-правова характеристика ЦОВВ у сфері юстиції: європейська традиція та вітчизняна практика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 20 с.

277. Deirdre Curtin. European legal integration: paradise lost? URL: http://www.uu.nl/faculty/leg/nl/organisatie/departementen/departementbestuursenorganisatiewetenschap/onderzoek/publicgovernance/Documents/DCurtin_european%20legal%20integration.pdf.

278. Weiler Joseph H.H. The Transformation of Europe. *The Yale Law Journal*, Vol. 100, No. 8. URL: <http://www.pacefuturo.it/test/uploads/bibliocampus/weiler.pdf>.

279. Олійник О. Реформування юридичної риторики в Україні: євроінтеграція та адаптація національного законодавства і права України до законодавства та права ЄС. *Віче*. 2010. № 18. С. 27–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_18_12.

280. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики : навч. посіб. / за ред. О.Н. Ярмиша. Сімферополь : Доля, 2002. 104 с.

281. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. 7000 слов и выражений. М. : Сов. энцикл., 1970. 910 с.

282. Мацко А.С. Міжнародне право : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : МАУП, 2005. 232 с.

283. Євглевська О.Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. № 17. С. 118–129.

284. Смолярова М.Л. Поняття та зміст адаптації законодавства про працю України до законодавства Європейського Союзу. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ptdu/2011_2/.../PD211_04.pdf.

285. Коломоець Т.О., Грищак С.В. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу : монографія. Донецьк : НГУ, 2013. 164 с.

286. Демидович М.С. Адаптація законодавства України в контексті європейської правової інтеграції. *Держава і право*. 2006. Вип. 32. С. 57–61.

287. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1629-15>.

288. Про деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовт. 2004 р. № 1365. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-%D0%BF>.

289. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства

України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21 листоп. 2002 р. № 228-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/228-15>.

290. Zemanek K. Is the Term «Soft Law» Convenient. In *Liber Amicorum: Professor Ignaz Seidl–Hohenveldern* / Edited by Hafner G., Loible G., Rest A., Sucharia-Behrmann L., Zemanek K. The Hague, 1998. P. 843–862.

291. Preston C. Poland and EU Membership : Current Issues and Future Prospects. *Journal of European Integration*. 1998. Vol. 21. № 2. P. 153.

292. Гетьман І. Правова герменевтика і адаптація законодавства України в умовах становлення європейського правового простору. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 43–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_4_6.

293. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. *Громадська думка про правотворення*. 2015. № 9 (91). С. 14–22.

294. Сабан М. Про переваги та недоліки інтеграції України до ЄС. URL: <http://uzhgorod.net.ua/news/54495>.

295. Колодій А.М. Розуміння «демократії» та забезпечення прав людини на шляху до європейської інтеграції України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 4. С. 41–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2008_4_9.

296. Порядок денний асоціації Україна–ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : міжнар. док. від 20 листоп. 2009 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_990.

297. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249873358&cat_id=246711250.

298. План дій для України на 2015–2017 рр. URL: <https://rm.coe.int/16802f600d>

299. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в 2016 році. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/zviti-pro-vikonannya/zvit-pro-assotsiatsiyu-2016.pdf>

300. Роль, значення та вплив громадянського суспільства на формування

етнонаціональної політики єдності в Україні : Постанова Верховної Ради України від 25 листоп. 2015 р. № 824-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/824-19>.

301. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна–НАТО : Указ Президента України від 7 груд. 2016 р. № 547/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/547/2016>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадженнь результатів дисертаційної роботи

УКРАЇНА
ДОЛИНСЬКА МІСЬКА
РАДА

Проспект Незалежності, 5, м. Долина,
Івано-Франківська область, Україна
77504

UKRAINE
DOLYNA CITY COUNCIL

5 Prospect Nezalezhnosti, Dolyna,
Ivano-Frankivsk region, Ukraine 77504

<http://rada.dolyna.info>
E-: rada.dolyna.info@gmail.com

22.11.2017 № 260/05-25/17в

ЗАТВЕРДЖУЮ

Міський голова
Долинської міської ради
Івано-Франківської області
В.С. Гаразд
“*22*” *листопада* 2017 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук ад'юнкта кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Коршунової Наталії Вікторівни на тему: “Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження” у практичну діяльність органів виконавчої влади

Комісія у складі: міського голови Долинської міської ради Івано-Франківської області ГАРАЗДА В.С., членів виконавчого комітету Долинської міської ради ШЕВЧЕНКО А.В. та МАТВЄЄВОЇ Т.Є. розглянула результати дисертаційного дослідження КОРШУНОВОЇ Наталії Вікторівни на тему: «Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження» за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у вигляді пропозицій по вдосконаленню реалізації державної політики на рівні органів місцевого самоврядування та встановила, що надані пропозиції, отримані в результаті проведеного дисертаційного дослідження, мають, в першу чергу, глибоку наукову основу, необхідний теоретичний та методологічний рівень та практичну значимість.

Після захисту дисертаційної роботи обґрунтовані в роботі пропозиції, рекомендації можна буде використовувати при реалізації державної політики на рівні органів місцевого самоврядування.

Міський голова Долинської міської ради

Гаразд В.С.

Член виконавчого комітету Долинської міської ради

Шевченко А.В.

Член виконавчого комітету Долинської міської ради

Матвєєва Т.Є.

Виконавчий комітет Долинської МР
ВІХ № 260/05-25/17в від 22.11.2017

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
полковник поліції

С.Д. Гусарєв

21 листопада 2017 р.

АКТ**впровадження результатів дисертаційного дослідження**

ад'юнкта кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Коршунової Наталії Вікторівни на тему «Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження» поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Комісія у складі:

завідувача кафедри теорії держави та права НАВС кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Завального А.М., професора кафедри теорії держави та права, доктора юридичних наук, професора Тихомирова О.Д., завідувача кафедри конституційного права та прав людини доктора юридичних наук, доцента, підполковника поліції Калиновського Б.В. цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Коршунової Наталії Вікторівни на тему «Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження» використовуються у процесі викладання навчальної дисципліни «Теорія держави та права», зокрема при вивченні таких тем, як: поняття, походження та сутність держави; форма держави, функції та механізм держави, сучасні концепції державотворення.

Результати дисертаційного дослідження Коршунової Н.В. відображено у таких публікаціях, що рекомендовані для вивчення слухачам, курсантам та студентам НАВС:

1. Коршунова Н. В. Державна політика як поняття теорії держави та права: змістова характеристика / Н. В. Коршунова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – №41, Том 3, 2016. – С. 112-117
2. Коршунова Н. В. Класифікація видів державної політики як складова її теоретико-правової характеристики / Н. В. Коршунова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – №6-2, Том 1, 2016 – С. 98-104.
3. Коршунова Н. В. Понятие «государственная политика» в понятийно-категориальном аппарате теории государства и права / Н. В. Коршунова // Visegrad Journal on Human Rights. – №4/1, 2017 – С.178-187.

4. Коршунова Н.В. Євроінтеграційна державна політика: досвід Чеської та Словацької республік / Н.В. Коршунова // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ– 2017. – № 1. – С. 323-334.

5. Коршунова Н.В. Міжнародні та європейські стандарти державної політики / Н.В. Коршунова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ– 2017. – № 1 (13). – С. 360-369.

6. Коршунова Н. В. Конституційно-правові засади державної політики України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ– 2017. – № 3. – С. 231-240.

7. Коршунова Н.В. Реалізація євроінтеграційної державної політики: досвід Чеської Республіки / Н.В. Коршунова // Матеріали VI-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В.Копейчикова (Київ, 17 лист. 2016 р.) / Редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров. – К. : НАВС, 2016. – С. 72-74.

8. Коршунова Н.В. Державна політика, як предмет дослідження вітчизняної юридичної науки / Н.В. Коршунова // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 - 4 бер. 2017 р.). - Х., 2017. - С.15-19.

9. Коршунова Н.В. Міжнародні стандарти формування і реалізації державної політики/ Н.В. Коршунова // Матеріали науково-теоретичної конференції «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 23 бер. 2017 р.) / Редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров. – К. : НАВС, 2017. – С.62-65.

10. Коршунова Н. В. Методологічні підходи дослідження державної політики як поняття юридичної науки / Н. В. Коршунова // Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. курс., студ., ад'юнк. та здоб. (м. Черкаси, 17 бер. 2017 р.). - Черкаси, 2017. - С. 65 - 67.

Члени комісії:

Завідувач кафедри
теорії держави та права
кандидат юридичних наук, доцент

А.М. Завальний

Професор кафедри
теорії держави та права
доктор юридичних наук, професор

О.Д. Тихомиров

Завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
доктор юридичних наук, доцент

Б.В. Калиновський

Список публікацій здобувача за темою дисертації,
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Коршунова Н.В. Класифікація видів державної політики як складова її теоретико-правової характеристики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 6-2. Т. 1. С. 52–56. (Серія «Юридичні науки»).

2. Коршунова Н.В. Державна політика як поняття теорії держави та права: змістова характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 41. Т. 3. С. 147–151. (Серія «Право»).

3. Коршунова Н.В. Євроінтеграційна державна політика: досвід Чеської та Словацької республік. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 323–334.

4. Коршунова Н.В. Міжнародні та європейські стандарти державної політики. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 360–369.

5. Коршунова Н.В. Конституційно-правові засади державної політики України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 144–154.

6. Коршунова Н.В. Понятие «государственная политика» в понятийно-категориальном аппарате теории государства и права. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 4. С. 101–107.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Коршунова Н.В. Реалізація євроінтеграційної державної політики: досвід Чеської Республіки. *Матеріали VI наукових читань, присвячених пам'яті академіка В.В. Конейчикова* (Київ, 17 листоп. 2016 р.) / [редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, Д.О. Тихомиров]. Київ, 2016. С. 72–74.

8. Коршунова Н.В. Державна політика як предмет дослідження вітчизняної юридичної науки. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її*

розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 берез. 2017 р.). Харків, 2017. С. 15–19.

9. Коршунова Н.В. Методологічні підходи дослідження державної політики як поняття юридичної науки. *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Черкаси, 17 берез. 2017 р.). Черкаси, 2017. С. 65–67.

10. Коршунова Н.В. Міжнародні стандарти формування і реалізації державної політики. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф. (присвяч. пам'яті О. Ф. Граніна) (Київ, 22 берез. 2017 р.) / [редкол.: А.М. Завальний, Н.В. Лазнюк, М.М. Пендюра та ін.]. Київ, 2017. С. 62–65.